

शुभाष्टक

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[સંસ્કૃત કાર્યકરો વિભાગ]

અનુક્રમાંબ ૨૨૩૮૧ તિમાન ૧૦૪૦૦.

ગ્રંથનામ કુલદ કા.કે

ત્રગાંક ૧૨૯૦૧૦૨૨

કબીર-બોધ.

મહાત્મા કબીરજીનું જીવન ચરિત્ર, કબીરજીના
પસંદ કરેલા ૩૦૧ દોહરાઓ, કબીરજ્ઞાન
સ્વરોહ્ય અને પુનમ માહત્મની કથા.

સંગ્રહ કરી છપાવી પ્રસિદ્ધકર્તા
બુકસેલર ચંદુલાલ સાકરલાલ
ડે. બાલાહનુમાન પાસે અમદાવાદ

સંવત ૧૯૬૬

સને ૧૯૪૦

ક્રી. ૧-૪-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
UNIVERSITY
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૨૩૮૧

(સર્વ હક પ્રચિદ્ધ કરનારને સ્વાધીન છે.)

(આ કૃત્તિર યોધના પહેલા ચાર ફરમા
રા. રા. મોહનલાલ દલસુખરામ ભટ્ટે લખેલા છે.)

મુદ્રણસ્થાન : વસંત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, લીકાટારોડ-અમદાવાદ.

મુદ્રક : ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલ મહેતા.

अनुक्रमसूचिका.

	पानु.
महात्मा कबीरजीनुं लवन चरित्र	१
महात्मा कबीरजीना पदो	३२
कबीरजीन स्वरोदय	१२६
पुनम महात्मनी कथा	१६१

પંચરત્ન ગીતા.

આ પુસ્તકમાં નીચેના વિષયોનો સમાવેશ આપવામાં આવ્યો છે. ગીતા મહાત્મ્ય, કરન્યાસ વિધિ, અંગન્યાસ મંત્ર, ધ્યાન મંત્ર, ગીતાજ્ઞના અઢાર અધ્યાય, તે ઉપરાંત વિષ્ણુસહસ્રનામ, ભીમસ્તવરાજ, અનુસ્મૃતિ, ગણેન્દ્ર મોક્ષ, શમરક્ષા સ્તોત્ર, નારણકવચ, ચતુર્લોકી ભાગવત, ચર્ષટ પંજરીકા, ભજનો, આટલા બધા વિષયો એકજ પુસ્તકમાં છે, શાયલ બત્રીસ પેજ ગ્લેજ કાગળના ૭૦૦ ઉપરાંત પાના ને પાકુ પુંકું છતાં કીમત રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સાથે

મળવાનું ઠેકાણું

બુકસેલર ચંદુલાલ સાકરલાલ

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

ભક્તકવિ કબીરજીનું

જીવનચરિત્ર

આદિવચન

“અજ્ઞાત સ્થળથી હું આવ્યો છું. માયાએ દુનિયાને જૂલાવામાં નાંખી છે. હું કોણ છું તે કોઈ પણ જાણતું નથી. હું કોઈ પણ સ્ત્રીના પેટે જન્મ્યો નથી પણ એક બાળક તરીકે ચમત્કારથી પ્રકટ થયો છું. માઈ રહેઠાણ કાશીની એક એકાંત જગ્યામાં હતું. તે જગ્યામાંથી હું આ વણકરને હાથ આવ્યો છું. મારા શરીરમાં કામ, લોભ કે અન્ય સ્થૂળ દૈહિક તત્ત્વો નથી પણ માઈ શરીર ભુક્ષિતત્ત્વનું બનેલું છે. આ પૃથ્વીમાં આવ્યો છું તે ઉપદેશ કરવા માટે. મારું નામ કબીર તે મારી બ્રહ્મજ્ઞાની જીંદગીની એક આગાહી બતાવનારું છે.”

આ શબ્દો એક બ્રહ્મજ્ઞાની બાળકના મુખમાંથી નીકળેલા છે. એ બાળક કોણ છે એ તો વાંચકો જાણી શક્યા હશે.

એક દંતકથા જનસમાજમાં પ્રચલિત છે. વિષ્ણુ ભગવાન અને લક્ષ્મીજી વિવાહે ચઢ્યાં. ભગવાન કહે છે કે ધરતી ઉપરના ભક્તો મારા સાચા ભક્તો છે. તેઓ મને કદી વિસરે જ નહિ. લક્ષ્મીજી છેકાઈ પડ્યાં. તેમને તો ભગવાનના ભક્તોનું પારખું લેવું હતું. તે માટે પૃથ્વી ઉપર પગ માંડતાં પણ તેમને વાર ન થઈ.

પરમ પવિત્ર વારાણસી કાશી નગરીમાં આ સમયે સાધુ રામાનંદ ભક્તિ અને ભજનમાં તદ્રૂપ હતા, આ સ્થળે લક્ષ્મીજીએ એક સુંદર ખુશનુમા બાગ ઊભો કરી દીધો. શો એ બાગ ! સુશોભિત વૃક્ષો, ખેનમૂન ફૂલો, સુમધુર સંગીતથી વહેતા પાણીના ઝરા, ઉર્ધ્વ ગમનનો સંકેત કરતા કુઆરા, મનોહર પંખીઓ, જાણે વાક્યૈતન્યના સાક્ષાત્ નિર્ઝરો ! આવો અબિનવ બાગ જોઈને સાધુ લોભાયા; ભગવાનને કંઈ આરોપિત કરવાના હેતુથી તેમણે કેટલાંક ફૂલો ચૂંટી ચાલવા માંડ્યું; પણ ત્યાં તો લક્ષ્મીજીએ માલણના વેશમાં સાધુને ઠપકો દીધો.

“ સાધુ જેવા સાધુ થઈ ફૂલો ચૂંટી લેતાં શરમાતા નથી કું”

આથી સત્યનિષ્ઠ અને પ્રભુનિષ્ઠ એવા સાધુ રામાનંદને માફું લાગ્યું. તેમણે ફૂલો તરતજ લક્ષ્મીજીને આપી દીધાં. લક્ષ્મીજી તરતજ ભગવાન પાસે આવ્યાં અને જાણે પોતે મોટી ચોરી પકડી હોય તેમ પોતાની સાડીમાંના ફૂલ બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ ત્યાં તો ફૂલને બદલે પોતાના પાલવમાં એક સુંદર બાળકને જોઈને તેઓ લજવાઈ ગયાં.

પોતાની કસ્ટરની સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થવાથી માણસ જેમ નમી પડે છે, ભોંઠો પડે છે, તેમ લક્ષ્મીજી તરતજ કરગરીને બોલ્યાં: “ મહારાજ ! મને ક્ષમા કરો, હવે મારી ખાત્રી થઈ છે કે આપના ભક્તો આપના તરફ જ ધ્યાનમગ્ન છે તથા તેમના પ્રત્યે આપની કૃપા હંમેશાં રહેલી જ છે.” ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ લક્ષ્મીજી બાળકને બાગના હોઝમાં મૂકી આવ્યાં. નીમા અને નીરૂ નામના બુલૈયા (મુસ્લીમ) જાતિનું એક યુગલ-તરતનાં જ પરણેલાં પોતાને ઘેર જતાં હતાં. તેઓને આ બાળક લહાર નામના તળાવ આગળથી મળી આવ્યું. બાળકનું નામ પાડવા માટે કાજીને બોલાવવામાં આવ્યા. કાજીએ કુરાન ઉપાડીને જોતાં તેની અન્યથી વચ્ચે અકબર, કિલિયા અથવા કબ્ર એવાં ત્રણ

ઈશ્વરનાં જ નામ નીકળ્યાં. પરંતુ મુસ્લીમ બાળકને આવું પવિત્ર નામ આપતાં તેનું મન અને દિલ બન્ને સંકુચિત થઈ ગયાં. ત્રણચાર નવઠા કાજીઓને બોલાવવામાં આવ્યા. પરંતુ તેમને પણ તે જ નામો હાથ લાગવાથી તેઓ ઉશ્કેરાઈ ગયા, તેઓ ચ્હીડાયા; આ બાળક કોઈ સેતાન છે એમ તેમને કોઈ અધન્ય પણે લાગ્યું અને તેથી બાળકને મારી નાખવાના હેતુથી તેને ધરના અંદરના ભાગમાં લઈ જવામાં આવ્યું. તેને મારવાની ક્રિયા શરૂ થાય તે પહેલાં, બાળકે આ લેખના મથાળે ટોકેલા ઉપયુક્ત શબ્દો આકાશની કોઈ દિવ્ય વાણીના સ્વરૂપમાં ઉચ્ચાર્યાં, ત્યારે મારાઓ અવાકૂ થઈ ગયા. મહાત્મા અને ભક્તકવિ એવા કબીરના જીવનની પ્રથમ પણે આ દિવ્ય ચમત્કાર બોતાં જ અજ્ઞાન કાજીઓની બાજુ ઉંઘી વળી અને તે પળથી તેઓ કબીર નામે ઝોળખાયા.

ખીજી પણ એક દંતકથા પ્રચલિત છે. એક વખત એક ઉંચ કુળની વિધવા બ્રાહ્મણ સ્ત્રી રામાનંદ મહારાજનાં મંદિરમાં દર્શન કરવા જતાં, તેના ભક્તિભાવથી પ્રસન્ન થઈ ગુરૂ રામાનંદે પ્રસન્નતાના આવેગમાં તેને પુત્રવતી મથા. એવો આશીર્વાદ આપ્યો. પરંતુ તુરતજ સ્ત્રીના પિતાએ રહસ્ય પ્રકટ કર્યું કે 'મારી દીકરી તો વિધવા છે.' રામાનંદે સામે જવાબ વાળ્યો. " દિલગીર છું, કે તે મેં જાણ્યું ન હતું. સાધુના આશીર્વાદ કદી ફળિભૂત થયા શિવાય રહી શકતા નથી. પરંતુ તેને પુત્ર જન્મતાં તેને માથે કલંક નહિ આવે, બાળકનો જન્મ તેના હાથમાંથી થશે. " અને આ બાળક તે કબીર.

કર એટલે હાથ અને વીર એટલે બહાદૂર બાળક, કબીર હાથમાંથી જન્મેલ વીર બાળક એમ અર્થ ગણી શકાય. કબીરના જન્મ પછી બ્રાહ્મણબાઈ લોકલાજને વશ થઈ બાળકને એકાંતમાં લઈ ગઈ

તથા પાણીના કુઆરામાંના કમળની નીચે એક વસ્ત્રમાં લપેટી તેને રમતું મૂકી દીધું.

આમ બન્ને દંતકથાઓ કપીરના જન્મ વિષે સમાજમાં પ્રચલિત થઈ છે.

જે વખતે આપણા રાષ્ટ્રમાં લગભગ અઢાધુધિ પ્રસરતી હતી તથા મુસ્લીમોની વટાળ પ્રવૃત્તિ વધારે વેગમય બની હતી, ત્યારે એટલે મુસ્લીમોના શાસનકાળમાં-લગભગ તેના છેલ્લા ઉદયકાળમાં એટલે ઈ. સ. ૧૩૬૮માં મહાત્મા ભક્ત કપીરનો જન્મ કાશીનગરીમાં થયો હતો. તેઓ એક મહાન કપીર પંથના સ્થાપક બન્યા હતા. આજ પણ તેમના અનુયાયીઓદ્વારા તેમનાં ભજનો ભારતવર્ષનાં ધરેધરમાં પ્રચલિત છે. ભારતવર્ષમાં 'કપીર' એક યુગપ્રવર્તક નામ તરીકે વધારે પૂજ્ય છે. તેઓ કવિ તો છે જ પરંતુ કવિ નથી તેટલા તેઓ ભક્ત છે, અને ભક્ત નથી તેટલા તેઓ મહાત્મા અથવા ઋષિપદને લાયક છે. એમના ગુણોની બલવત્તર પ્રતિભાએ આ વાતની બરાબર સાક્ષી પૂરી છે. તેઓ રામના ભક્ત હતા.

કાફર કોણ ?

તેઓ બાલ્યાવસ્થામાં જ 'રામ રામ' અને 'હરિ હરિ' નો ઉચ્ચાર કરતા હતા. મુસ્લીમો તેને કાફર કહેતા. પરંતુ મુસ્લીમોને પણ તેમણે ચમત્કાર બતાવી દીધા હતા. તેઓ મુસ્લીમોને કહેતા:-
“ જે કોઈ બીજાને નાહક મારે, જુદો વેશ સજીને જગતને ઠગે, દાક પીએ, ત્યાજ્ય વસ્તુઓ ખાય, પારકો માલ હરી જાય, તે જ કાફર કહેવાય.

ગલા કાટ બિસમિલ કરે, વોહ કાફર બેબુઝ;
ઔરન કો કાફર કહે, અપનાં કુફર ન સુઝ.

[જે કોઈ માણસ ખીળ માણસનું ગળું કાપે, અને તેમ કરતાં ઈશ્વરનું નામ લે, તે માણસ કાફર એટલે લુચ્ચો-અપવિત્ર છે. તેવો માણસ ખીળને કાફર કહે છે, પરંતુ તેને પોતાને પોતાનું નાલાયકીપણું દેખાતું નથી.]

એક દિવસ કખીર કપાળે તિલક કરી ગળામાં જનોઈ પહેરી “નારાયણુ નારાયણુ” બોલવા લાગ્યા. એક મુસ્લીમ વણુકરના છોકરાનાં આવાં અપકર્મ (?) થી બ્રાહ્મણો છેડાઈ પડ્યા. તેઓ વઢવા લાગ્યા:-“ તું તો આમ કરીને વિષ્ણુરૂપ અખત્યાર કરે છે, નારાયણુ અને ગોવિંદ તું બોલે છે પરંતુ તે તો અમારો ધર્મ છે.” કખીરની પાસે જવામ હાજર જ હતો:-

૧

મેરી જીભ્યા વિષ્ણુ, નેની નારાયણુ, હિરદે ખસે ગોવિંદા;
જમદ્વારે જખ પૂછે સખખરે, તખ કયા કરોગે મુકંદા !

૨

હમ ઘર સુત, તુમે નિત તાંના કુંક, જને તુમારે;
તુમ નિત બાંચન ગીતા ગાયત્રી, ગોવિંદ હૃદય હમારે.

૩

હમ ગોરૂ, તુમ ગવાલ ગુસાઈ, જનમ જનમ રખવારે;
કખ નહિ વારસો પાર ચરાય, તુમ કૈસે ખસમ હમારે.

૪

તુમ બ્રાહ્મણુ, મેં કાશીકો જીલૈયા, બુળે મેરા જ્ઞાન;
તુમ નિત ખોજત ભૂપતિ રાજે, હરિસંગ મેરા ધ્યાન.

[મારી જીભ જ વિષ્ણુ છે. મારી આંખો નારાયણુ છે અને

મારા હૈયામાં ગોવિંદ વસેલો છે, પણ તમે તમારા મરણ પછી ઈશ્વરને શો જવાબ આપશો ?]

[હું વણકર હોવાથી મારે ઘેર સુતરના તાંતણાથી કપડાં સદા વણાય છે અને તમે પવિત્ર જનોઈ પહેરો છો; તમે પણ ગીતા અને આયત્રી મોઢેથી વાંચો છો. જ્યારે ગોવિંદ તો મારા અંતરમાં વસેલો છે.]

[હું તો ઘેટો છું ને તમે પ્લાહણ્ય એટલે જન્મેજન્મના ઘેટાંના (માણસ જાતના) ભરવાડ યાને રખેવાળ કહેવાઓ છો. તો તમારી ફરજ તેઓને પાપમાંથી બચાવવાની છે. એમ ન કરો તો તમે અમારા સ્વામી (ગોર) કેમ થઈ શકો ?]

[તમે તો પ્લાહણ્ય છો અને હું તો કાશીનો માત્ર એક ખૂલેયો (વણકર) છું. તોપણ તમે મારી વાત સાંભળો કે તમે નિત્ય વેદ વાંચવા છતાં દુન્યવી રાજપાટ શોધતા ફરો છો. જ્યારે મારું જ્ઞાન હરિમાં જ —ઈશ્વરમાં જ સદા મમ છે.]

આવા જવાબોથી કપીર મુસ્લીમોનાં તથા પ્લાહણ્યોનાં મુખ બંધ કરી દેતો હતો.

ગુરૂદીપક

માણસ ગમે તેટલો આત્મજ્ઞાની હોય છે છતાં તેને ગુરૂ વગર કોઈ દીપક ધરનાર બની શકતું નથી, અને જ્યાંસુધી આવો દીપક ધરનાર તેને મળ્યા ન આવે ત્યાં સુધી તેને સાચું પથદર્શન થવું દુર્લભ બને છે. કપીર પોતે આત્મજ્ઞાની તથા આત્મનિષ્ઠ હતા; છતાં પોતાને પણ આવા ગુરૂની-જ્ઞાનદીપક ધરનારની અનિવાર્ય અગત્ય છે એમ તેઓ માનતા હતા. હિંદુ અને મુસલમાન-બંને કોમોના લોકો તેમને નિગુરા એટલે ગુરૂવગરના કહીને પજવતા હતા એથી તેમણે ગુરૂ કરવાનો દઢ નિશ્ચય કર્યો હતો. સુરપતિ ઈન્દ્રરાજએ પ્લાહણ્યને ગુરૂ કર્યા હતા, જનકરાજએ અષ્ટાવકને તથા રામચંદ્રજીએ વસિષ્ઠને ગુરૂ

क्यां हता. श्रीकृष्ण परमात्माने पशु गुर करवानी करण पडी हती. गुरविना ज्ञान नथी. ज्ञानविना मोक्ष नथी तथा मोक्षविना नन्मभरण छती शक्य तेम नथी. ऐम तेओ साया हृदयथी मानता होवाथी तेओ गुर करवाना निर्णय उपर आब्या हता.

ऐक वधत भुशणधार वरसाह वरसी रखी हतो. आवा भुशणधार वरसाहमां चिंताभम परंतु अग्निश्वथी कपीर आंगलुमां उधाडा हावे जेठेवा हता. त्यां तो आकाशवाष्पी यधः—

होहरो-जेटा चिंता कर नडिं, कर गुर रामानंद,
खेला तो करशे तने, टणशे सहु जगईंद.

शब्दो श्रवणे पडतां न कपीर ठीने धरमां गया. स्वामी रामानंद भवेच्छने उपदेश आपता नथी तो मने शी रीते स्वीकारशे ऐवी शंका तेमना मनमां उपस्थित यध परंतु धृतिवरनी दैवी वाष्पी अक्षण यनार नथी ऐम मनमां आववाथी तेमने श्रद्धा जपण. रात्री वीततां कपीर गंगाजमां स्नान करवा गया. पतितने पावन करनारी, श्री शंकर भगवाननी जटाभां वसती उज्ज्वल कान्तिवाणी गंगाभातानो भंद प्रवाह वखे जतो हतो. कपीर गंगाभाताना पवित्र जणथी पोताना आत्मा-शरीरने शुद्ध करी पगथियां पर जेडा जेडा रामजनुं रटन करी रखा हता. दरमियान स्वामी रामानंद गंगाभां जण भरवा जतां अंधाई होवाथी, अजल्यपणे स्वामीना जमल्या पगनी पावडीनी ठाकर कपीरना जमले काने वागी. “अरे रामरे! पावडी ऐवी सभत वागी हे मारा जमल्या कानमांनो पडहो कूटी गयो.” ऐम कही काने हाथ धर कपीर जेजा यध गया. अने पोताने लहु लाज्युं होय तेवो उण करवा लाज्या. स्वामीने ह्या आवी, तेओ कपीरना जमल्या कान आगण भुभ राभी, हाथ हेरवी हुंकरता कहेवा लाज्या:—“ जेटा, राम राम

करे, सभ भीट नयगा।" पाछली रातनुं अंधाई होवाथी स्वाभी कभीरने ओणभी शक्या न हता। स्वाभीअे कभीरना नमण्णा काने आरीते छ कूंक भारी अने सातभी कूंक तेने कछुं के:—“ कयों भेटा ? अय कानमे, काछनी नजे दरद होता हय ?”

कभीर—गुर कृपाणु ! कानका दरद तो कयसे भिट गया है; परंतु मेरा अय लवोलवका दुःख हूर हुवा है रामणु।

रामानंद—कौन भेअेअे कभीरा ! यहांपर धतना नलदी कयों सोया हुवा था ?

कभीर—गुरदेव, मेरे रामणुकी अैसीडी धमिछा हुध के आपका शरन लेना ने आन आपकी कृपासे प्राप्त हुवा, दुःख सभ हूर हुवा, अे कभीरा अय आपका तनमन ओर धनसे गुलाम हुवा, अय आपका दीया हुवा रामभत्र रातदिन आपकी सेवामे धसि शरीर के रभके मनमे नपुंगा, न तिन कलमे काछसे उईगा मेरे लवन नन हृदयकमल गिराणुत श्री ऋषिकेश मेरे रामके कभी न गिसईगा अय आप व्हाय सो करे; व्हाय गुर तारे या भारे। व्हाय ने मुण्के कर डारे रामणु। (स्वगत) रामणु श्री राम राम राम।

रामानंद—भेटा कभीरा ! हमने तो तुण्के आनसे भेटा बनाया। परंतु सारी काशीपुरीमे ने अज्ञान लोक हय, वो नहांतक न समने, वहांतक हमारे तुभारे निंदापात्र उनके अननाया। कयों के स्वतः काशीराज और धसिकी सभ रैयत, ननती हय के कभीरा भेअेअे है, और उसके आहाणु वर्ग कभी उपदेश न दे सकते है अके भेअेअेका र्शनी किंयित न कर सकते है ! भेअेअे कभीरे के स्वाभीणसे रामनाम कयों दिया नय, अैसा कडा करेगे और सभके मालम है के तेरा तनु भेअेअे है परंतु रामणुकी कृपासे तेरा खिवाविअह तनु

હમ જનતે હૈ; જીસે ઉન અઝાનીઓ સેં કેવલ નિડર રહેતે હૈ ઉનકો સમજયંગે; હર દષ્ટાંત દે મનાયંગે, હમને જો તુજકો આજસે બાલકા બનાયા હૈ, હો ચારહી જીગમૈ રામજીને ફરમાયા હુવા ઝાહીર ફરમાનહૈ જીસ વાસ્તે હમ સખકો રામજીકી ઇચ્છાસે ઉત્તર દે દેંગે. પરંતુ ખેટા કખીરદાસ. તુમ્હારી રામનામકી સચ્ચી કમાઇકી કસોટી અબ કાશીરાજ કરને કે લીયે કુછ તંત્ર રચેગા. જો વ્યક્તિ તુમ્હારી પરીક્ષા લેને કે વાસ્તે અગર ચાહ કર લે તો આપ ખેઘડક હોકે બરાબર પરીક્ષા દેના, કસોટીમેં સે કબી ડરકે ભાગતા નહિં. સચ્ચે પ્યારે રામ કે અંદર પુરન શ્રદ્ધા રખકે ઇષ્ટ મંત્ર કે જાપ નિશદિન કરતેહી રહેના, તો તિનકાલમેં ખેટા તેરા કોઈ નામ ન લે સકેગા. તેરા એક બાલબી કિસીસે ખાંકા ન હો સકેગા, જા ખેટા હમારી આશિષ હૈ. હમે ખેપરવા મસ્ત રામકો કયા નિશ્રયકી દરકાર હૈ. હમારે રામજી વિશ્વનાથ હમારે પર સદા કૃપાળુ રહેતે હૈ. હમારી કમાઈકો જનતે હૈ.

આ પ્રમાણે કખીરને સ્વામી સદુપદેશ આપતા હતા. તેને અંતઃકરણ પૂર્વક જ્ઞાનઅજ્ઞાનનાં લક્ષણો સમજાવ્યે જતા હતા. જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ યા નિવૃત્તિને અર્થે જ્ઞાની આગ્રહ રાખતો નથી; કારણ કે તેને ખબર છે કે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ એ સઘળા મનના જ ધર્મો છે નિષ્કેવળ ચિન્મય સ્વરૂપ સર્વધાથી રહીત છે. જ્ઞાનીના જ્ઞાનની પરાવધિએ સર્વ-ધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ । એ સૂત્રથી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને અર્જુનને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાંના વાક્યાનુસાર સર્વ ધર્મોનો ત્યાગ અને માત્ર એક શ્રી ઇષ્ટનું શરણુ જ તે જ્ઞાનીને રહે છે વગેરે ઉપદેશ કખીરને દેતાં દેતાં પ્રાતઃકાળનો પ્રથમ પ્રહર વીતી ગયો અને સ્વામી ઊભા થયા.

રામાનંદ—ખેટા, હમ સ્નાનાદિક કાર્યો કરનેકે લીયે, ગંગાકો

નતે હૈ, તુમકો કથાશ્રવણ કરનેકી ઇચ્છા હોવે તો બચકો. અબી કથાકા પ્રારંભ કરેંગે.

કપીર-ભવોભવ સ્વામી, મેરેકો મેરે રામજીને બડી નિવૃત્તિ દી હમ, બડી કૃપા કી હય, યે ગુલામતો રાતદિન અબ આપ સહચર સમીપ નિવાસ કરેગા. પ્રસાદ લેનેકી રામજી જબ ઇચ્છા હોગી, તબ ઇશ્વર ઉપર થોડી દેર જાકે પાયગા; પશ્ચાત્ સત્વર આ જાયગા.

રામાનંદ—બેટા જૈસી તેરી ઇચ્છા ! મંદિરમે કિંવા આશ્રમમે કુતા ન ચલા જબ દેખતે રહના હમ શૈય સ્નાન કરકે અબી આવત હૈ.

આમ કહી સ્વામી વિદાય થયા અને તેમના શિષ્ય કપીર તેમની આગા મુજબ આશ્રમના પગથિયા ઉપર દ્વારપાળ તરીકે બેઠા. નિત્ય કરતાં આજે બણું મોકું ચર્ધ ગયું હતું. પુરવાસીઓ કથાશ્રવણ કરવા માટે આશ્રમમાં એકઠા થયા હતા અને તેઓ આજે અતિશય મોકું થયેલું જોઈ અંદર અંદર કારણ માટે પૂછપરછ કરતા હતા. તથા અકળાયા પણ હતા. સ્વામીજી સ્નાનાદિથી પરવારીને પડદા પાછળ ઠાકોરની સેવા કરી તેમને હાર ચઢાવવામાં ગૂંચાયા હતા. હાર સાંકડો હતો તેથી મુગટ પડી જવાની તેમને દહેશત લાગતી હતી. આડો પડદો છતાં કપીર આ મુંઝવણ કળી ગયા અને પગથિયાં ઉપરથી જ ખૂમ પાડીને સ્વામીજીને કહ્યું કે:—

“સ્વામીજી ! હાર છોટા હૈ, જીસે આપ સંકાય કરતે હો, આંર કબી પુષ્પમાલા રામજીકે ગલેમે આરોપનેસે તો રામજીકા મુકુટ ગીરજનેકા આપકો જબ લગતા હૈ, જીસે ઠાડે રહે હો, તો યે આપકા બાલકા કપીરકી અરજ હૈ, કે પુષ્પમાલા આય જીતની છોટી હો, પરંતુ ઉસકો બીચમેસે તોડકે, કબી રામજીકે ગલે, આરોપોએ તો નિઃસંશય પહેના સકોગે.” સ્વામી સ્વભાવિક જ અચંબો પામ્યા અને કપીરની યુક્તિ મુજબ કામ કળીબૂત થયું.

બધું કામ પતાવ્યા પછી પડદા બહાર આવીને સ્વામી બધા નગરજનો વચ્ચે કબીરને કહેવા લાગ્યા કે:—

“બેટા કબીરા ! નહીં નહીં, તું સર્વજ્ઞ સિદ્ધ પુરૂષ છે, એસા આજ હમકો નિશ્ચય હુવા, લોક ચ્હાય વો કહે, પરંતુ હમને તુજકો હમારા પરમ પ્રિય બાલકા બનાયા.” તુરતજ નગરજનો ચોંકી ઊડી બોલવા લાગ્યા. “અરે સ્વામી ! કબીર તો મલેચ્છ છે. અને તેને આપ ઉપદેશ આપી શિષ્ય બનાવ્યો એ કંઈ ઠીક ન કર્યું. એ તો આપે ધર્મવિરૂદ્ધ પગલું ભર્યું. લોકોમાં ખોટું કહેવાશે અને મલેચ્છને ઉપદેશ આપ્યો તેથી અને કબીરે મલેચ્છ થઈ હિંદુ ધર્મ સ્વીકાર્યો તેથી તમારા બન્નેની હાંસી થશે, પછી આપ જ્ઞાની યોગીન્દ્ર પુરૂષ છે એટલે આપને અમારે વિશેષ કહેવું ધટિત નથી. કારણ કે આપ મોટા છો.” સ્વામીના શિષ્ય અને કાશીના રાજા શીલનીધિએ પણ સ્વામીને મોડો ઠપકો આપ્યો. બધાંનું સાંભળી લીધા બાદ સ્વામીએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું:—

“મહાશયો ! કબીર મલેચ્છ નહીં છે, પરંતુ એક સાંકેતિક શિલાવિગ્રહ રામજીકી ઈચ્છાસે પ્રગટ હુઆ તનુ હૈ વો પુરુષ હૈ સો, હિંદુ મુસલમાન દોનોકો સમાન હૈ, તુમ અંતઃકરણસક અજ્ઞાન આવરણસે મનકે ધર્મોકો સ્વયં આત્મામે નીરોપણુ કરતે હો. એર હમ અંતઃકરણસે રહીત હોકે જ્ઞાનકી પ્રાપ્તિ કરકે મનકે ધર્મોકા ત્યાગ કરકે સર્વત્ર આપને આત્મસ્વરૂપમેહી નિમમ્મ રહેતે હૈ.”

કબીર આતિથ્યસતકારમાં પાવરધા હતા. તેમના હૃદયમાં હિંદુના સંસ્કારો હતા. સાધુ પુરૂષો તેમને ત્યાં આવતા, ત્યારે પોતે લોપીને સ્વચ્છ કરેલી ભૂમિ ઉપર તેમને બેસાડતા તથા પોતે રસોઈ કરી તેમને જમાડતા ખીજી કોઈ પણ જાતની આગતા સ્વાગતા કરવામાં તથા

સાધુઓની જરૂરીઆતો પૂરી પાડવામાં તેઓ ઉણપ ન રાખતા.

સ્વામી રામાનંદના એલા થયા બાદ કખીર ગુરૂ પાસે નિયમિત જતા. તેમની પાસેથી જ્ઞાનોપદેશ મેળવતા. ગુરૂ સાથેના ખીજ પંડિતો સામેના વાદવિવાદમાં પણ તેઓ ભળતા.

પોતે વણકરના કામમાંથી જે કમાઈ કરતા, તેમાંથી થોડુંક પોતાની મા (નિમા)ને આપતા. શેષ સાધુસંતોને જમાડવામાં તથા દાનધર્મ કરવામાં ખર્ચતા. વારંવાર કખીર પોતાના ધરમાંથી અલોપ થઈ જઈ ચમત્કાર પણ બતાવતા.

પત્ની, પુત્ર, પુત્રી જમાઈ

“લોઈ” નામની એક સ્ત્રીને કખીરની પત્ની તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં એવી હકીકત પ્રકટ થયેલી છે કે કખીરની વય જ્યારે ત્રીસ વર્ષની હતી, ત્યારે એક વાર તે ગંગાનદીને કિનારે ફરતા એક વનખડી વેરાગી જુંપડી પાસે આવી પહોંચ્યા. જુંપડીમાંથી એક જીવાન કુમારિકાએ બહાર આવીને પૂછ્યું:—‘ તમે કોણ છો ? તમારી જાત કઈ છે ? ’ કખીરે ‘કખીર’ શબ્દથી જ બંને સવાલોનો ઉત્તર વાલ્યો.

કુમારિકા—અત્યાર સુધીમાં અહીં ધણા સાધુસંતો આવી ગયા છે. કોઈએ તમારી માફક પોતાનું તથા પંથનું નામ એક જ આપ્યું નથી.

કખીર—બાઈ, તું કહે છે તે ખરી વાત છે.

દરમિયાન ખીજ પાંચ સાધુઓ આવી પહોંચતાં કુમારિકાએ પાંચેને પાંચ દડિયામાં દૂધ આપી કખીરને છઠ્ઠો દડિયો દૂધથી ભરી આપ્યો. પરંતુ પેલા પાંચ સાધુઓ દૂધ પી ગયા, જ્યારે કખીરે દૂધ ન પીધું. તમે કેમ દૂધ પીતા નથી, એના જવાબમાં કખીરે જણાવ્યું કે

નદીને પેલે કઠિથી એક સાધુ આવવાનો છે તેને માટે આ પડિયો રાખી મૂક્યો છે. હું તેને માટે ખીજું દૂધ લાવી આપીશ એવો જવાબ વાળતાં કબીરે જણાવ્યું:—

“હમ શબ્દ અહારી હય” એટલે શબ્દ બ્રહ્મ-ધર્મનું નામ લઈને જ હું જીવું છું. દરમિયાન નવો સાધુ આવતાં કબીરે રાખેલું દૂધ તે પી ગયો.

કુમારિકાએ પોતાની હકીકત પૂછવામાં આવતાં તેણે જણાવ્યું કે:—“મારાં માબાપ કોઈ નથી. મને એક સાધુએ ઉછેરી હતી, જે આ ઝુંપડીમાં રહેતા હતા. અત્યારે તે દેવલોક પામ્યા છે. તે એક વનખડી વેરાગી બાવા હતા. એ દૂધ પીને જ જીવતા હતા. ખીજાએ સમક્ષ તે મારે માટે આમ બોલતા.” હું એક દિવસ ગંગામાં નહાવા ગયો, ત્યારે એક ટોપલી મને નદીમાંથી હાથ લાગી: જે ઉધાડતાં અંદરથી એક સુંદર જીવતું બાળક જણાયું. મને દયા ઉપજવાથી હું એ બાળકને ઘેર લાવ્યો. ને મેંઢાંનું દૂધ પાછને તેને ઉછેરી. તે છોકરી ન્યારે મારે હાથ લાગી, ત્યારે એક કામળામાં વિંટળાઈને તે પડી હતી તેથી મેં એનું નામ લોહ (ધામળી) રાખ્યું.” આ લોહ તે હું.

કબીરની ગંભીરતા જોઈ લોહ બોલી કે “સ્વામીજી! મને એવો બોધ આપો કે જેથી મારા મનની સમાધાની તથા શાંતિ થાય.” કબીરે તેની પવિત્રતાથી પ્રસન્ન થઈ તેને હંમેશ સતનામ જપતા રહેવાની તથા સાધુસંતની સેવા કરવાની સૂચના કરી. કબીર સાથે લોહએ જવાની ઈચ્છા દર્શાવતાં કબીરે સંમતિ આપી અને લોહ ઝુંપડી પેલા સાધુએને સોંપી કબીર સાથે જઈ તેમની સાથે જ એક ધરમાં રહી.

એક જીવાન આને કબીર સાથે આવેલી જોઈને નીમાએ

ધાર્યું કે એને તે પરશુી લાવ્યો હશે પરંતુ ધણા દિવસોને અંતે તેને લાગ્યું કે તેઓ પતિપત્ની તરીકે વર્તતાં નથી, ત્યારે નીમા કપીરને કપકા આપી કહેવા લાગી, તો તું શા માટે આ છોડીને અહીં લાવ્યો ?

કપીરને ત્યાં એક દેવી હતી. તેઓ તેની પૂજા નિયમિત કરતા. એને પ્રસાદ ધરાવીને પછી જ પોતે જમતા. પરંતુ એક વખત તેમને બહારગામ જવાનું થતાં પોતાના કહેવાતા પુત્ર કમાલને દેવીની પૂજા કરવાનું તથા તેને પ્રસાદ અર્પ્યા પછી જ પોતે પ્રસાદ લેવાનું કહી તેઓ બહારગામ ગયા. બહારગામથી પાછા ફર્યા બાદ તેમણે કમાલની હીલચાલની ખબર રાખતાં. તેમ કરતાં તેમને માલુમ પડ્યું કે દેવી તો કમાલના હાથમાંથી પ્રસાદ લઈને ખરેખર ખાઈ જ નય છે (પશુ કપીરના હાથમાંથી દેવીએ કદી ખરેખર પ્રસાદ ખાધો ન હતો.) તેથી તેઓ નવાઈ પામ્યા. આમ કમાલના દેવી તરફના ભક્તિભાવથી પ્રસન્ન થતાં જ તેમણે નીચે મુજબનો દોહરો ઉચ્ચાર્યો:—

પૃથ્થરમે'સે હીરો ભયો, હીરામે'સે લાલ;
આધા ભગત કપીર ભયો, પુરો ભગત કમાલ.

કપીરે કમાલને પૂછ્યું કે તારા હાથની પ્રસાદી દેવી લે છે, એ શું કહેવાય ? કમાલે જણાવ્યું કે પહેલાં તો દેવી મારા હાથનો પ્રસાદ લેતાં ન હતાં; મેં બે ત્રણ કલાક સુધી કરગરિને એમને ખૂબ સમજાવ્યાં પણ એ માને શાનાં ? મને ખૂબ ખૂબ લાગી હતી, મારો મિત્તળ ગયો. તુરતજ હાથમાં જોડા લઈને તેમને મારવા માટે ઉઠામ્યા, અને ધમકાવ્યાં કે શા માટે મારા હાથથી પ્રસાદ લેતાં નથી ? આમ થયું એટલે દેવી પોતાના બંને હાથથી પ્રસાદ લઈને આરોગી ગયાં. ત્યાર પછી દરરોજ દેવી મારા હાથનો પ્રસાદ લઈ ખાઈ જાય છે.

કપીરની દીકરી કમાલી વીસ વર્ષની હતી ત્યારે એક વખત કૂવે જળ ભરતી હતી. હરદેવ નામના પંડિતે તેને થોડું પાણી પાવાની વિનંતી કરતાં કમાલીએ પાણી પાઈ તેની તરસ મટાડી પણ ત્યાર પછી પંડિતે કમાલીને તું કોની પુત્રી છે એમ પૂછતાં કમાલીએ 'વલ્લુ-કરની' એવો જવાબ વાળતાં પંડિત છેડાઈ પડ્યા:—“ હેં ! તેં મને નીતિથી હીણુ કર્યો ! મારી જાત વટલાવી ! ” કમાલીએ જવાબ આપ્યો. “ હું કાંઈ જાણતી નથી, ગમે તો મારા સ્વામી આગળ ચાલો. ” બન્ને જથ્થુ કપીર આગળ આવ્યાં; ત્યાં તો કપીર અંતર્જાનથી બધું પામી ગયા. તેઓએ દોહરામાં બોલવાનું શરૂ કર્યું:—

પંડિત છુઝ પિયો તુમ પાની,
તુમેહ છુટ કહાં લપટાની.—ટક.

મચ્છ કચ્છ યા જલમેં બ્યાને, રક્ત જેર જલ ભરીયા;
ખાર પલાસ સખી બહિં આયે, પથુ પાણીમેં સરીયા. ૧
છપનકોટી યાદવ સંહારે, પરે કાલકી ઘાટી;
પીર પેઠ પયગમ્બર ગાડે, તનકી બની જો માટી. ૨
તા માટીકા ભાંડા ઘડયા, તામે ભરિયા પાની;
સો પાંડે તુમ પાની પાયા, તુમે સુત્ર કહાંસે આની ? ૩
હાડ ઝરેંઝર માંસ ગરે, ગર દુધ તહાં તે આયો;
સો પાંડે તુમ પીવન બેઠે, કાંહે દોષ લગાયો ? ૪
બુનો બુલાહે તનો બુલાહે, ધાન જોલાહે લાઈ;
પાંચો કપડે ઉતાર ધરે, તુમ ધોલીમેં સિંધ પાઈ. ૫
જો માખી વિષ્ટાકો ભખતી, ભખતી દસ્તી ધોરા;
સો માખ જીડ પાતાલ બેઠી, તાકો કરો ન બેરાં ? ૬

કહે કપીર સુનો હો પાંડે, છાંડો મનકે ભરમા;
બેદ કિતાબ દોઉ ગહિ ડારો, રહો રામકી શરના. ૭

(પાણી પીતાં પહેલાં પંડિતજી ! એ તો કહો કે તમે કંઈ કંઈ જગ્યાએ છૂટ નથી લીધી ?)

પાણીમાં તો માછલાં, દેડકાં, લોહી, ખાર, સડેલી વનસ્પતી અને મુએલાં પશુઓ વગેરે બધાં ધણાં પડેલાં હોય છે.)

(કાળે કંઈ કરોડો મનુષ્યોનો સંહાર કર્યો છે. પ્રત્યેક પગલે તમે કોર્ષક મરેલા માટી ઉપર જ ચાલો છો. એ જ માટીમાંથી બનાવેલાં વાસણોમાં પાણી પીઓ છો, તેની તમને સ્વગ ચઢતી નથી ?)

(હાડકાં અને માંસ ગળે છે ને નીચોવાઇને તેમાંથી દૂધ, ગાય, બેંસના શરીરમાંથી તૈયાર થાય છે અને તે દૂધ તમે પંડિત થઇને જરા પશુ અરેરાટ કર્યા વગર કેમ પીઓ છો ?)

(બોજન કરતી વખતે તમે તમારાં કપડાં દૂર ઉતારો છો; તેથી તમને અભડાઈ જવાનો ભય છે પરંતુ જે ધોતિયું તમે પહેરો છો તે ધોતિયું તો ઝુલિયા-વણુકરના જ હાથનું વણેલું છે તેનું કેમ ?)

(જે માંખી ગંધાતી ચીજો પર બેસી તેમનો ભક્ષ કરીને અહીં તહીં બેસે છે અને દરેક જગ્યાને ભ્રષ્ટ કરે છે તે જ માંખી તમારાં જમવાના વાસણુ ઉપર પણ બેસી તમારા જમવાની ચીજોને બગાડે છે, તેને તમે કેમ નથી અટકાવતાં ?)

(કપીર કહે છે કે ઓ પંડિતજી ! મનના આવા મિથ્યા વહેમો મૂકી દો. અને રામના શરણે જાઓ. અમુક ચીજથી હું અભડાઈ જઈશ એવો ખ્યાલ મનમાં લાભ્યા વગર ઈશ્વરના હૃદયમાં જઈને વાસ કરો.)

આ વચનો સાંભળતાં જ પડિતજી તો ઠંકાગાર થઈ ગયા અને પોતાને વધુ ઉપદેશ મળે તે માટે કબીરને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. કબીરે તેમને વધુ જ્ઞાનોપદેશ આપ્યો તથા કમાલી સાથે તેમનું લગ્ન પણ કરી આપ્યું. આ લગ્નથી જ સંતાન થયાં તે કબીર વંશનાં ગણવામાં આવે છે.

વ્યાપક ધર્મ

કબીરના ધર્મ વિષેના વિચારો બહુ વ્યાપક છે. તે જાતે મુસ્લીમ હોવા છતાં રામના ભક્ત હતા એટલુંજ નહિ પરંતુ હિંદુ-મુસ્લીમમાં કરો પશુ ભેદભાવ દર્શાવતા ન હતા.

કબીર નામ સળસે ખડા, સળસે ખડા વિચાર; મથા નામ ગુન હૈ તથા, જાને જાનનહાર.

કબીરનો અરબી ભાષામાં અર્થ સહુથી મોટો થાય છે. કબીર એ ઈશ્વરનું નામ છે. ધર્મ એ બહુ વ્યાપક અર્થમાં લેવા જેવો વિષય છે. કબીરના વિચાર બહુ ઉદાત્ત હોવાથી તેમનું નામ બહુ ઉચ્ચ પ્રકારનું ગણાય છે. જેવું એમનું નામ છે તેવા જ એમના મુલ્ય છે. કબીર બહુ ઉચ્ચ વિચારો ધરાવતા ન હોત તો રામાનંદ જેવા મુસ્લિમો તેમને પોતાના શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર્યા નહોત.

કસોટીએ ચઢેલું કુન્દન

કબીર એક મહાપુરુષ હતા અને હંમેશાં બને છે તેમ મહાપુરુષને દુસ્મનો પણ માહન જ હોય છે. કબીરના સ્વતંત્ર વિચારોએ બહુ સંકુચિત મનના માણસોને તેમના દુસ્મનો બનાવી દીધા હતા. આ દુસ્મનોએ કબીર ઉપર પોતાને ઈશ્વર કહેવડાવવાનો આરોપ મૂક્યો.

અને આવો અપરાધ કરનારને દેહાંત દાંડની શિક્ષા કરવા માટે તે વખતના પાદશાહ સિકંદર લોદીને અરજ કરી. પાદશાહે કપીરને પકડી લાવવા માણસો મોકલ્યાં. કપીર પાદશાહ સન્મુખ યાંત ચિત્તથી ઊભા રહ્યા. કાજીએ જૂમ પાડી કહ્યું: “પાદશાહને સલામી કેમ આપતો નથી? કાફર ક્યના?”

કપીરે જવાબ આપ્યો:

“કપીર તેઈ પીર હૈ, જે જાને પરપીડ;
જે પરપીડન જાનહિ, વોહ કાફર બેપીર.”

(ખીજઓનાં દુઃખો સમજી શકે તેજ ‘પીર’ કહેવાય. જેઓ ખીજઓંવા દુઃખો સમજી શકતા નથી તેઓ કાફર ગણાવા જોઈએ.)

પાદશાહે પૂછ્યું:—“એને સવારના ખોલાવવામાં આવ્યો હતો છતાં તેણે આટલી વાર કેમ લગાડી? અને હમણાં સાંજ સુધી એ આવ્યો કેમ નહિ?” કપીરે જવાબ દીધો:—“હું એક તમાસો જોવામાં મશગુલ હતો.”

પાદશાહ—એવો તે શો તમાસો હતો કે જે જોવામાં પાદશાહના હુકમને પાળતાં તું અટક્યો?

કપીર—એક એવો સાંકડો માર્ગ મેં જોયો કે જે જાણે સોયતું નાકું હોય. તેમાં હજારો ઉંટની ડટારો જતી મેં જોઈ.

પાદશાહ (આશ્ચર્ય અને ક્રોધથી)—કેટલું જૂઠું ખોલે છે?

કપીર—

“કપીર જુઠું નહિ ખોલીયે, જખ લગ પાર બસાય
ના જાનો કયાં હોયગો, તિલકે યોજે લાય.”

કખીર ખૂંદ સમાની સમુદ્રમે', જનત હય સખ કોય;
સમુદ્ર સમાના ખુંદ મે', ખૂંદે ખીરલા કોય.
ઉપરકી દોઉ ગઈ, હીયકી ગઈ હીરાય;
કહે કખીર ચારો ગઈ તારો કહા ખસાય."

બાદશાહ—પણ ખાતરી કેમ થાય ?

કખીર—શાહ ! પૃથ્વી અને આકાશનું અંતર તો તું જો. ચંદ્ર, સૂરજ જેટલા આ અંતરમાં અસંખ્ય ઉંટ અને હાથી વગેરે અનેક જાંતુઓ આવજવ કરે છે. આ બધા તમારી આંખની કીકીથી દેખાય છે. પરંતુ આ આંખની કીકી તો સોયની અણીથી પણ ખારીક છે. "

બાદશાહ આ સાંભળી પ્રસન્ન થયા. કખીરના દુશ્મનો આથી નારાજ થયા અને બાદશાહ સામે ખોટો ખૂમાટો કરવા લાગ્યા.

પરંતુ જગતમાં મહાપુરુષોની તાવણી ખૂબ થાય છે અને જેમ સુખડ ધસાવાથી વધારે સુગંધ આપે છે તથા સોનું વધારે તપાવાથી વધારે ચળકાટ મારે છે તેમ મહાપુરુષો વધારે આક્રમકતાથી પસાર થતાં વધારે દીધી નીકળે છે. કખીરના માથે તો હબ્બુ ધણી મુશ્કેલીઓ પડવાની હતી. તેમના દુશ્મનો તેમને કનડવામાં પાછું વળાંને જોતા ન હતા, કખીર પોતાના મહત્વથી અનેક ચમત્કારો કરતા અને જીવલેણ ઝંઝાવાતમાંથી પણ તેઓ સહીસલામત બહાર નીકળી શકતા. કેટલાક કોંકો તો કખીરને મહાત્મા-ધર્મચરના અવતાર તરીકે માનતા અને કટલાક તો વળી એ ખુદ ધર્મચર જ છે એમ કહેતા. આથી શહેરશાહ બ્રિહદીમ લોદીના દરબારના તેજેદેથી કાજીઓ તેમની ઉપર રીસે રાખા અને કખીર ધર્મચર હોવાનો દાવો કરે છે અને એવો જો દાવો

હરે તેને ફાંસીની શિક્ષા મળવી જોઈએ એમ એમણે રાજના કાને બેરબચું. પરિણામે રાજએ કપીરને મારી નાખવાનો કુક્રમ કર્યો.

પ્રથમ તો કપીરને સાંકળે બાંધીને પથરાઓથી ભરપૂર એક મજવામાં બેસાડીને મજવાને એક બાજુપર પાડી ભરદરિયામાં તેને કુપાડી દીધો. મજવા તો ડુબી ગયો પરંતુ કપીર તો કોઈ ચમત્કારના પરિણામે એક છોકરાના રૂપમાં એક ચિત્તાના ચામડા ઉપર બેસી કિનારે તરતા નીકળી આવ્યા. આથી બીજી વખત કપીરને પકડી મંગાવી તેમના દુશ્મનોએ તેમને એક ઝુંપડામાં પૂરી તેની આસપાસ લાકડાં સીંચી તેને આગ લગાડી. બધું બળી ગયા પછી કપીર પાછા જોવા ને તેવા અણીશુદ્ધ બહાર નીકળી ગયા. તેમના દુશ્મનોના કાવત્રાથી તેમને ત્રીજીવાર પણ પકડવામાં આવ્યા. તેમને એક મસ્ત થએલા હાથી સામે રજી કરવામાં આવ્યા પરંતુ કપીરના ચમત્કારના પરિણામે એમ કહેવામાં આવે છે કે—કપીરે હાથીની સામે એક સિંહનો દેખાવ કર્યો, જેના પરિણામે કપીરને કોઈપણ જાતની હરકત પહોંચાડ્યા વગર હાથી ઊભી પૂંજડીએ નાસી ગયો.

આમ વારંવાર કસોટીમાંથી ચમત્કારપૂર્વક પાર જીતવાથી, બાદશાહ લોહીને મનમાં કપીર મહાપુરૂષ હોવાની ખાત્રી થઈ પોતે કપીરની મારી માગી અને પોતાના ગુન્હા બદલ પોતાને શિક્ષા કરવાની વિનંતી કરતાં કપીરે જણાવ્યું:—

જો તોકું કાંટા યુવે, તોકો તું બો ફૂલ;
તોકું ફૂલપે ફૂલ હય, વાંકો કાંટા યુલ.

[મુખવાનું સુખ આપ, પરિણામે મારી પાસે ફૂલ જ રહેશે. બપાઈ તેનો કટો તો તેને જ ભોંકાશે—મતલબઃકે એનું કર્યું એ જ ભોગવશે.]

ગૃહસ્થાશ્રમમાં પરમાર્થ

એક વખત એક જણે કબીરને પૂછ્યું:—“ આ સંસારમાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને પરમાર્થ થતો નથી. એ ખરું છે કે ખોટું ? ”

કબીરે આ પ્રશ્નનો જવાબ પ્રત્યક્ષ પ્રયોગથી આપ્યો. તેણે ખીજે દિવસે પેલા પ્રશ્ન પૂછનારને પોતાને ઘેર આવવા માટે કહ્યું. ખીજે દિવસે ભરખપોરે કબીરે પોતાના ધરના ખુલ્લા આંગણામાં સૂતરના તાંતણા જૂદા કરવા માંડ્યા સૂરજનો આટલો પ્રકાશ છતાં પોતાની સ્ત્રીપાસે દીવો મંગાવી દીવાના અજવાળે સૂતરના તાંતણાં જૂદા કરતા હતા તેથી પેલા માણસની નવાઇનો પાર રહ્યો નહિ. આ કામ પતી ગયા બાદ પેલા માણસે પોતાના સવાલનો જવાબ માગતાં કબીરે જણાવ્યું :—

“ જુઓ, ભરખપોરના તડકાના અજવાળાથી દીવાનું તેજ કંઈ વધુ હોતું નથી. તે છતાં તાંતણા જૂદા કરવા મેં મારી સ્ત્રીને દીવો કરી અહીં લાવવાનું જણાવતાં, તે મુજબ તે વગર તકરારે ચૂપચાપ દીવો લઈ આવી. એટલે આ સ્ત્રીની માફક દરેકને અનુકૂળતા હોય તો જ સંસારમાં રહી પરમાર્થ થઈ શકે છે. તે શિવાય ગૃહસ્થાશ્રમમાં તેમ બનવું મુશ્કેલ છે. ”

એક વખત કેટલાક બ્રાહ્મણો ગંગાનદીના પાણીનું માહાત્મ્ય ગાતા હતા, ત્યારે કબીરે નદીનાં પાણીથી પોતાનો ખાલો ભરી બ્રાહ્મણોને તે પાણી પીવા માટે આપતાં તેઓ તો એક હલકી જાતિના માણસના વાસણમાં પાણી પીવા માટે કંપી ઊઠ્યા. ત્યારે કબીરે જણાવ્યું.

“ જો ગંગાના જળથી મારો ખાલો પવિત્ર ન થઈ શકે તોપણ મારાં પાપ એ પાણીથી ઘોવાશે એમ હું કેમ માનું ? ”

કખીર જુલૈયા અને ‘મુવાહિદ’ હતા એ વાત તો અચ્છલક્રમ્લ પણ કખૂલે છે. મુસ્લીમો ‘મુવાહિદ’ શબ્દ મૂર્તિપૂજક સાથે કદી જોડતા નથી. આથી કખીર ઈશ્વરને માનનાર હતા એમ સાબીત થાય છે.

કખીરને એક વખત કાલજો મુસ્લીમ ન થવાનું કારણ પૂછતાં કખીરે જવાબમાં જણાવ્યું :—

**કખીર સખ ઘટ મેરા સાંઈયાં, ખાલી ઘટ નહિં કોય;
ખલિહારી ઉસ ઘટકે, જ ઘટ પ્રગટ હોય.**

[સર્વ ઠેકાણે મારો પરમેશ્વર છે, એના વગર કોઈ પણ જગ્યા ખાલી નથી. જે સ્થળમાં તે પ્રકટ છે તે સ્થળની પણ ખલિહારી છે.]

એક દિવસ એક સંતે કખીરને પૂછ્યું:—તમે આટલા પવિત્ર અહિંસક થઈને કસાઈવાડામાં શા માટે રહો છો ?

કખીરે જવાબ વાલ્યો :—

**કખીરકા ઘર ખાજરમેં, ગલકટયોંકે પાસ;
કરેંગે સો પાએંગે, તુમ કયોં ભયે ઉદાસ ?**

[કખીરનું ઘર કસાઈવાડામાં છે એ વાત સાચી છે પણ હું કાંઈ કસાઈનું કામ કરતો નથી; માટે તમે શા માટે હે સાધુ ભાઈઓ ખળાપો કરો છો ? જેવું કરશે તેવું ભરશે.

ગાતિભેદમાં કખીર માનતા નહતા. સર્વત્ર ભાતૃભાવનો પ્રચાર તેમણે હરદમેશ કર્યા કર્યો છે. હિંદુ ધર્મ પ્રમાણેના ચાર આશ્રમોનો પણ તેમણે સ્વીકાર કર્યો નથી. કક્તિવિનાના ધર્મને તેઓ માનતા જ નહતા.

હિંદુ મુસ્લીમોને તેમણે એક સરખો જ ઉપદેશ આપેલો છે. કારણ તેઓ હિંદુ મુસલમાનનો બેદબાવ સ્વીકારતા જ નહતા આથી હિંદુ અને મુસલમાન બન્ને પંથના લોકો તેને ચાહતા હતા. તેઓ નીકરતાથી કહેતા:—

હમ કદુ પક્ષપાત નહિ રાખી
સખ જીવનકે હિતકી ભાખી.

[હું કોઇનો પણ પક્ષપાત કરતો નથી; પરંતુ સૌને સૌના હિતની વાત જણાવું છું.]

કબીરને ધણા શિષ્યો હતા. તેમાં ધર્મદાસનું નામ તેમના મુખ્ય શિષ્ય તરીકે આગળ તરી આવે છે.

(સાખી)

હમવાસી-વા-દેશકે, જહોં જાત ખરણુકુલ નહિં
શબ્દ મિલાવા હો રહા, દેહ મિલાવા નહિં;

આ એક જ સાખીમાં કબીરની સાચી ઓળખ આવી જાય છે. તેઓ કહે છે કે અમે એ દેશના વતની નથી કે ન્યાં જાન, કૂળ, વર્ણના ભિન્ન વિભાગો પડી ગયેલા છે પરંતુ અમે તો એ દેશના વાસી છીએ કે ન્યાં સત્યપ્રકાશ જળહણી રહ્યો છે, ન્યાં સ્થૂલ દેહના મેળ નથી પરંતુ ચૈતન્યસ્વરૂપનો પ્રકાશ પ્રવર્તી રહેલ છે.

કબીર કા ખૂઝા ખૂઝે, ત્રિલોકીકી સૂઝે;
કબીરકા ગાયા ગાવે, તીન લોકસે ભાવે;
કબીર કા તત્ત્વ પાવે, આવાગમન ન પાવે.

કપ્પીર કહે છે કે જે કોઈ માણસ કપ્પીરની સમજેલી વાતને સમજે તેની સમજમાં ત્રણે લોકની વાત આવી જાય છે, જે કેવળ કપ્પીરના ગાયેલા શબ્દોને વગરસમજે ગયા કરે છે તેનું ત્રણે લોકમાં કાંઈ ઠેકાણું પડતું નથી. પરંતુ જે વિવેકી અને વિચારશીલ માણસો કપ્પીરનાં કથનોમાંથી સારતત્ત્વને સમજી લે છે તે તે આ સંસારના જન્મ મરણના ફેરાને પણ નષ્ટ કરી દે છે.

વિદ્વાનો, બુદ્ધિમાનો, તત્ત્વવેત્તાઓ, સાહિત્યકારોને ચકિત કરી નાખે તેવી એમની નિર્મળ વાણી હતી અને એ દ્વારા તેમણે એકેશ્વરવાદના સાર્વભૌતિક ધર્મની સ્થાપના કરી હતી.

કાશીનરેશ વીરસિંહ વાઘેરો કપ્પીરના દર્શન માટે ઉત્સુક હતા. જ્યારે બન્નેનો મેળાપ થયો, તે વખતનો સંવાદ ધણો હૃદયસ્પર્શી છે તથા તે કપ્પીરની મહત્તાને વધારે તેવો છે. સંવાદને અંતે રાજ ગળગળો થઈ ગયો હતો તથા કપ્પીર પાસેથી સદ્ગુણોની યાચના કરી હતી.

જીવનસંધ્યા

કપ્પીરના મૃત્યુની કથા પણ ચમત્કારી છે.

જગતમાં જન્મ અને મૃત્યુ માણસ માત્રને માટે નિર્માણ થયેલા છે કોઈ પણ પામર કે મહાત્મા આ દંડમાંથી છટકી શકે તેમ નથી.

કપ્પીર હવે વૃદ્ધ થવા આગ્યા હતા. શરીર નબળું પડી ગયું હતું. હાથમાં રામનામનાં કીર્તનો ગાવા માટે ઢોલક પકડવાની શક્તિ પણ રહી ન હતી. કપ્પીરે હવે કાશી છોડી આખર અવસ્થામાં મગહર ગામમાં જઈ રહેવાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી. આ સાંભળીને તેમના પ્રિય ભક્તો આમજનતા-ધણી દુઃખી થઈ. લોકોએ કહ્યું:—“ આખું

આયુષ્ય તમે કાશીમાં કાઢ્યું છે અને હવે અંતકાળે મગહર ગામમાં જઈ રહેલા માગો છો એ શાસ્ત્રવિદ્ છે.” કપ્પીરે આ લોકોને ઠપકો આપીને જણાવ્યું કે “રામની સત્તા શું એટલી જ હદવાળી છે કે જેથી તેમના દાસને શીવધામ કાશી સિવાય બીજે ક્યાંય મરતાં મુક્તિ આપી ન શકે?”

મગહર ગામ જવાને બે દિવસ પાકી રહ્યા, ત્યારે કપ્પીરનાં પુત્રપુત્રી તથા સર્વ કપ્પીરને કહેવા લાગ્યાં:—“હે સ્વામીજી! આપે તો પરગામની તૈયારી કરી પણ અમારું શું થશે? અમે તમારા આશ્રયે જીવન ગુજારીએ છીએ.” કપ્પીરે જવાબ વાળ્યો:—“હે કમાલ! તારાં જે સંતાન થશે તે કપ્પીર નામથી ઓળખાશે. હે કમાલી! તારાં સંતાન પણ કપ્પીર નામથી ઓળખાશે, કમાલી:—”સ્વામીજી? આ બંનેનાં બાળકો જુદાં કેવી રીતે તરી આવશે?” કપ્પીર—“કમાલના સંતાન કપ્પીરપંથીના નામથી અને તારાં વંશ કપ્પીરવંશીના નામથી ઓળખાશે.”

સંવત ૧૫૭૫ના માહ શુદ એકાદશીને બુધવારે કપ્પીરજી કાશી તજી મગહર ગામ જે કાશીથી છ માઇલ ગોરખપુર જીલ્લામાં આવેલું છે તે તરફ ગયા, ત્યારે જાણે ખોળિયાને મૂકીને પ્રાણુ ચાલ્યો જતો હોય તેવું ગમગીન કાશીની પ્રજાનું વાતાવરણ થઈ ગયું. કાશીની જનતા ધણી જ દીલગીર થઈ—આંખમાંથી આંસુ સારવા લાગી. કાશીનગરી રસ વગરના કૂચાની માફક શીકી પડતી ગઈ. તમામ જનતા પશ્ચાત્તાપમાં ડૂબી ગઈ:—અરેરે, અમારું કમનસીબ! આવા મહાપુરુષનાં વચ્ચે પ્રત્યે અમે લક્ષ ન આપ્યું. ખરેખર, જગતમાં કોઈપણ વસ્તુની કિંમત તેના અભાવમાં જ થાય છે. મગહર ગામમાંના કોઈ સંતાનના નાના મઠમાં જઈ કપ્પીરજી વસ્યા. આ મઠ અત્યારે મગહર ગામમાં

અમી નદી કહેવાય છે તેના કિનારે હતો. નદી સૂકી હતી, કપીરજીએ મગહર ગામમાં આવીને ન્યારે મઠમાં મુકામ કર્યો તે વખતે ત્યાં વીરસિંહ વાઘેલો અને નવાળ વિજ્ઞાપાન ત્યાં હતા. એ બે જણાએ કપીરજીના ચુસ્ત ભક્તો હતા. એમને ન્યારે જાણ્યું કે કપીરજી પોતાનો દેહ છોડવા અહીં પધારેલા છે ત્યારે વીરસિંહ વાઘેલો હિંદુ હોવાથી એમના શયને હિંદુ રિવાજ પ્રમાણે અગ્નિ-સંસ્કાર કરવાની ઇચ્છા રાખતો હતો અને નવાળ વિજ્ઞાપાન મુસલમાન હોવાથી એમના શયને દફનાવવાની ઇચ્છા રાખતો હતો. કપીરજી એ બે જણાએના મનની વાત જાણી ગયા હતા. તેથી કપીરજીએ બે કમળનાં ફૂલ અને બે ચાદર મંગાવી સૂઝજઈ સૌને કહ્યું:—“ દરવાજા બંધ કરી દો.”

વીરસિંહ—“ સાહેબ, આપની અંતગતિ કેવી થશે ? મારો વિચાર છે કે હું આપના શરીરને અગ્નિદાહ આપું.”

વિજ્ઞાપાન પઠાણે અરજ કરી:—“ હું કાંઈ આવી તકલીફ તમને લેવા દર્શ નહિ.”

કપીરજીએ ફરમાવ્યું:—“ કદી આ બાબતમાં તકરાર કરી હાથોહાથ આવી જતા ના. મારાં વચન જે માનશે તે સુખી થશે.”

સૌએ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને ખરા હૃદયથી આર્દ્રસ્વરે પ્રાર્થના કરી. સૌની આંખો અશ્રુયુક્ત બની. કપીરજીએ ચાદરો મોઢા ઉપર ઝોઢી લઈ કહ્યું:—“ દરવાજા બંધ કરી દો.” દરવાજા બંધ થતાંની સાથે એક અજબ ધ્વનિ થયો, તેની અસર સૌના હૃદયમાં થઈ. કપીરજી સત્યલોકમાં સીધાવ્યા. આ નાશવંત શરીરની માયા મૂકીને બારતવર્ષના એ મહાપુરુષ, ભક્ત, કવિ અને પયગંબર જેમની આર્ષવાણીથી જગત્ની

માનવતા તુલ્ય થઈ છે, જે રામના પરમ નાત્ર અનુયાયી કહેવડાવવામાં પોતાનું ગૌરવ માને છે તે આ સૂકી જમિને મૂકીને સદાને માટે વિલીન થઈ ગયા.

અવસાન

દરવાજા ઉઠાડવામાં આવ્યા, ત્યાં દુકત કમળનાં ફૂલ અને ચાદર પડી રહેલાં દેખાયાં. એક ચાદર અને થોડાં ફૂલો વીરસિંહે ઉપાડ્યાં અને ખીજી ચાદર અને ફૂલો પકાણે ઉપાડ્યાં. વીરસિંહે ચાદર અને ફૂલોને અગ્નિસંસ્કાર દીધો અને તે ઉપર કખીરની સમાધિ ચણાવી. પકાણે ચાદર અને ફૂલો ઉપર કખર ખનાવી. અત્યારે એકજ મંદિરમાં આ બંને વિષમાન છે. માગશર મહિનામાં ત્યાં મેળો ભરાય છે. અત્યાર સુધી નદી સૂકી હતી પરંતુ કખીરજીના મૃત્યુ પછી નદીમાં પાણી ભરાયાં અને હાલમાં પણ નદી પાણીથી છલોછલ ઊભરાઈ જાય છે.

સને ૧૩૯૮માં કખીરજી જન્મ્યા અને ૧૫૧૮માં તેઓ મૃત્યુ પામ્યા. ૧૨૦ વર્ષનું ઐહિક-દૈહિક આયુષ્ય તેમણે ભોગવ્યું. પરંતુ કખીરજી સત્ય, જ્ઞાન, ધર્મ, તત્ત્વના જે જિંચ સિદ્ધાંતો તેમના બજનો દ્વારા મૂકી ગયા છે તે હંમેશાં ચિરંજીવ છે અને રહેશે.

મૃત્યુ વખતના તેમના છેલ્લા શબ્દો નીચે મુજબ હતા:—

છેલ્લા શબ્દો

(રાગ ગાદી)

દુલહની ગાવો મગલ ચાર,
હમ ઘર આચ્છે રાજા રામ ભરથાર;

તનરતકરહુ, મનરતકરહુ, પાંચો તત્ત્વ ખરાતી;
 રામદેવ મોરે પાહુન આએ, મેં જોખન મદમાતી.
 શરીર સરોવર બેદીકરહુ, બ્રહ્માવ વેદ ઉચારા;
 રામદેવ સંગ ભાવર લેહોં, ધનિ ધનિ ભાગ હમારા.
 સુર તેતીમેં, કૈતુક આએ, મુનિજન સહસ અઠાસી;
 કહે કબીર હમ લ્યાહ ચલે હૈ, પુરૂષએક અવિનાસી.
 આજ હમારા કુચ હય, જમડા મેરા ગુલામ;
 હુવા નગારા સંતકા, બૈકુંઠ કરં મુકામ.
 ભજન ભરોસે આપને, મગહર તજ્યો શરીર;
 અવિનાશીકી ગોદમેં, બિલસૈં દાસ કબીર.

હમ ન મરિ હૈ, મારિ હ સંસારા,
 હમકો મલા જિયાવન હારા—૧
 અખ ન મરો મરને મન માના,
 તેઇ મુએ જીન રામ ન જાના—૨
 સાકુંથ મરેં સંતજન જીવે,
 ભરિ ભરિ રામ રસાયન પીવે—૩
 હરિ મર હૈ તો હમ હું મરિ હૈ ?
 હરિ ન મરિ હૈ, હમ કાહેકો મારિ હૈ—૪
 કહે કબીર મન મનાહિ મિલાવા,
 અમર ભએ મુખસાગર પાવા—૫

હેલી દશ પંકિતઓનો અર્થ—હું કંઈ મરતો નથી પણ આ સંસાર હવે મરી ગયો છે; કારણ કે મને તો હંમેશનો જીવાડવાવાળો પરમાત્મા મળ્યો છે.

મારૂં મન સંસારમાંથી વિરક્ત થઈ ગયું છે, આ નાશવંત દુનિયામાં જ મારૂં જીવન છે એવું યુમાન નીકળી ગયું છે. તેથી હવે મારે મટિ મૃત્યુ પામવાનું રહ્યું નથી, મરવાનું તો તે માણસને છે કે જેણે પરમેશ્વરને ઓળખ્યા નથી.

અજ્ઞાની મરે છે, જેણે ઈશ્વરને ઓળખ્યો છે એવો સતજન તો જીવતો જ રહે છે અને ઈશ્વરી આનંદના રસના પ્યાલા ભરી ભરીને પીએ છે.

જો ઈશ્વર મરતો હોય તો હું કપીર મટી જાઉં પણ ઈશ્વર મરતો જ ન હોય તો હું કપીર કેમ મરું ?

હું કપીર કહું છું કે જે કોઈ પોતાના મનને ઈશ્વરના મન સાથે મેળવીને એકરૂપ કરે છે તેને હંમેશનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

કબીર બોધ

—॥०००॥—

(૧)

ધરતીકા કાગળ કહે, કલમ કહે વનરાય;
સાત સમુદ્રકી સાહી કહે, હરિગુન લિખા ન જાય.

આ પૃથ્વી જેટલો વિશાળ કાગળ લઈ. વનમાંનાં તમામ લાકડાંનેા સંગ્રહ કરીને તેની સૌથી મોટી કલમ બનાવું તથા સાતે સમુદ્રને શાહીના રૂપમાં ફેરવી નાખી પરમાત્માના ગુણોનું વર્ણન કરું તોય વર્ણન કરવાના ઉપયોગમાં આવતાં આ સાધનો ઓછાં પડે અર્થાત્ પરમાત્માના ગુણ પૂરેપૂરા વર્ણવી શકાય નહિ. કારણ આ વિશ્વમાં એક પરમાત્મા જ પૂર્ણ છે, બાકી આપણે બધા તથા આપણાં સાધનો માત્ર અપૂર્ણ છે..

(૨)

સાહેબ તેરી સાહેબી, સખ ઘટ રહી સમાય;
જ્યું મેહદીકે પાતમેં, લાલી લખી ન જાય.

જેમ મેદીનાં ઝાડનાં પાંદડામાં લાલી-રતાશ રહેલી હોવા છતાં આ પાંદડાં આંખોથી તે જોઈ શકાતી નથી તેવીજ રીતે ઓ સાહેબ—પરમાત્મા ! તું સર્વ વ્યાપક હોવા છતાંતું દરેક નાનામોટા આકારોમાં વિદ્યમાન હોવા છતાં-અમારી સ્થૂલ આંખો તને જોઈ શકતી નથી.

(૩)

ખાલેક ઊન ખાલી નહિ, સુધ ધરનકો ઠોર;
આગે પિછે રામ હયે, રામ ઊનાં નહિ ચોર.

નાનામાં નાની સોય જેટલી જગ્યા પણ રામ કહેતાં ઈશ્વર વગર ખાલી નથી. આગળ અને પાછળ બધે રામ વસેલો જ છે. તે શિવાય ખીજું કાંઈ જ નથી.

(૪)

મેં જાનું હરિ દૂર હય, હરિ હૃદય માંહિ;
આડી ત્રાટી કપટકી તાસે દીસત નાહિ.

હું તો એમ જાણ્યો હતો કે પરમેશ્વર ક્ષણે દૂર વસે છે પરંતુ મને જ્ઞાન થયું ત્યારે મેં જાણ્યું કે તે તો મારા હૃદયમાં જ રહેલો છે. મારા અંતરમાં વાંસ કહેતાં કપટનો પડો પડેલો હોવાથી તે મને પહેલી તકે દેખી શકાયો નહિ.

(૫)

સટક સુવા લેદી ઊના, કોન બતાવે ધામ ?
ચલતે ચલતે જુગ ગયો, પાવ કોસપર ગામ.

જ્ઞાની ગુરૂવિના હું અથડાઈ અથડાઈને મરી ગયો પરંતુ કાઈએ મને પરમેશ્વરનાં દર્શન કરાવ્યાં નહિ—પરમેશ્વર બહારથી મળશે એમ માનતાં માનતાં કે યુગો વીતી ગયા, જ્યારે પરમેશ્વરનો ધાસ તો પા માઉપર જ હતો—એટલે કે પરમેશ્વર મારી સાથે હતો.

(૬)

વિષય ખ્યારી પ્રીતડી, તબ હરિ અંતર નાહિ;
જબ હરિ અંતરમેં ખસે, વિષયસે પ્રીત નાહિ.

ન્યાંસુધી વિષય વાસના ઉપર આસક્તિ રહે છે ત્યાં સુધી અંતરમાં પરમેશ્વર વસી શકતા નથી (ભક્તિમાં મન લાગતું નથી) પરંતુ ન્યારે પરમેશ્વર ખરેખર હૃદયમાં વાસ કરે છે ત્યારે મન વિષય પ્રત્યે જરાપણ ખેંચાતું નથી.

(૭)

ભક્તિ બિગાડી કામિયાં, ઈદ્રિ કેરે સ્વાદ;
જન્મ ગમાયા ખાધમેં, હિરા ખોયા હાથ.

પાર્થિવ દુન્નિયોથી ભોગવાતી મોજમઝામાં પરમેશ્વરની ભક્તિ થઈ શકતી નથી અને વિષયવાસનાથી મળતા સુખમાં રચ્યા પચ્યા રહે છે. આવા માણસોનો જન્મારો ખોટમાં જ પસાર થાય છે; કારણ તેઓ પોતાના હાથથી પરમેશ્વરની ભક્તિરૂપી હીરા ગુમારી બેસે છે.

(૮)

જ્યું નેનનમેં પુતલી, યું ખાલોક ઘટ માંહે;
બુલા લોક ન બન હિ, ખાહેર ડુંઢન બચે.

જેમ આપણી આંખોમાં કીકી રહેલી છે, તેમ પરમેશ્વર આપણામાં જ વસેલો છે; પરંતુ આપણે આ સંસારમાં બુલા પડેલા ઝેટલે કે માયાવી જળમાં ફસાયેલા લોકો પરમેશ્વરને જોળખી

શક્તિ નથી. અને આપણે તેને બહાર જ શોધવાના મિથ્યા પ્રયાસમાં પડેલા છીએ.

(૯)

કસ્તુરી કુંડલ બસે, મૃગ ધુંડે બન માહિ;
ઐસે ઘટ ઘટ રામ હય, પર દુનિયાં દેખે નાહિ.

હરણીની કુંડીમાં કસ્તુરી રહેલી હોવા છતાં, તેની તેને ખબર ન પડવાથી તે તેની વનમાં જ શોધ કર્યા કરે છે. તેવી જ રીતે પૃથ્વી ઉપરની દરેક વસ્તુઓમાં રામ કહેતાં પરમાત્મા હોવા છતાં દુનિયાના લોકો તેને દેખી શક્તા નથી.

(૧૦)

બાહેર બિત્તર રામ હય, નેનનકા અબિરામ;
જિત દેખું તિત રામ હય, રામ બનાં નહિ ઠામ.

બહાર તેમજ અંદર રામ-(પરમાત્મા) વસેલો છે. એ રામને સર્વ જગ્યાએ નીરખવામાં જ આખનો આનંદ સમાયેલો છે. કપીર કહે છે કે હું જ્યાં જ્યાં નજર કરું છું ત્યાં ત્યાં મને રામ જ માલમ પડે છે, રામવિનાની ખાલી કોઈ જગ્યા હું નીરખી શકતો નથી.

(૧૧)

જયું પથ્થરમેં હય દેવતા ચું ઘટમેં હય કિરતાર;
જો ચાહો દિદાર કો, તો ચક્રમક હોકે જોર.

પથ્થરમાં છુપાયેલા અગ્નિની માફક પરમાત્મા દરેક જીવાત્મામાં વસેલો છે. ચક્રમકના ચોકખા પથ્થરને ધસવાથી બહાર અગ્નિના તણુખા ઝરે છે તેમ શરીર તથા મનને પવિત્ર નાખવામાં આવે તો પરમાત્માનાં દર્શન થાય છે.

(૧૨)

એક સાથે સળ સાથે, સળ સાથે એક જાય;
જે તું સીંચે મૂલ કો, ફલે ફલે અધાય.

જે તું એકને (પરમેશ્વરને) પ્રાપ્ત કરીશ તો અધુન્ય મેળવી શકીશ, પરંતુ અધુન્ય મેળવવા જઈશ તો કશુંએ મેળવીશ નહીં જે તું ઝાંઝના મૂળમાં પાણી સીંચીશ તો તેની ઉપર આપમેળે ફળફૂલ આવી લાગશે; માટે મૂળને-પરમેશ્વરને જ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કર.

(૧૩)

સળ આશી ઇસ એકમે, ડાર પાત ફલ ફૂલ;
કબીર! પીછે કમા રહા, અહિ પકરા નિજ મૂલ.

એ એકમાં જ ડાળ, પાદડાં, ફળ, ફૂલ અધુ જ સમાઈ જાય છે, ત્યારે એ કબીર! જે કાષ્ટ તે મૂળને જ પકડી રાખે છે તેને ખીલું મેળવવાપણું રહેતું જ નથી, જેને પરમેશ્વર મળ્યા તેને ખીલું શું જોઈએ?

(૧૪)

મેરા મુજમે કછુ નહિ, જે કછુ હય મો તેરા;
તેરા તુજકો સોંપતે, કયા લગેગા મેરા.

મારામાં મારું પોતાનું કશું જ નથી, જે કંઈ છે તે તારું ઈશ્વરનું પોતાનું છે. એટલે તારું તને સોંપવાથી મને કાઈ પ્રકારની હાનિ નથી. મતલબ કે આ શરીર, મન, આત્મા તથા તમામ શક્તિઓ વગેરે તારીજ છે, મૃત્યુ વખતે તે મારાથી અધાં જ છૂટાં પડી જાય છે. તે અધાં તારાં હોઈ તારામાં જ સમાઈ જાય છે; પછી મારે હરખ શોક શાને કરવો?

(૧૫)

મેરા તો કોઈ હય નહિ, ઔર મેં કિસીકા નાહિં;
અંતર દષ્ટિ બિચારતાં, રામ બસે સબ માંહિ.

મારું કોઈ નથી, અને હું કોઈનો નથી; આંતરિક નજરે
વિચારતાં માલમ પડે છે કે બધામાં એક રામ જ કહેતાં પરમેશ્વર
પોતે વસે છે.

(૧૬)

રામ હય તહાં કામ નહિં, કામ નહિં તહાં રામ;
હોનો એક જ કચું રહે, કામ રામ એક ઠામ ?

પરમેશ્વર અને વિષયવાસના એ બે પરસ્પર વિરુદ્ધ છે માટે
જ્યાં પરમેશ્વર વસે છે, ત્યાં વિષયવાસના રહી શકતી નથી અને જ્યાં
વિષયવાસના હોય છે ત્યાં પરમેશ્વર દેખાતો નથી. એ બે એક જગ્યાએ
રહી શકતા નથી.

(૧૭)

જૈસે માયા મન રમે, તૈસે રામ રમાય;
તારામંડલ છાંડકે, જહાં કેશવ તહાં જાય.

આપણું મન જેમ હંમેશાં આ દુનિયાની માયામાં ચકચૂર રહે
છે તેમ જો તે (મન) હંમેશાં પરમેશ્વરના વિચારોમાં ધીન થઈ જાય તો
આપણે આ સૂર્યમંડલને છોડીને પણ તેનાથી પર એવા ધામમાં
પહોંચી જઈએ કે જ્યાં પરમેશ્વરનો નિરંતર વાસ રહેલો છે.

(૧૮)

સખહિ ભૂમિ બનારસી, સખ નીર ગંગા તોય;
જ્ઞાની આતમરામ હય, જો નિર્મલ ઘટ હોય.

જેનું મન પવિત્ર હોય, જેનો આત્મા જ્ઞાની હોય તેને માટે કાશી જ્ઞવાની કે ગંગા નદીમાં ન્હાવાની કાંઈ જ જરૂર નથી; કારણ તેનું મન નિર્મળ હોવાથી તથા તેનો આત્મા જ્ઞાની હોવાથી, તેને માટે અધી ભૂમિ કાશી જેવી પવિત્ર છે તથા અધાં પાણી ગંગા નદીનાં જ ગંગાજળ જેવાં પવિત્ર છે.

(૧૯)

કપીર, કુત્તા રામકા, મોતી નામ ધરાય,
ગલે બીચ દોરી પ્રેમકી, જીત ખેંચે તિત જાય.

કપીર કહે છે કે હું તો રામનો કુતરો એટલે કે નોકર છું. મારું નામ મોતી છે. હું પરમેશ્વરની પ્રેમની દોરીથી અંધાએનો છું જેથી કરીને એ જ્યાં ખેંચે છે, ત્યાં હું જઈ છું-મનલભ કે પરમેશ્વરની મરજી મુજબ એ જે કામો કરવાની પ્રેરણા કરે છે તે હું કરું છું.

(૨૦)

સખ ઘટ મેરા સાઈયાં, ખાલી ઘર નહિં કોય;
બલિહારી ઉસ ઘરકી, જા ઘટ પ્રગટ હોય.

દરેક માણસની અંદર ઈશ્વર વસેલો છે, કોઈ પણ માણસ સિવાય ખાલી નથી. પરંતુ એ જ માણસને ધન્ય છે કે જેની અંદર ઈશ્વરનો સાક્ષાતકાર થયેલો છે.

(૨૧)

ચાક્ર ફિરતી દેખકે, દિયા કબીરા રોય;
દો પુઠ ણિચ આયકે, સાબેત ગયા ન કોય.

ઘંટીનાં બે પડને ફરતાં જોઇને કબીર રડી પડ્યા અને તેમણે કહ્યું કે જોમ આ ઘંટીનાં બે પડ વચ્ચે અનાજના દાણા પીસાઈ જાય છે; કોઈ પણ દાણો સલામત રહી શકતો નથી તેમ આ કાળરૂપી ઘંટીનાં બે પૈડાં વચ્ચે આ પામર જીવો પીસાઈ જ (મરી) જાય છે; કોઈ પણ જીવ સલામત રહી શકતો નથી.

(૨૨)

ખડખડ બોલી ઠીકરી, ઘડઘડ ગયે કુંભાર;
રાવન સરખે ચલ ગયે, જો લંકા કે સરદાર.

માટીની ઠીકરી એટલે શરીર હસીને કહે છે કે આવાં આવાં વાસણો (શરીરો) તો ઘણાંએ કુંભારો ધડીને પરવારી ગયા છે, લંકાને રાજા રાવણ પણ ચાલી ગયો તો ખીજનો શો હિસાબ ? (દુનિયામાં નામ તેનો નાશ છે)

(૨૩)

કબીરા આયા હય સો જાયગા, રાજ રંક ફકીર;
કોઈ સિંહાસન ચઢ ચલે, કોઈ બંધ જાત જ'જીર.

ઓ કબીર ! રાજ હોય, રંક હોય કે સાધુ હોય—જે આ દુનિયામાં જન્મે છે તે મરણ પામે છે, મતલબ કે જે જન્મે છે તે મરે જ છે. કોઈ સુખ ભોગવીને તો કોઈ દુઃખી થઇને પણ મરે તો છે જ. (નામ તેનો નાશ ચોક્કસ છે જ)

(૨૪)

કાહે ચુ'નાવે મેડિયાં, કરતે દોડાદોડ ?
ચિઠી આઈ રામકી, ગયે પલકમે' છોડ.

અરે પામર જીવ ! શા માટે મોટી મોટી હવેલીઓ બંધાવે છે અને ખોટી દોડદોડ કરી રહ્યો છે ? રામના ધરતું તેકું (મોત) આવશે એટલે આ બધું અહીંનું અહીં મૂકીને તુરતજ તારે જવું પડશે.

(૨૫)

જીન ઘર નૌખત બાજતી, હોતે છબીશ રાગ;
સો ઘરહી ખાલી પડે, બેઠન લાગે કાગ.

જે ઘરમાં શરણાપ્તઓ વાગી રહી હતી, છવીસ જાતના રાગો મવાઈ રહ્યા હતા, તે ઘરો હવે ખાલી (ખંડીએર) થઈ ગયાં છે ! અને હવે તો ત્યાં કાગડાઓ ઊડવા લાગ્યા છે. (કોઈ રેહનાર રહ્યું નથી)

(૨૬)

એકે દિન અયસા હોયગા, કોઈ કીસીકા નાહિ;
ઘરકી નારી કોણુ કહે, તનકી નારી નાહિ.

એક દિવસ એવો આવશે કે ન્યારે આ જગતમાં તારું કોઈ રહેવાનું નથી, તારા શરીરની નાડી પણ બંધ થઈ જશે—ત્યારે તારી પત્નીને પણ તું ક્યાંથી ખોલાવી શકીશ. એટલે મૃત્યુ આવ્યા પછી આ દુનિયાની એક પણ ચીજ તારા કામમાં આવવાની નથી ?

(૨૭)

ઉંચા ચઠ પુકાર્યા, બુખત મારી બહોત;
એતનહારા એતીયો, સિરપે આઈ મોત.

કપીર ઉચો જીભો રહીને દુનિઆસાંબળે તેમ પોકારી પોકારીને કહે છે કે તમારા માથા પર મોત બમે છે. માટે ઓ જગતના લોકો ! વિચારીને ચાલો, ચેતીને ચાલો.

(૨૮)

સુખિયા હુંઠત મેં ફિરું સુખિયા મિલે ન કોય;
જે કે આજે દુઃખ કહું, સો પહેલા ઉઠે રોય.

કપીરજી કહે છે હું સુખિયા માણસની શોધમાં આ પૃથ્વીપર ફરે છું પરંતુ મને કોઈ સુખીયો માણસ મળતો નથી; હું જેમની સમક્ષ માંડે દુઃખ વર્ણવુંછું તે દુઃખ સાંભળતા પહેલાં જ પોતાનું દુઃખ રડી જીઠે છે અને પોતાનું દુઃખ કહેવા માંડે છે મતલબ કે આ જગતમાં કોઈ સુખી નથી.

(૨૯)

સંપત્ત દેખ નવ હરખિયે, ઊપત્ત દેખ મત રોય;
સંપત્ત હય તહાં ઊપત્ત હય, કર્તા કરે સો હોય.

આ દુનિયાની ક્ષણબંધુર દોલત જોઈને તું કદી પુલાતો નહિ, તેમજ ગરિબાઈ જોઈને શોક પણ કરતો નહિ; કારણુ જ્યાં ધન હોય છે ત્યાં પણ અનેક જાતનાં દુઃખો હોય છે. એ બધાંની (સુખ દુઃખની) દોરી એક પરમાત્માને જ હાય છે.

(૩૦)

કપીર ! તલબ ન છોડિયે, નિશ્ચય લિજે નામ;
મનબ મજ્જુરી દેત તો, કયું કર રાખે રામ ?

ઓ કપીર ! ઈશ્વરને કદી જૂઠતો નહિ, તેનું નામ હમેશ લીધા

કરજે. માણસને તેની મજૂરીનો બદલો માણસ આપે છે તો પરમેશ્વર તારી મહેનતનો બદલો તને કેમ નહિ આપે ?

(૩૧)

કહે કપીર પુકાર કે, એ લેવો વ્યવહાર;
રામ નામ જાને બિનાં, યુડી સુવા સંસાર.

કપીર પોકારી પોકારીને બધાને ચેતાવે છે કે આ જગતમાં જે કોઈ માણસ હરિનું નામ લેતો નથી તે આ સંસારમાં ડૂબી જ મરવાનો એ માણસ દુઃખી થવાનો જ છે આટલી બાબત જરૂર યાદ રાખજો.

(૩૨)

તૃષ્ણા સિંચે ના ઘટે, દિન દિન બઢતે જાય;
જવાસાકા રૂપ જયું, ઘને મેઘ કમલાય.

જેમ જવાસાનું વૃક્ષ અતિશય વરસાદથી કરમાઈ જાય છે, તેમ માણસની ગમે તેવી તૃષ્ણાને વિષયભોગની અને ધનની જેમ જેમ વધારે સંતોષવામાં આવે છે તેમ તે ઘટવાને બદલે વધારે તે વધારે પ્રદિષ્ટ થતી જાય છે.

(૩૩)

માયા સમી ન મોહિની, મન સમા નહિ ચોર;
હરિજન સમા ન પારખુ, કોઈ ન દીસે ચોર.

માયા જેવી મોહિની આ દુનિયામાં બીજી કોઈ નથી, મન જેવો કોઈ ચોર નથી. આ બે બાબતોને સમજનાર હરિજન જેવો

કાષ્ટ સમજનાર નથી. કારણુ હરિજન એ ઈશ્વરનો જ માણસ છે, તેણે પોતાનાં તન મન ધન ઈશ્વરને જ અર્પણુ કરેલાં છે.

(૩૪)

છોરે બિન છુટે નહિ, છોરનહારા રામ;
જીવ જતન બહોતહિ કરે, પર સરે ન એકો કામ.

માયા એવી ચીજ છે કે માણસ પોતે ત્યાં સુધી એને છોડવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી ત્યાં સુધી તે છૂટતી નથી. માયાને છોડાવનાર એક ઈશ્વર જ છે. માયા છોડવાના પામર જીવના બધા પ્રયાસો ઈશ્વર કૃપા વગર નિષ્ફળ જ જાય છે, માટે પરમાત્માની કૃપા મેળવવી વધારે જરૂરની છે.

(૩૫)

કબીર! માયા ડાકની, ખાયા સખ સંસાર;
ખાઈ ન શકે કબીરકેાં, જાકે રામ આધાર.

ઓ કબીર! માયા રૂપી રાક્ષસણીએ આખા સંસારને ખાઈ (મોહમાં નાંખ્યો છે) લીધો છે. એ ફક્ત કબીરને ભક્ષ નહિ કરી શકે; કારણુકે રામ કહેતાં પરમેશ્વરની કૃપા તેણે મેળવી છે.

(૩૬)

માયા માથે શિંગડાં, લાંબા નવ નવ હાથ;
આગે મારે શિંગડાં, પિછે મારે લાત.

માયા એટલી રાક્ષસી છે કે જાણે તેના માથા ઉપર નવ નવ હાથ જેટલાં લાંબાં શિંગડાં ભિખ્યાં હોય! આગળથી એ માણસને

શિંગડાં વડે મારે છે, પાછળથી એ માણસને લાતો વડે મારે છે. માણસ આમ બંને તરફનો માર ખાઈને એવડો વળી જાય છે.

(૩૭)

માયાકા સુખ ચાર દિન, ગ્રહે કહાં ગમાર ?
સુપનેં પાયા રાજધન, જાત ન લાગે વાર.

સ્વપ્નામાં મળેલું રાજધન જતાં વાર લાગતી નથી તેમ માયાનું ચાર દિવસનું સુખ જતાં રહેતાં પણ જરાય સમય જતો નથી; માટે એ મૂર્ખ માણસ ! એવા ક્ષણિક સુખને પકડવા સારું શું શા માટે ફાંફાં મારે છે ?

(૩૮)

માયા હય દો પ્રકારકી, જો કોઈ જાને ખાય;
એક મિલાવે રામકો, એક નર્ક લે જાય.

માયા એ જાતની છે; જે કોઈ માયાનું રહસ્ય બરાબર સમજે છે તે માયાને મારી શકે છે, એટલે માયાને વશ કરી શકે છે ઉંચા પ્રકારની માયા માણસને ઈશ્વરની પાસે લઈ જાય છે; જ્યારે નીચી માયા તેને નર્કમાં નાંખી દુઃખો આપે છે.

(૩૯)

કપીર ! માયા કાકની, સખ કોઈકો ખાય;
દાંત ઉપાડે પાપની, જો સંતો નેકી જાય.

ઓ કપ્પીર ! માયા તો એવી ડાકણી છે કે તે બધાનો ભક્ત્ય કરી જાય છે, સાધુ પુરૂષો જેઓ પરમાત્મા પ્રત્યેજ આસક્તિ ધરાવે છે તેમને માયા કંઈજ કરી શકતી નથી.

(૪૦)

રામ નામકી લૂંટ હય, લૂંટ શકે તો લૂંટ;
પિછેકો પસ્તાય ગો, જળ તન જાય ગો છૂટ.

ધૃત્વરના નામની (રામનામ સ્મરણ કરવાની) લૂંટ પડી છે, લૂંટી શકાય તેટલું લૂંટી લે. નહિં તો મૃત્યુ આવશે ત્યારે તું પસ્તાવા માંડીશ કે લૂંટ (નામ સ્મરણ) કરવાનો વિરલ અવસર હાથમાં આવેલો ફરી ફરી મળતો નથી (એટલે મનુષ્યનો અવતાર)

(૪૧)

કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અખ;
અવસર ખીતો જાય તે, ફિર કરોગે કળ ?

જે કામ આવતી કાલે કરવાનું છે તે તું આજે જ કરી નાંખ; જે આજે કરવાનું છે તે તું અત્યારે જ કર. કામ કરવાનીતક વીતી જશે તો પછી તારાથી તે કામ કોઈ પણ રીતે કરી શકાવાનું નથી. (ગયો સમય ફરી ફરી આવતો નથી)

(૪૨)

કાલ કહે મેં કાલ કહું, આગે વિસમિ કાલ;
દો કાલકે ઊચ કાલ હય, શકે તો આજ સંભાલ.

કાલે તું કહીશ કે હું કાલે કામ કરીશ પરંતુ હે મૂર્ખ મન ? એવી તો છપ્પન કાલો નીકળી જશે એટલે છપ્પન દિવસો પસાર થઈ જશે; માટે આ “આજ ને કાલ”ની વચ્ચે જે સમય—કાળ આવેલો છે તેનો તું વિચાર કર અને બની શકે તેટલી ત્વરાથી તું તારું કામ આટોપી લે.

(૪૩)

દિન ગમાયા દુનિયામેં, દુનિયા ચલી ન સાથ;
પાંચ કુહાડા મારિયા, ગારેલ અપને હાથ.

દુનિયાની ખટપટોમાં તેં તારી જાંઘળી પસાર કરી નાંખી, પરંતુ દુનિયાની ચીજો તારી સાથે આવી નહિ એટલે કે તું પોતે ગાફલ બેદરકાર રહ્યો અને તારે પોતાને હાથે જ તેં કુહાડો તારા પગ ઉપર માર્યો. (પરમારથના કાર્યો કર્યા નહી)

(૪૪)

મનુષ્ય જન્મતોકેં દિયો, ભજવેકો ગોવિંદ;
તુ અપને કરને આપકો, કહાં બંધાયે ફંદ ?

પરમેશ્વરને ભજવા માટે તને મનુષ્યજન્મ આપવામાં આવેલો છે. તેને બદલે તું ખીજા અનેક પ્રપંચોમાં પડી તારે હાથે જ બંધાઈ જાય છે ! (ધર્મજન ભજન વિસરી ગયો)

(૪૫)

મનુષ્યજનમ તો ફુલ્કલ હય, નહિં વારમવાર;
તરવર તે ફલ ગિર પડો, બહોર ન હાગે કાર.

વૃક્ષ ઉપરથી નીચે પડેલું ફળ ફરીથી વૃક્ષ ઉપર ચોઢી શકાતું નથી, તેમ એક વખત મનુષ્યજન્મ મળ્યો તે ખીજી વાર મેળવવો ઘણો મુશ્કેલ છે. (મનુષ્યવતાર વારેઘડીએ આવતો નથી)

(૪૬)

કાઠે સોવે નિંદબર, જાગી જપ મોશાર;
એક દિન એસો સોવેંગો, લાંબે પાંઉ પસાર.

આવો દુર્લભ મનુષ્યજન્મ મળ્યા પછી તું શા માટે આટલો બધો વખત નિદ્રામાં વ્યર્થ વીતાડે છે? તે કરતાં તો તું મુર નામના રાક્ષસને મારનાર ભગવાનના નામનો જપ જપ: એક દિવસ એવો જરૂર આવશે જ ત્યારે તારે લાંબા પગ પસારીને હમેશ માટે પૃથ્વી ઉપર શયન કરવાનું છે. (એટલે મરણ પામીશ)

(૪૭)

મનખા જનમ પાય કે, લજ્યો ન રગુપતિ રાય;
તેલી કેરા બેલ જ્યુ; ફિર ફિર ફેરા ખાય.

મનુષ્યજન્મ મેળવીને જે માણસ રઘુકુળના પતિ કહેતાં રામ એટલે પરમાત્માને ભજવે તો નથી તે જેમ ધાંચીનો ઘાણીનો બળદ અંધારામાં ગોળ ગોળ ફરી જ્યાંનો ત્યાં જ આવીને ઉભો રહેવા પામે છે તેમ તે માણસ આ દુનિયામાં અનેક વાર જન્મે છે તથા મરે છે પરંતુ તે પોતાની મુક્તિને પામી શકતો નથી.

(૪૮)

પાંચ ધાતકા પિંજરા, સો તો અપના નાહ;
અપના પિંજર તહાં બસે, અગર અગોચર માંહિ.

પંચ મહાભૂત-પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, હવા અને આકાશનું અનેહું આ શરીર તે કાંઈ આપણું નથી. આપણું પોતાનું ખરું સ્વરૂપ તો જેને બળ્થી શકાતું નથી તથા જેને જોઈ શકાતું નથી એવા બ્રહ્મ પરમાત્મામાં જ વસેહું છે.

(૪૯)

સગા હમારા રામજી, સહોદરાંહય યુની રામ;
ઓર સગા સબ સગમગા કોઈ ન આવે કામ.

માણસ માત્રનો સાચો સગો, બાઈલાંકુ વગેરે જે કહો તે એકસો પરમાત્મા જ છે. બીજાં કહેવાતાં સગાંઓ સ્વાર્થ પૂરતાં જ છે. કારણ આ સ્વાયનાં સગાં અંત વખતે કામ આવતાં નથી.

(૫૦)

ચલ ગયે સો ના મિલે, કિસકો પૂછું બાત;
માત પિતા સુત બાંધવા, જુઠા સબ સંગાત.

જે મૃત્યુ પામે છે તે પાછાં ફરતાં નથી, આવતાં નથી માટે કોની પાસે જઈને પ્રશ્ન કરવો? માત, પિતા, બાળકો, અને બાઈઓ સર્વ સ્વાર્થી સંગાથીઓ છે.

(૫૧)

રામ નામ જાન્યો નહિં, ક્રિયા ન હરિસેં હેત;
તાસે જનુની ભારે મુઈ, પથ્થર પડયા પેટ.

પરમેશ્વરના નામના મહિમાને સાચી રીતે તેં જાણ્યો નહિ, પરમાત્મા સાથે સાચો સંબંધ પણ તેં ન જાણ્યો, તો તારી માતાને પેટ તું પથ્થર જ જાન્યો મણાય અને તારી માતા બિચારી વ્યર્થ ભારે મૂઈ.

(૫૨)

બીન બીજકા વૃક્ષ હય, બીન ધરતી અંકુર;
બીન પાનીકા રંગ હય, તહાં જીવકા મુર.

જ્યાં બીજવગરનું વૃક્ષ છે, એવું વગર અંકુર ફૂટી નીકળેલ છે, પાણીવગરનો રંગ છે, ત્યાં આ જીવનું મૂળ રહેલું છે. એટલે કે આકાર, રંગ કે જ્યાં જ્યાં નથી, ત્યાંથી જીવ આવેલો છે. તાત્પર્ય કે નિરાકાર, નિરંજન એવા પરમાત્મામાંથી જીવ પ્રકટ થયેલ છે.

(૫૩)

કબીર ! જાત જાતકો પાહોના, જાત જાતમેં જાય;
સાહેબ જાત અજાત હય, સો સખમેં રહે સમાય.

હે કબીર ! પોતાના આગળના જન્મની કરુણી મુજબ આત્મા જુદી જુદી જાત, વર્ણ અને કુળમાં જન્મ લે છે, નર કે નારીના રહે ધારણ કરે છે. પરંતુ પરમાત્મા તો અજાત છે, એને વર્ણ નથી,

જાતિ નથી, એ નર નથી, નારી નથી, અને એટલા માટે જ તે સર્વ ડેકાણે સર્વ આકારમાં સમાઈ રહેલો છે.

(૫૪)

એક ખુદ તે સખ ક્રિયા, નર નારિકા નામ;
સો તું અંતર ખોજ લે, સકલ બ્યાપક રામ.

તે એક ખુદ એટલે પરમાત્મામાંથી જ નર અને નારીની આ બધી સૃષ્ટિ પેદા થઈ છે; માટે તું એ સૃષ્ટિમાં વ્યાપક થઈને વસેલા પરમેશ્વરને તું તારા અંતરમાં જ શોધી લે.

(૫૫)

ધન રહે ન જોખન રહે, ન રહે ગામ ન ઠામ;
કબીર ! જગમે જશ રહે, કે કર દે કિસીકો કામ.

મનુષ્ય માત્રનો પૈસો, યુવાની, ઘરખાર કે માલમિલકત આમાંનું કશું જ ટકવાનું નથી. હે કબીર ! આ જગતમાં જે ખીજઓનું કંઈ પણ કામ (પરમાર્થ) કરી જાય છે, તેનો જશ રહેવા પામે છે.

(૫૬)

લેનેકો હર નામ હયે, દેને કો અન્નદાન;
તિરનેકો આધીનતા, છુકને કો આલમાન.

આ સંસારમાં ઈશ્વરનું નામ લેવાનું છે, ભૂખ્યાંઓને અન્ન આપવાનું છે. આ સંસારરૂપી સમુદ્ર તરી જવા માટે ઈશ્વર ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવાની જરૂર છે, અને જે સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબી જ મરવું હોય તો પછી મિથ્યા અહંકાર રાખવાની જરૂર છે.

(૫૭)

પશુકી તો પનિયાં ભઈ, નરકા કછુ ન હોય;
પર જો ઉત્તમ કરની કરે, તો નર નારાયન હોય.

પશુઓ મરી જાય તો તેમનાં ચામડાંનાં જોડા કરી શકાય છે પરંતુ માણસ નાશ પામતાં તેનું કશું કામ આવતું નથી પણ એટલું સાચું કે જો માણસે ઉત્તમ કામો કર્યાં હોય તો તે મૃત્યુ પછી નરને બદલે નારાયણની ગતિને પામે છે.

(૫૮)

કબીર ! મેં માગું એ માંગનાં, પ્રભુ મોહેં દિજો સોય;
સંતસમાગમ હરિકથા હમારે નિશદિન હોય.

કબીર કહે છે કે:- હે પ્રભુ! મને આ જગતમાં આટલું આપજો, એક તો એ કે સાધુ પુરુષોનો સમાગમ રાતદિવસ હું સેવી શકું અને ખીજું એ કે તારી કથા હું રાત દિવસ કરી શકું.

(૫૯)

મુગતા જુગત માગું નહિ, ભાંજા દાન દિજો મોહે;
ઓર કછુ માગું નહિ, નિશદિન જાચું તોહે.

મને રાજપાટ મળે એવું હું નથી માગતો પરંતુ મને હે પ્રભુ! તારી ભકિત આપજો, જેથી હું રાતદિવસ તારી સેવા કરી રહું.

(૬૦)

દાતા દાતા ચલ ગયે, રહે ગયે મખખીચુસ;
દાન માન સમજે નહિ, લડનેમે મજબુર.

આ દુનિયામાંથી દાનેશ્વરી લોકો પરવારી ગયા છે (દેવલોક પામ્યા છે) ફક્ત રહી ગયા છે માત્ર કંબુસો અને દીલના હલકટ લોકો કે જેઓ કાષ્ટને માન કે મદદ આપવામાં સમજતા નથી પરંતુ જેઓ લડવામાં અને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં હુશિયાર હોય છે.

(૬૧)

માણુસ ખોજત મેં ફિરા, માણુસકા ખરા સુકાલ;
પર જકો દેખે દિલ થરે, તાકા પરીયા દુકાલ.

નેક માણુસોની શોધ કરતાં કરતાં અને ઘણાં માણુસો મળી આવ્યાં, પરંતુ કાઈ સંતોષ આપે એવો મળ્યો નહીં હૃદય સંતોષી શકે એવાં માણુસોનો મને તો દુકાળ જ પડેલો લાગ્યો કારણ કે મને તેવો એક પણ માણુસ જડ્યો નહિ.

(૬૨)

દયાકા લક્ષણુ ભક્તિ, ભક્તિસે મિલત જ્ઞાન,
જ્ઞાનસે હોવત ધ્યાન, એ સિદ્ધાંત ઉર આન;

આ વાત તું તારા મનમાં કોતરી રાખજો કે દયાનું સાચું લક્ષણુ ભક્તિ છે, ભક્તિથી જ્ઞાન મળે છે, અને જ્ઞાનથી માણુસનું ખ્યાન ધૈર્ય ઉપર એકાગ્ર થાય છે.

(૬૩)

બિષયત્યાગ વૈરાગ હય, સમતા કહિયે જ્ઞાન;
સુખદાઈ સખ જીવસો એહિ ભક્તિ પ્રમાન,

ત્રિપતનો ત્યાગ કરવાથી સાચો વૈરાગ્ય સેવી શકાય છે, માણુષ્ય સમદષ્ટિવાળો થાય ત્યારે તેને જ્ઞાન ઊપજે છે. પ્રાણી માત્રનું ભલું કરવાની વૃત્તિ એ સાચી ઈશ્વરભક્તિનું મોટું પ્રમાણુપત્ર છે.

(૬૪)

અનમાગ્યા ઉત્તમ કહિયે, મધમ માંગી જો લેય;
કહે કુળીર કનિષ્ઠ સો, પરધર ઘરના દેય.

જે અજ્ઞાનક વ્રત (કોઇની પાસે માગવું નહી) પાળે છે તે ઉત્તમ કહેવાય છે; જે માગીને લે છે તે મધ્યમ કહેવાય છે; પરંતુ જે ઘેરઘેર જઈને બીજા માગે છે તે સૌથી ઊતરતા પ્રકારનો છે.

(૬૫)

માંગન મરન સમાન હય, મત કોઈ માંગો ભીખ;
માગનેસે મરના લલા, એહી સદ્ગુરુકી શીખ.

ભીખ માગવી અને મરવું સરખું છે. મારે કોઈ એ કોઇની પાસે કોઈ માંગવું નહિ. માગવા કરતાં મરવું સારું છે. સદ્ગુરુની આ સોનેરી શીખામણુ છે.

(૬૬)

મહું પર માગું નહિ, અપને મનકે કાજ;
પરમારથકે કારન, માંગન ન આવે લાજ.

હું મારી જાત સાડ મરી જાઉં પણ જીવ માયું નહિ જ;
પરંતુ પરમાર્થને માટે જીવ માગતાં કદી પણ મારે ઘરમાયું
ન જોઈએ.

(૬૭)

જહાં દયા વહાં ધર્મ, જહાં લોભ વહાં પાપ;
જહાં ક્રોધ વહાં કાલ, જહાં ક્ષમા વહાં આપ.

જેનામાં દયા છે, તે સાચો ધર્મવાળો છે, જેને લોભ છે તે
પાપી છે, જે મનુષ્યને રોષ છે તેનું મૃત્યુ છે, પરંતુ જે માનવમાં
ક્ષમા-સહનશીલતાનો ગુણ છે, તેના જ હૃદયમાં સાચો પરમાત્મા
વસે છે.

(૬૮)

કહે કબીર કમાલકો, દો ખાતાં શિખ લે;
કર સાહેબકી બંદગી, ચોર ભુખેકો કછુ દે.

કબીર પોતાના શિષ્ય કમાલને કહે છે કે ઈશ્વરની હંમેશાં
તારે ભક્તિ કરવી તથા ભૂખ્યા માણસને ભોજન આપવું; આ જે
ખાખતો હું તને કહું છું તે તું શીખી લે.

(૬૯)

હાડે બઠા હરિભજન કર, દ્રવ્ય બઠા કછુ દેય;
અક્લ બઠી ઉપકાર કર, જીવનકા ફલ ચેહ.

જેમ જેમ તું ઉમરે મોટા થાય તેમ તેમ ઈશ્વરનું ભજન કર,
તારૂં ધન જેમ જેમ વધે તેમ તેમ તું દાનધર્મ કર, તારી શુદ્ધિ
વધે તેમ તું ખીજાઓ ઉપર ઉપકાર કર. જીવનનું એ સાચું રહસ્ય છે.

(૭૦)

ખાય પિ ખિલાય દે, કર લે અપનાં કામ;
ચલતી વખત રેનરો, સંગ ન ચલે બદામ.

તું પોતે તૃપ્ત થઈને ખીજઓને તૃપ્ત કર. એમ કરવાથી તું ખરો પરમાર્થ કરી શકીશ. હે પામર માનવી ! તું અહીંથી જઈશ (મરીશ) ત્યારે તારી સાથે એક બદામ પણ આવવાની નથી.

(૭૧)

ધર્મ કીયે ધન ના ઘટે, નદી ન સંચે નીર;
અપની આંખે દેખીયે, યું કહે દાસ કબીર.

ધર્મ કરવાથી ધન ઘટતું નથી—જેવી રીતે નદીનું પાણી માણસો, અને પશુઓ ઉપયોગમાં લે છે છતાં તેનું પાણી ખુટતું નથી, માટે કબીરજી કહે છે કે દરેક માણસે ધર્મદાન પોતાની શક્તિ મુજબ કરવું જોઈએ.

(૭૨)

અંતર જપીએ રામજી, રોમે રોમ રણુકાર;
સહેજે ધન લાગી રહે, એહિ સુમરન તત્સાર.

ઈશ્વરના નામનું સ્મરણ તો ખરી રીતે આમ જ થવું જોઈએ. હૃદયમાં (મનમાં) રામના નામનો એવો જપ કરવો જોઈએ કે જેથી આપણા રોમે રોમમાં રામનો મધુર રણુકાર ગાજી રહે, અને પછી રામનામની ધૂન લાગે.

(૭૩)

બુદ સમાના સમુદ્રમે; જનન હય સળ કોય;
સમુદ્ર સમાના બુદમે, જને ખીરલા કોય.

મહાસાગરમાં પાણીના ટીપાનો સમાવેશ થાય છે એ તો આખી દુનિયા જાણે છે પરંતુ એ જ ટીપાની અંદર પણ મોટા મહાસાગર જેટલી શક્તિ વસેલી છે એ વાતનું થોડા માણસોને જ જ્ઞાન હોય છે. બ્યારે સંતપુરૂષો સમાધીમાં હોય છે ત્યારે આખી સૃષ્ટિને પોતાની અંદર જુએ છે.

(૭૪)

રામ જયે અનુરાગસે, સળ દુઃખ ડાલે ધોય;
બિશ્વાસે તો હરિ મિલે, લોહા કંચન હોય.

હે જીવ! સાચા પ્રેમથી જો તું ઈશ્વરના નામનો જપ કરીશ તો તારાં બધાં દુઃખો નાશ પામશે; વિશ્વાસપૂર્વક તને ઈશ્વર મળશે તથા તું લોહા જેવો છે તે સુવર્ણ બની જશે.

(૭૫)

કળીર, મેં માણું એ માંગનાં, પ્રભુ દીજે મોહે સોય;
સંતસમાગમ હરિકથા, હમારે નિશદિન હોય.

કળીર કહે છે કે હે ઈશ્વર! હું તારી પાસે એટલું જ માણું છું કે મને સાધુસંતોના સંગમાં રહેવાનો અવસર આપ તથા તારે વિષે જ્ઞાનની વાત રાતદિવસ સાંભળવાની તક મને આપ.

(૭૬)

રામ નામ સળ કોઈ કહે, ઠગ ઠાકોર ચોર ચોર;
ધૃવ પ્રલહાદ સળ નર ગયે, એહિ નામ કણુ ચોર.

કગારા, હુંટારા અને જગતના ચોર સર્વ લોકો રામનું નામ લે છે, તેમજ ધૃવ પ્રહ્લાદ વગેરે ભક્ત જનો પણ રામનું નામ લે છે. આ બંનેના રામ નામના જાપ કરવામાં ફેર છે કારણુ ગેલા લોકો તેમનાં કુબ્ધૃત્યો હોવાથી તરી શકતા નથી; જ્યારે ધૃવ, પ્રહ્લાદ તો રામનામથી આ સંસાર તરી ગયા છે.

(૭૭)

સુદ્ધ બિન સમરન નહિં, ભાવ બિન ભજન ન હોય;
પારસ બિચ પરદા રહા, કયું લોહા કંચન હોય ?

મન જે પવિત્ર હોય તો જ ઈશ્વરનું સમરણ સાચું કરે છે, સાચો પ્રેમ હોય તો જ ભક્તિ સાર્થક નીવડે છે, દાખલા તરીકે પારસમણિ અને લોહાની વચ્ચે જે કાષ્ટ ત્રીજી ચીજ હોય તો લોહું સોનું બની શકે નહિ. સોનું બનવા માટે લોહાએ પારસમણિનો સ્પર્શ કરવો જ જોઈએ તેવી જ રીતે મનુષ્યે ઈશ્વરમય થવા માટે ઈશ્વર પ્રત્યે નિર્મળ તથા સાચા પ્રેમવાળા થવું જ જોઈએ.

(૭૮)

માલા તો કરમે ફિરે, જીભ ફિરે સુખ માંહિ;
મનવા તો ચૌદિશ, ઝૈસો સુમરન નાહિં.

હાથ માળાના મણકા મૂક્યા કરે, મોં રામ રામ બોલ્યા કરે અને મન તો ચારે દિશાએ સંસારની જંગળમાં દોડતું હોય એવું ભગવાનનું સમરણ બ્યર્થ બને છે.

(૭૯)

સુમરન ઐસો કીજયે, ખરે નિશાને ચોંટ;
સુમરન ઐસો કીજયે, હલે નાહિં જીભ હોઠ.

સ્મરણુ તો ત્યારે જ સાચું કહેવાય કે જેમ તીર તાકેલા નિશાન ઉપર જઈને વાગે છે તેમ મન ઈશ્વરમાં જ ચોંટી રહે તથા હોઠ કે જીભનું કાઈ પણ જાતનું હલનચલન થયા વગર તે ઈશ્વરમાં જ તક્લીન થઈ રહે.

(૮૦)

જીતને તારે ગગનમેં હો, ઈતને શત્રુ હોય;
કૃપા હય શ્રી રામકી, તો બાલ ન બાંકો હોય.

જે મનુષ્ય ઉપર પરમાત્માની કૃપા છે તેને આકાશમાંના તારાઓ જેટલા અસંખ્ય દુઃખનો ભડેને હોય. છતાં એ બધા દુઃખનો પરમાત્માની કૃપાના કારણે એ મનુષ્યનો વાંકો વાળ પણ કરી શકતા નથી.

(૮૧)

સહકામી સુમરન કરે, પાવે ઉત્તમ ધામ;
નિષ્કામી સુમરન કરે, પાવે અવિચલ રામ.

બદલાની આશા રાખીને જે મનુષ્ય ઈશ્વરના નામનું સ્મરણુ કરે છે તે જે સુખ મેળવવાની ઈચ્છા રાખીને ઈશ્વર સ્મરણુ કરે છે તે સુખ તેને મળે છે પરંતુ જે મનુષ્ય કૃણની લેશ માત્ર પણ ઈચ્છા રાખ્યા સિવાય ઈશ્વરને યાદ કરે છે તે સાક્ષાત્ ઈશ્વર પાસે જ પહોંચી જાય છે.

૮૨

પથ્થર મુખ ના બોલહિ, જો શિર કારો કુટ;
રામ નામ સુમરન કરો, દુબ સખહિ બુઠ.

હે જીવાત્મા! તું ગમે તેટલું તારું માથું પછાડીને મરી જાય તો પણ પથ્થર તેનું મુખ ઉઘાડી શકતો નથી; કારણ કે તેને મુખ જ નથી; માટે તું પોતે રામના નામનું સ્મરણ કર્યા કર, કારણ કે તે સિવાય આ દુનિયામાં ખીજું બધું ફાગટ છે.

(૮૩)

કુબુદ્ધિકો સુજો નહિ, ઉઠ ઉઠ દેવલ જાય;
દિલ દેહેરાકી ખખર નહિ, પથ્થરને કહાં પાય ?

મનુષ્ય હૃદયતેજ પરમેશ્વરનું સાચું દેવળ છે એ ખાખતનું જોઓને જ્ઞાનનથી તેવા પામર જીવો પથ્થરના બનાવેલા દેવળમાં જાય છે; પરંતુ ત્યાં ઇશ્વર ન હોય તો તે તેમને મળે કવી રીતે ?

(૮૪)

જીને નામ લિયાઉને સખકિયા, સખ શાસ્ત્રકા ભેદ;
બિના નામ નકે ગયે, પઠ પઠ ચારોં બેદ.

જેણે ઇશ્વરના નામનું સ્મરણ કર્યું તેણે દુનિયામાં મનુષ્ય જન્મ મેળવીને ખરૂં કામ કર્યું છે તથા તેને તમામ શાસ્ત્રોનાં રહસ્યને ઉકેલ્યાં છે. જેણે ઇશ્વરનું નામ નથી લીધું તે મનુષ્ય ચારે વેદોનેા અભ્યાસ કરેલો હોય અને તેની અંદરનું રહસ્ય જાણ્યું હોય છતાં તે નકે પાયો છે એમ સમજવું.

(૮૫)

સુખમેં સુમરન ના કરે, દુઃખમેં કરે સળ કોય;
સુખમેં જો સુમરન કરે, તો દુઃખ કહાં કે હોય ?

સુખમાં કામ ઈશ્વરને યાદ કરતું નથી, બધા મનુષ્ય દુઃખના સમયમાં તેના નામનું સ્મરણ કરે છે. પરંતુ જો મનુષ્યે સુખના દિવસોમાં ઈશ્વરને યાદ કરે તો તેને દુઃખ પડવાનો કામ રીતનો સંભવ જ નથી.

(૮૬)

સુખમેં સુમરન ના કરે, દુઃખમેં કરે જો યાદ;
કહે કપીર તા દાસકી, કોન સુને ફરિયાદ ?

જો મનુષ્ય ઈશ્વરને સુખમાં સંભારતો નથી (ગમે તેટલાં ખરાબ કામો કરે છે) પરંતુ દુઃખમાંજ તેને યાદ કરે છે, કપીર તેને માટે કહે છે કે આવા મનુષ્યની ફરિયાદ ભગવાન જરા લેશ માત્ર પણ ધ્યાનપર લેતો નથી. (આપણા પાપના ફળ આપણે ભોગવવા પડે છે)

(૮૭)

રામ નામ તો રતન હય, જીવ જતન કરી રાખ;
જખ પડેગી સંકટી, તખ રાખે રઘુનાથ.

રામનું નામ તો અમૂલ્ય રતન જેવું છે. મનુષ્યે તેનું જતન કરી તેને સંભાળી રાખવું જોઈએ; કારણકે જ્યારે મનુષ્ય ઉપર આપણા આવી પડે છે, ત્યારે તેને એ જ રામ નામનું અમૂલ્ય રતન આપતિમાંથી આપાદ ઉગારી લે છે.

(૮૮)

રામ નામ કે લેત હિ, હોત પાપકા નાશ;
જૈસી ચિન્ગિ અમકી, પડી પુલાને ઘાસ.

જેવી રીતે ઘાસના પૂળાની અંદર દેવતાની પડેલી એકજ ચિલુગારી તેને બાળીને ભસ્મ કરી નાંખે છે. તેમ આ સંસારમાં રામનું નામ પળવાર પણ જે ક્ષેત્રમાં આવે તો બધાં પાપો નાશ પામે છે.

(૮૯)

ચાતુર કેા ચિંતા ઘની, નહિં મુરખકો લાજ;
સર અવસર જાને નહિં, પેટ ભરેંસે કાજ.

ચતુર કહેતાં ડાહ્યો પુરૂષ પ્રત્યેક બાબત સમજીનેકરે છે મુરખને કશી વાતની ચિંતા જ હોતી નથી. મુરખ તો એવો હોય છે કે તે વેળા કવેળા પણ જોતો નથી પરંતુ એ વખત પેટ ભરવામાં જ સમજે છે.

(૯૦)

કંચનકો કહ્યુ ના લાગે, અગ્નિ ન કીડા ખાય;
ભુરા ભલા હો વૈષ્ણુવા, કદી ન નકેં જાય.

સોનાને કંઈ નુકશાન થઈ શકતું નથી. તેમજ કીડા અગ્નિને આરોગી શક્તા નથી. વિષ્ણુનો ભક્ત વૈષ્ણવ ગમે તેવો હોય છતાં નહિં જતો નથી.

(૯૧)

બહેતા પાની નિર્મલા, બંધા ગંધા હોય;
સાધુ તો રમતા ભલા, દાઘ ન લાગે કોય.

વહેતું પાણી ચોકખું રહે છે, બાંધ્યું (હોજમાંનું) પાણી બગડી જાય છે તેમજ સાધુ પુરુષ ફરતો રહે તો જ તે બીજાઓનું કલ્યાણ કરી શકે છે, તે એક જગ્યાએ બંધાઈને રહે તેથી તો તે ઉપાધિઓ વહોરી લે છે.

(૯૨)

ઈશિક ખુન્નસ ખાંસી, ઓર પિવે મઘપાન;
એ સખ છુપાયા ન છુપે, પ્રગટ હોય નિદાન.

રંડીબાજી કરનાર, અદેખાઓ, ઉધરસ ખાનાર અને કેરી પીણાંના પીનારા એ મનુષ્યો છૂપા રહી શકતા નથી. એતો તુરત જ પકડાઈ જાય છે.

(૯૩)

પ્રીત પુરાની ન હોત હય, જો ઉત્તમસે લગ;
સો ખરસ જલમેં રહે, પથ્થરા ન છોડે અગ.

ગમે તેટલો સમય વહી જાય છતાં પત્થરામાં રહેલો અગ્નિ નાશ પામતો નથી; એનો ચક્રમક સાથે સ્પર્શ થતાં જ ખરવા માંડે છે તેમ ઉત્તમ માણસની મૈત્રી ગમે તેટલો સમય પસાર થતાં છતાં એટલી ને એટલી તાજ રહેવા પામે છે. તેનો પ્રેમ લેશ પણ કમી થતો નથી.

(૯૪)

જૈસા અનજલ ખાધએ, તૈસા હિ મન હોય;
જૈસા પાની પીજએ, તૈસી બાની હોય.

જેવો ખોરાક ખાવામાં આવે છે તેવું મન બને છે. જેવું પાણી પીએ તેવા આપણા બોલ નીકળે એટલે જે ખોરાકના ગુણ મનના ગુણ બને અને પાણીના ગુણ તે વાણીના ગુણ બને.

(૯૫)

જૈસા ઘટ તૈસા મતા, ઘટ ઘટ ઝોર સ્વભાવ;
જા ઘટ હાર ન જીત હય, તા ઘટ બ્રહ્મ સમાય.

મનુષ્યની કાયા હોય તેવો તેનો સ્વભાવ બને છે, માટે બિનબિન મનુષ્યોના સ્વભાવ જુદા જુદા હોય છે પરંતુ પોતાની હારજીતના ખ્યાલ વગરનાં મનુષ્યો એટલે કે જીતમાં હર્ષ નહિ પામનારા તથા હારમાં દોલગીર નહિ થનારા મનુષ્યોમાંજ ધૃત્વર સાચા સ્વરૂપમાં પ્રકટ થઈ રહે છે.

(૯૬)

સુનિચે ગુનકી ખારતાં, અવગુણુ લિજીયે નહિ;
હંસ ક્ષીરકું ગ્રહત હય, નીર સો ત્યાગે જાય.

જેમ હંસ જળવાળા દુધમાંથી જળ ત્યાગીને દુધનું ગ્રહણ કરે છે તેમ હંમેશાં તમે જ્યાં જાઓ ત્યાં સદ્ગુણોની સારી વાર્તા સાંભળજો પરંતુ દુર્ગુણ પ્રતિ કદી લક્ષ્ય આપજો જ નહિ.

(૯૭)

પંડિત ઝોર મસાલચી, દોનો સુંજે નાહિ;
ઝોરનકો કરે ચાંદના, આપ અંધેરા માંહિ.

કેવળ પુસ્તકિયા જ્ઞાન મેળવીને જે પંડિત થયો હોય તે તથા હાથમાં શાલ રાખનારો, આ બે જણુ સરખા છે. કારણુ એ લોકો બીજાઓને પ્રકાશ આપે છે પરંતુ પોતે તો અંધારામાં જ વસે છે.

(૯૮)

નિર્વેક્ષકો ભક્તિ હય, નિર્મોહીકો જ્ઞાન;
નિર્દ્વંદીકો મુક્તિ હય, નિર્લોભી નિર્માન.

જે મનુષ્યને કાઈ અપેક્ષા રહી નથી તે ભક્તિવાળો કહેવાય મોહવગરના મનુષ્યને જ્ઞાની કહી શકાય, કાઈપણુ વસ્તુ પોતાનાથી જુદી છે એમ જે માનતો નથી તે મુક્ત કહેવાય તથા જે લોભી નથી તે માણસ સાચું નિર્વાણુપદ પામી શકે છે, એમ કહી શકાય.

(૯૯)

ભૂખ ગઈ લોજન મિલે, થંડ ગઈ કબાય;
જેખન ગયે ત્રિયા મિલે, તાકો આગ લગાય.

ભૂખ મરી જાય પછી અન્ન મળે, ઠંડી ઊડી ગયા બાદ ઓઢવાનું મળે, યુવાની વીતી જાય પછી સ્ત્રી મળે એ ત્રણમાં મૂકોને પૂજો; એટલે એ ત્રણ ફોકર છે.

(૧૦૦)

જ્યું ગુંગાકે સેનકો, ગુંગાહિ પયછાને;
ત્યું જ્ઞાની કે જ્ઞાનકો, જ્ઞાની હોય સો બને.

જેમ મૂંગા મનુષ્યના હાથની નિશાનીઓથી વાતો કરવાની કળા મૂંગો મનુષ્ય જ સમજી શકે તેમ જ્ઞાનીની વાતો જ્ઞાની હોય તે જ સમજી શકે.

(૧૦૧)

જ્ઞાનીકો જ્ઞાની મિલે, તબ રસકી લુટાલુટ;
જ્ઞાની કો અજ્ઞાની મિલે, તો હોય બડી માથાફૂટ.

એ જ્ઞાની પુરુષોનો મેળાપ થાય તો બંને જણ અરસપરસ સારો લાભ ઉઠાવી શકે છે અને તેઓ ધર્મિય પ્રત્યેની સાચી ભક્તિના રસનો આસ્વાદલક્ષ શકે છે પરંતુ જ્ઞાનીને એ અજ્ઞાનીનો મેળાપ થાય તો તેઓ એકબીને સમજી નહીં શકવાથી ખોટી માથાફૂટ કરી છુટા પડવાના.

(૧૦૨)

કાજલ તબે ન રયામતા, મુખટા તબે ન રવેત;
દુરિજન તબે ન કુટિલતા, સજ્જન તબે ન હેત.

કાજળ પોતાની કાળાશ છોડતું નથી, મોતી પોતાનો સફેદ રંગ મૂકી શકતું નથી તેવી જ રીતે દુર્જન પોતાના દુર્ગુણ મૂકી શકતો નથી અને સજ્જન પણ પોતાની સુજનતાનો ત્યાગ કરી શકતો નથી.

(૧૦૩)

દુરિજનકી કઢણા બુરી, બલો સજ્જનકો તરાસ;
સૂરજ જબ ગરમી કરે, તબ બરસનકી આસ.

દુર્જનની દયા મેળવવા કરતાં સજ્જનનો રાષ વહોરી લેવો વધારે હિતકર છે, કારણકે સૂરજ અતિશય ગરમી આપ્યા પછી જ મેઘરાજ આવવાની આશા રાખી શકાય છે (તેમ સજ્જન માણસોનાં કાવાં વચનો હિતકારી હોય છે).

(૧૦૪)

તરવર કદી ન ફેલ બાપે, નદી ન સંચે નીર;
પરમારથકે કારને, સંતો ઘસે શરીર.

વૃક્ષો પોતાનાં ફળ ખાઈ જતાં નથી, નદીઓ પોતાનું પાણી સોસી લેતી નથી. તેઓ બંને ખીજઓને જ ફળ તથા પાણી અર્પ્યા કરે છે, તેવી રીતે સંત પુરુષો પારકાઓનાં હિત માટે જ પોતાનું બધું શરીર ધસી નાખે છે.

(૧૦૫)

તરવર સરવર સંતજન, ચોથા બરસે મેહ;
પરમારથકે કારને, ચારો ધર્યા દેહ.

વૃક્ષો, સરોવરો, સંતપુરુષો તથા ચોથા મેઘરાજ આ બધા પરમાર્થ માટે જ દેહ ધારણ કરે છે. તેઓ ખીજઓને વગર સંકોચે લાભ આપે છે.

(૧૦૬)

ચંદા સૂરજ ચલત ન દિસે બદત ન દિસે બેલ;
હરિજન હર ભજતા ન દીસે, એ કુદરતકા ખેલ.

ચંદ્ર અને સૂરજ ચાલતા આપણી આંખે દેખાતા નથી. વેલો કેમ વધે છે તે આપણે જોઈ શકતા નથી, ભક્ત ઈશ્વર પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ કેમ ફળવે છે એ પણ જણાતું નથી; આ બધી કુદરતની લીલા છે.

(૧૦૭)

ભગત ખીજ પલટે નહિં જો જુગ જાય અનંત;
જહાં જાય તહાં અવતરે. તોય સંતકા સંત.

યુગોનાં યુગો વહી જાય છતાં ભક્તજનના ખીજમાં ફેરફાર થતો નથી, એને જ્યાં વાગે ત્યાં એ ફરીથી જન્મે જ છે. એ તો સંતનો સંત જ રહે છે. એમાં તલ માત્ર ફેર પડતો નથી.

(૧૦૮)

હરિ મિલા તબ જાનિયે, દર્શન દેવે સંત,
મનસા, બાઘા, કર્મના, મિટે કરમ અનંત;

સંત જન મળે ધૃશ્વરના દર્શન થયા છે; એમ જાણવું તેથી મન, વાણી અને કર્મની અશુદ્ધિ નાશ પામે છે. સાધુપુરૂષના સમાગમથી તારા અગણીત પાપો નાશ પામશે એ મોટામાં મોટો સાધુપુરૂષોનો પ્રતાપ છે.

(૧૦૯)

માન નહિ, અપમાન નહિ એસે શીતલ સંત;
ભવસાગર ઊતર પડે, તોરે જમકે દંત.

સાધુસંતો હંમેશાં ઠંડા સ્વભાવના હોય છે. તેમને માન અપમાન હોતાં નથી તેઓ તો સંસાર તરીને પાર ઉતારેલા હોય છે. અને જન્મ મૃત્યુથી મુક્ત થઈ બેઠેલા હોય છે.

(૧૧૦)

સંતસમાગમ પરમસુખ, આંન અલ્પ સુખ કુધુંઓર;
માનસરોવર હંસ હય, બગલા ઠોરે ઠોર.

સાધુપુરૂષના સહવાસથી માણસને ઉત્તમ સુખ મળે છે, જેની સરખામણીમાં બીજા બધાં સુખોને ધણા તુચ્છ ગણી શકાય. માનસરોવરમાં જ ખરા હંસ રહે છે, બાકી બગલાઓતો ધણી જગ્યાએ જેવામાં આવે છે તેમ સાધુપુરૂષો કોઈ વિરલજ જગ્યાએ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે; બાકી કુષ્ટ માણસોનો આ સંસારમાં તોટો નથી.

(૧૧૧)

સંત મિલે સુખ ઉપજે, દુષ્ટ મિલે દુઃખ હોય;
સેવા કિજે સંતકી, તો જનમ કૃતાર્થ સોય.

સાધુપુરૂષના સમાગમથી સુખ થાય છે તથા દુરગુણી માણસના સમાગમથી ઉલટો મનને કલેશ થાય છે. માટે કબીરજી કહે છે જે માણસ પોતાના જન્મને કૃતાર્થ કરવા માગતો હોય તો તેણે સાધુ-પુરૂષનીજ સેવા કરવી જોઈએ.

(૧૧૨)

દર્શન પરસન સંતકા, કરતન કિજે કાંન;
જયું ઉઘમત્યાં લાભ હુયે, જ્યાં આલસત્યાં હાન.

સંત માણસોના દર્શન માટે, તેમનો સત્કાર કરવા માટે, તેમનાં ગુણગાન કરવા માટે માણસે અને તેટલો શ્રમ લેવો જોઈએ કારણ એવા ઉઘમમાંજ ખરો લાભ છે. એ વિષયમાં (સતોની શેવામાં) આજસ કરવાથી તુકશાન થાય છે. (સંત સમાગમ કવચિતજ થાય છે)

(૧૧૩)

એક ઘડી આઘી ઘડી આઘી ઉનમે આઘ;
સંગત કરીયે સંતકી, તો કટે કોટિ અપરાઘ.

દરરોજ એક પળ, અર્ધીપળ, અથવા પળનો થોડોકજ ભાગ જે તું સત સંગમાં ગાળીશ તો તેથી તારાં કરોડો કર્મો અને પાપો બળીને ભસ્મ થઈ જશે. (સાધુ પુરૂષોના સમાગમથી આપકુ મન અને આચરણ પવિત્ર થઈ જાય છે)

(૧૧૪)

હરિકૃપા તબ જાનીચે, દે માનવ અવતાર;
ગુરૂકૃપા તબ જાનીચે, જબ છોડાવે સંસાર.

ધર્મર કૃપાથી આપણે મનુષ્ય જન્મ મેળવી શકીએ છીએ અને ગુરુ કૃપા હોય તો આપણે આ સંસારની માયામાંથી તરી પાર ઉતરી મોક્ષ મેળવી શકીએ છીએ.

(૧૧૫)

ગુરૂ ગોવિંદ દોનો ખડે, કિસકે લાગું પાય;
બલિહારી આ ગુરૂકી, જીને ગોવિંદ દિયા બતાય.

કબીરજી કહે છે મારે ગુરૂ અને ગોવિંદ કહેતાં ધર્મર બન્ને સાથે ઉભા હોય તો તેમાંથી કોને મારે પ્રથમ નમસ્કાર કરવા ? હું (કબીરજી) ગુરૂનેજ પ્રથમ નમસ્કાર કરવાનો, કારણ એ ગુરૂ કૃપાથીજ ગોવિંદ મેળવી શકાયા છે.

(૧૧૬)

શબ્દ બિચારી જે ચલે, ગુરૂમુખ હોય નેહાલ,
કામ કોધ બ્યાપે નહિ, કબ ન ગ્રાસે કાલ.

ગુરૂના બોધ પ્રમાણે જે માણસ ચાલે છે તેનું કામ પાર પડી જાય છે, તેને વિષય વાસનાઓ થતી નથી, તે કોધ પશુ કરતો નથી, અંત વખતે પશુ તે પોતાની જાતનું રક્ષણ કરી શકે છે.

(૧૧૭)

ગુરૂ સેવા જનબંદગી, હરિ સુમરન વૈરાગ;
એ ચારો જબ મિલે, પુરન હોવે ભાગ.

ગુરૂસેવા, લોકકલ્યાણના કામે, ઇશ્વરનું સ્મરણ, વૈરાગ્ય (કામ, ક્રોધ, મોહ વગેરે વિષયો તરફ અભાવ) આ ચારે બાબતો જે માણસને પ્રાપ્ત થાય તે માણસને પૂરો ભાગ્યશાળી થયો સમજવો.

(૧૧૮)

ગુરૂ લોભી શિષ્ય લાલચી, દોનો ખેલે દાવ;
દોનો છુડે બાપડે, ખેઠ પથ્થરકી નાવ.

ગુરૂ પૈસાનો લોભી હોય, તથા શિષ્ય ઇશ્વર મેળવવાના લોભમાં પડેલો હોય, તેઓ એક બીજાને ફસાવવાના દાવ ખેલતા હોય તો તેઓને પથ્થરના વહાણમાં ખેડેલા જાણવા; કારણ તેમને બંનેને કુખી જતાં વાર લાગતી નથી.

(૧૧૯)

સો કોષ સજ્જન બસે, જાનું હિરદા મભર;
કુસ્નેહી ઘરઆંગને, જાનું દરિઆપાર.

જે માણસ જગતમાંનાં બધાં માણસો પ્રત્યે સમદ્રષ્ટિ રાખે છે તે સજ્જન માણસ આપણાથી સો ગાઉં દૂર રહેતો હોય છતાં પણ તે આપણી અંદરજ ખેઠો છે એમ આપણને લાગે છે પરંતુ જેનામાં એવો સ્નેહ હોતો નથી તેવો માણસ (મ્હોડેથી મીઠું ખોલનાર) આપણી પાસે ખેઠો હોય છતાં તે દૂર છે એમ આપણને લાગ્યા વગર રહેતું નથી.

(૧૨૦)

જલમેં બસેં કમોદની, ચંદા બસેં આકારા;
જો જાકે હિરદે બસેં સો તાહિકે પાસ.

કમોદની પાણીની અંદર રેહનાર એક જાતનું પ્રાણી પાણીમાં રહે છે છતાં ચંદ્ર તરફ એને પ્રેમ હોવાથી આકારમાં ઉગતા ચંદ્ર તરફ એ આકરશાય છે તેવી રીતે જેના ઉપર આપણને પ્રેમ છે તે ગમે તેટલો દૂર હોય તો પણ આપણી અંદરજ રહે છે.

(૧૨૧)

સ્વાર્થકા સખ કોઈ સગા, જુગ સારાહિ જન;
બિન સ્વાર્થ સંગપન કરે, સો હરિ પ્રીત પિછાન.

સ્વાર્થને અંગે આખી દુનિયા સગી થઈને આવે છે. પરંતુ સ્વાર્થ ન હોવા છતાં જે માણસ દરેકજણ ઉપર પ્રેમ રાખે છે તેનેજ સાચી ઇશ્વર ઉપર પ્રીતિ છે એમ માની શકાય.

(૧૨૨)

સર્જન સનેહી બહોત હય, સુખમેં મિલે અનેક;
બિપત્તી પડે દુઃખ બાતિયે, સો લાખનમે એક.

માણસ જ્યારે સુખી હોય છે ત્યારે તેને ઘણા મિત્રો મળી આવે છે પરંતુ એજ માણસ જ્યારે આપત્તિ કાળમાં આવી પડે છે ત્યારે તેને અસંખ્ય મિત્રોમાંથી બાગ્યેજ એક સાચો મિત્ર મળી આવે છે.

(૧૨૩)

એક દૃષ્ટ દો નૈન હય, એક શબ્દ દો કાન;
હમ તુમ એક પટંતરા, દો ઘટમેં એક પ્રાન.

માણસને આંખો બે છે છતાં તેની નજર તો એકજ છે તેને કાન બે છે છતાં તેનાથી એકજ શબ્દ સાંભળાય છે તેને શરીરો બે છે છતાં પ્રાણ તો એકજ છે. (સાચા મિત્રો આવા હોય છે)

(૧૨૪)

કપીર ! આચા ઘર પ્રેમકા, ખાલાકા ઘર નાંહિ;
સિસ ઉતારે હાથસુ', સો પેઠે ઘર માંહિ.

ઓ કપીર ! આ તો (ઈશ્વરીપ્રેમ)પ્રેમનું ઘર છે, આ કંઈ તારી માસીનું ઘર નથી કે જ્યેથી તું લાડ કરતો કરતો સહેલાઈથી તેમાં દાખલ થઈ શકે; આ પ્રેમના ઘરમાં તું ત્યારેજ પ્રવેશી શકે જ્યારે તું તારું માથું પોતાના હાથે ઉતારી આપે.

(૧૨૫)

સુરા સોહિ જાનિયે, પાવ ન પિછે પેખ;
આગેચલ પિછા ફિરે, તાકા મુખ ન દેખ.

જે પોતાનો પગ પાછળ ન મૂકે તે માણસને સાચો શરવીર માનવો. જે માણસ આગળ વધી પાછો પડે તે ખરો શરવીર નથી તેનું મુખ જોવું ન જોઈએ.

(૧૨૬)

સુરાકાં તો દલ નહિં, ચંદનકા બન નાંહિ;
સખ સમુદ્ર મોતી નહિં, યુ હરિજન જગમાંહિ.

જેમ લક્ષ્મણમાં બધાંજ કંઈ શરા પુરૂષો હોતા નથી, આખા વનમાં બધાંજ વૃક્ષ કંઈ ચંદનનાં હોતા નથી, તથા બધા સમુદ્રોમાં કંઈ મોતી હોતાં નથી તેમ જગતની અંદર બધાય કંઈ પ્રભુનાં ભક્તો હોતા નથી.

(૧૨૭)

પહેલે દાતા મે ભયા, હરિકો સોંપાશિસ;
પિછે દાતા હરિ ભયા, કાહ કરૂં બખશિસ ?

કબીર કહે છે કે પ્રથમ મેં દાતા થઇને માફ માથું પ્રભુને સોંપી દીધું અને પછી પ્રભુએ મને લેતું સર્વસ્વ સમઘ્યું, હવે હું ઇશ્વરને શું આપું? (તન, મન ને ધન બધુ પહેલેથી આપેલ હોવાથી કંઈ આપવાનું રહેતું નથી)

(૧૨૮)

શિર સટ્ટેકા ખેલ હય, સો શુરનકા કામ;
પહેલે મરનાજ આગમે, પિછે કહેના રામ.

માથા સાટેના ખેલ ખેલવા એતો શૂરવીર પુરૂષનું જ લક્ષણ છે. પ્રથમ આગમાં જંપલાવવાનું (ઇશ્વરને મળવા સાફ સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવો પડે છે) અને પછીજ ઇશ્વરનું નામ લઇ શકાય છે.

(૧૨૯)

હરિકા ગુન કઠન હય, ઊંચા બહુ અકથ;
સિર કોટી પગ તલ ધરે, તખ જ પહોંચે હાથ.

ઇશ્વરી ગુણ મેળવવો બહુ મુશ્કેલ છે. એ ગુણ બહુ ઊંચી કોટીનો છે તથા વર્ણવી ન શકાય તેવો છે, એ ગુણને પ્રાપ્ત કરવા માટે માણસે પોતાના પગ તળે કરોડો માથા મૂકવાં પડે છે, (પોતાની જાતને હોમવી પડે છે) ત્યારેજ તે ત્યાં પહોંચી શકે છે.

(૧૩૦)

એરનમાંહિ ચેઠ કર, પિછે રહે ન શૂર;
સાહેબકે સનમુખ રહે, ધરદે સિસ હજુર.

જે વીર પુરૂષ ધૃત્વરની ભક્તિમાં તસ્લીન થઇ જાય છે તે ત્યાં પ્રવેશ પામ્યા પછી કદી પાછળ પડતો નથી તે ધૃત્વરની સન્મુખજ ઉભો રહે છે અને પોતાનું માથું તેના ચરણમાં ધરી રહે છે.

(૧૩૧)

જળ લગ ઘડપર સિસ હય, શુરા કહીચે નાહિં;
માથાં તુટી ઘડ લડે, શુરા કહીચે તાહિં.

જ્યાં સુધી શરીર ઉપર માથું હોય ત્યાં સુધી તે માણસને સાચા વીર તરીકે ઓળખી શકાય નહિ પણ યુદ્ધમાં તો માથું કપાઇ ગયા પછી પણ જ્યારે ઘડ લડવા માંડે ત્યારે એ માણસનેજ સાચો શૂરવીર ગણી શકાય.

(૧૩૨)

કપીર ! સાચા સુરવા, કબ ન પહેરે લોહ;
ઝુજનકે બંધ ખોલકે, છાંટે તનકા મોહ.

ઓ કપીર ! જે સાચો સાચો વીર પુરૂષ છે તે લોહાનું બખતર કદી શરીર ઉપર ધારણ કરતો નથી, તે પોતાનું અંગરખું પણ કાઢી નાંખે છે તથા શરીરનો મોહ છોડીને લડે છે.

(૧૩૩)

કકનાઇ કહ્યુ નહિં, જો સિર બદલે લોહ.
રામનામ નહિ છાંડીયે, જો સિર કરવત દેય.

જો ફક્ત મનનુંજ વલણ (ઇશ્વરની ભક્તિમાં મનનું લીન થવું) બદલાઇ જાય તો પછી કંઈજ મુશ્કેલી નડતી નથી. માથા ઉપર ભલેને કરવત ફેરે તો પણ ઇશ્વરનું નામ મૂકવાની કંઈજ જરૂર નથી.

(૧૩૪)

પ્રેમી ઢુંડત મેં ફિરં, પ્રેમી મિલે ન કોય;
પ્રેમીકો પ્રેમી મિલે, તબ ભક્તિ દ્રઢ હોય.

કપીર કહે છે કે ઇશ્વર તરફની દ્રઢ ભક્તિવાળા પ્રેમીભક્ત માણસની શોધમાં હું ફરું છું પણ મને કોઈ એવો પ્રેમીભક્ત મળતો નથી; જ્યારે ઇશ્વર તરફની અચળ ભક્તિવાળા માણસને તેવોજ અચળ ભક્તિવાળો માણસ મળે છે ત્યારે ઇશ્વર તરફનો બંનેનો પ્રેમ વધુ મજબૂત બને છે.

(૧૩૫)

ઘડિ ચઢે ઘડિ ઊતરે, વોહ તો પ્રેમ ન હોય;
અઘટ પ્રેમ હિરદે બસે, પ્રેમ કહિયે સોય.

ઘડિમાં વધારે થાય અને ઘડિમાં ઓછો થાય તે પ્રેમ સાચો ન કહેવાય પરંતુ જે પ્રેમ એકવાર હૃદયમાં વસે તે જરા પણ ઓછો ન થતાં કાયમનો રહે તેને સાચો પ્રેમ કહી શકાય.

(૧૩૬)

પ્રેમ બિના ધીરજ નહિં. બિરહે બિના બૈરાગ;
સદ્ગુરૂ બિના મિટે નહિં, મન મનસાકા દાગ.

માણુસના અંતરમાં નિષ્કામ પ્રેમ ન હોય ત્યાં સુધી તેનામાં ધીરજ આવતી નથી તથા રામનામની લગની ન્યાં સુધી લાગતી નથી ત્યાં સુધી તેને દુન્યાની ચીજો તરફ વૈરાગ્ય પ્રકટતો નથી, માણુસના મનના વિકારો ને જુરસાચો સદ્ગુરૂ મળ્યા વગર ખસતા નથી.

(૧૩૭)

જહાં પ્રેમ તહાં નેમ નહિં, તહાં ન બુદ્ધિ વહેવાર;
પ્રેમ મગન જળ મન લયા, કોન પુછે તિથી વાર ?

ન્યાં નિસ્વાર્થ પ્રેમ હોય ત્યાં ટેક રહી શકતો નથી, ત્યાં બુદ્ધિ કે (વહેવાર આપ લેનો વહેવાર) કંઈજ કામ આવતાં નથી. જેનું મન ઇશ્વર તરફના પ્રેમમાં મગ્ન હોય ત્યાં તે મનવાળો માણુસ તિથિ કે વાર કંઈ પૂછવા બેસતો નથી.

(૧૩૮)

જળલગ નાતા જાતકા, તળલગ ભગત ન હોય;
નાતા તોરે હરિ બજે, ભગત કહાવે સોય.

ન્યાં સુધી માણુસ પોતે ઉંચી નાતનો ને ખીજ નિચી નાતના એવા કૃત્રિમ ભેદમાં પડી ગયા ખાય છે ત્યાં સુધી તે સાચો ભક્ત થઈ શકતો નથી. પરંતુ ન્યારે તે નાત જાતનાં બંધન તોડીને (બંધાને સરખા બેતા શીખે) ઇશ્વરને ભજે છે ત્યારે તે સાચો ભક્ત થઈ શકે છે.

(૧૩૯)

પાંચ સગી પિયુ પિયુ કરે, છઠ્ઠા સુમરે મન મન;
આઈ સુરત કબીરકી, પાયા રામ રતન.

કબીર કહે છે કે જ્યારે મારી પાંચે ઇન્દ્રિયો રામ રામ કરવા લાગી, ને છઠ્ઠું મન પણ રામનામમાં વ્યાસકત થવા લાગ્યું, ત્યારે મારા અસલ સ્વરૂપમાં હું ફેરવાઈ ગયો તથા મને રામ કહેતાં પ્રભુરૂપી ખળનો મળી ગયો.

(૧૪૦)

દેખન સરીખી બાત હય, કહેન સરીખી ના હં;
ઐસા અદ્ભુત સમજકે; સમજ રહે મનમાંહ.

ઇશ્વરનો સાક્ષાતકાર થવાની વાત જાતે અનુભવ થાય તોજ સમજી શકાય એવી છે એ વાત વર્ણવી શકાય તેવી નથી એવી અજાણખીબરેલી વાતને મનમાંજ સમજીને તું મૌન ધારણુ કર.

(૧૪૧)

હસ કર કોઈ ન પાઈયાં, જીને પાયા સો રોય;
હસનેમે' જો હરિ મિલે, તો કોન દોહાગન હોય ?

કબીરજી કહે છે કે હસતાં અને રમતાં વગર મેહનતે કાઈએ ઇશ્વરનો સાક્ષાતકાર કર્યો નથી, પણ જોને ઇશ્વરના દર્શન કર્યા છે તે બધાએ ધણાજ કષ્ટો વેડીનેજ ઇશ્વર મેળવ્યા છે. જો કષ્ટો વેડયા વગર હસતાં રમતાં ઇશ્વર મળતો હોત તો, કોણુ સાધુ થાત ?

(૧૪૨)

મેં થા, તબ હરિ નાહિ થા, અબ હરિ હય મેં નાહિ;
સકલ અધેરા મિટ ગયા, દિપક દેખા માંહિ.

ન્યાં સુધી મારામાં અહંપણું હતું ત્યાં સુધી મને ઇશ્વરનો સાક્ષાતકાર થયો ન હતો, અત્યારે મારામાં અહંકાર નથી. (હું ક્ષણો છું એ ભાવના નાશ પામી છે) ત્યારે કપીર કહે છે મેં મારા હૃદયમાં પ્રકાશ જોયો અને મારું બધું અજ્ઞાન નાશ પામ્યું.

(૧૪૩)

કપીર ! હદકા ગુરૂ હય, બેહદકા ગુરૂ નાહિં;
બેહદ આપે ઉપજે, અનુભવ કે ધર માંહિ.

કપીર કહે છે કે કેટલુંક જ્ઞાન મેળવવા માટેજ ગુરૂની જરૂર હોય છે. અમુક જ્ઞાનનો પ્રકાશ મળી ગયા પછી ગુરૂની જરૂર રહેતી નથી. પછી તો આપ મેળેજ આત્માનુભવ થાય છે.

(૧૪૪)

નિરાધાર સો સાર હય, નિરાકાર નિજરૂપ;
નિશ્ચલ જાકો નામ હય, ઐસા તત્વ અનુપ.

ઇશ્વર પોતે નિરાધાર હોય છતાં તે બધાનો આધાર છે. ઇશ્વર પોતે નિરાકાર હોવા છતાં તે બધાના આકાર રૂપ છે. (દુનિયામાં દેખાતા બધા રૂપોને આકાર આપવાવાળો) એ એક એવું ઉપમા ન આપી શકાય તેવું તત્વ છે કે જે વિધના બધા પદાર્થોને નામ આપી શકે છે.

(૧૪૫)

બિરહા કુંડી ભુંડ પડે, દરશન કારન રામ;
જીવન દરશન ના દિયો, સુવેકા નહિં કામ.

કબીર કહે છે કે ઇશ્વરના સાક્ષાત કરવા માટે મારા ઉપર સેંકડો સેંકડો આવી પડેા પરંતુ હું વિરહ વેઠી શકીશ નહિ. મરણ પછી મારે ઇશ્વરનો સાક્ષાતકાર નથી કરવો પરંતુ જીવતાંજ આ જીંદગીમાંજ મારે ઇશ્વરનાં દર્શન કરવાં છે.

(૧૪૬)

દાઘ જ લાગા નીલકા સો મન સાચુ ધોય;
કોટ કદપ તક સમજાઈએ, કૌવા હંસ ન હોય.

વાદળી રંગનો ડાઘ પડ્યો હોય તેને સો મણુ સાચુથી ધુવો છતાં પણુ તે જતો નથી, તેમ કાગડાને કરોડો વાર શિખવવા છતાં તે હંસ પક્ષી થઈ શકતો નથી. (જોનો જો સ્વભાવ પડ્યો તે બદલાતો નથી)

(૧૪૭)

સજ્જનસે સજ્જન મિલે, હોવે દો દો ખાત;
ગધાસે ગધા મિલે, ખાવે દો દો લાત.

સજ્જન માણુસો પરસ્પર મળે છે ત્યારે જો ચાર જ્ઞાનની વાતો કરે છે અને જ્યાં ગધેડાઓ એટલે અક્રમ વગરના માણુસો મળે છે, ત્યારે તેઓ અરસપરસ લાતો મારે છે એટલે અંદર અંદર લઠીજ પડે છે.

(૧૪૮)

જો જાકો ગુન જાનત, તો તાકો ગુન લેત;
કોયલ આમલી ખાત હય, કાગ લિંબોરી લેત.

જેનો ગુણ જે જાણે છે તેજ તે ચીજની કાંમત કરી શકે છે, કોયલ આમલી ખાયા કરે છે, અને કાગડો લિંબોળી જ ખાય છે. (લીંબોળાના પાંદડાં કડવાં હોય છે પણ તેની લિંબોળીમાં મીઠાશ હોય છે એવું કાગડાને લાન હોવાથી તે ખાય છે) એ સ્વભાવનુંજ પરિણામ છે.

(૧૪૯)

ખાંડ પડી જો રેતમેં, કિડી હો કર ખાય;
કુંજર કાઠી ના શકે, જો કોટી કરે ઉપાય.

રેતીમાં ખાંડ પડેલી હોય છે તેને કીડીજ વીણીને ખાઈ શકે છે, કરોડો ઉપાયો કરવા છતાં કાઠી ખાંડને રેતીમાંથી જુદી પાડી શકતો નથી.

(૧૫૦)

જલ જ્યું પ્યારા માછલી, લોલી પ્યારા દામ;
માત પ્યારા બાલકા, ભક્તિ પ્યારી રામ.

માછલીને પાણીમાં રહેવું વધારે ગમે છે, લોલીને પૈસા બહુ ગમે છે, માતાને જેવું પોતાનું બાળક બહુ ગમે છે, તેમ જે માણસ ખરા મનથી ઇશ્વરની ભક્તિ કરે છે તેને ઇશ્વર ચાલે છે.

(૧૫૧)

માંગન કો ભલો બોલનો, ચોરનકો ભલી ચૂપ;
માલીકો ભલો ખરસનો, ઘોળિકો ભલી ધૂપ.

બિખારી હોય તેણે ક્યા ઉપજે એવું બોલતાં આવડતું જોષ્ટએ ચોર હોય તેણે ચૂપ રહેવું સારું, (ગડબડ કરે તો પકડાઇ જાય) માળી હોય તેને માટે વરસાદ પડે તે સારો અને ધોળી માટે સૂરજ તપે તે સારો.

(૧૫૨)

કામી લજ્યા ન કરે, મન માને ચું લાડ;
નિંદ ન માગે સાથરો, ભૂખ ન માગે સ્વાદ.

જે મનુષ્ય કામી હોય તેને કાંઈ તેની વાત કરશે તેની એને શરમ હોતી નથી, મન ફાવે તે સ્ત્રીને ત્યાં તે પડી રહે છે. જેને ઉંઘ આવતી હોય તેને ગાદલાં તકીયાની કંઈ પડી હોતી નથી, જેને ભૂખ લાગી હોય તે સ્વાદિષ્ટ ભોજનની વાટ જોતો નથી, જે મળ્યું તે ખાઈ જાય છે.

(૧૫૩)

ભુખ લગી તબ કધુ નાહિં સુજે, ધ્યાન જ્ઞાન સખ રોટીમેં;
કહત કચ્છીરા સુન બાઈ સાધુ, આગ લગો એ પોઠીમેં.

કચ્છીર કહે છે જે હે બાઈ સાધુ! માણસને ભૂખ લાગે છે ત્યારે તેને કાંઈ સૂઝતું નથી, તેનું ધ્યાન, જ્ઞાન બધું ખાવામાં જાય છે. તેના જ્ઞાનની કાઠીને આગ લાગી હોય તેમ તે વર્તે છે છે એટલે જે માણસને ઈંદ્રિયોના ભોગ ભોગવવાની ન્યારે લગની લાગે છે, ત્યારે તેનું બધું જ્ઞાન નાશ પામે છે. (ઈંદ્રિયોના ભોગો ભોગવવામાંજ તલ્લીન થઇ જાય છે એથી શું નુકશાન થશે એનું જ્ઞાન રહેતું નથી.)

(૧૫૪)

કામકા ગુરૂ કામિની, લોલીકા ગુરૂ દામ;
કૃષ્ણીરકા ગુરૂ સંત હય, સંતનકા ગુરૂ રામ.

કામી પુરૂષનો ગુરુ ઓ છે, લોલી મનુષ્યનો ગુરુ પૈસો છે, મારો (કૃષ્ણીરનો) ગુરૂ સાધુ સંત પુરુષ છે અને સાધુનો ગુરુ રામ કહેતાં ઈશ્વર છે. (જેના ઉપર જેતું મન લાગ્યું હોય તેને ખીજ કાષ્ટ ચીજ ગમતીજ નથી)

(૧૫૫)

હરિ હિ સખકો ભજે હરકો ભજે ન કોય;
જખ લગ આશ શરીરકી, તખ લગ દાસ ન હોય.

ઈશ્વર જ ખધાંની સેવા કર્યા કરે છે, ઈશ્વરની કાષ્ટ સેવા કરતું નથી; જ્યાં સુધી માણસ પોતાના શરીરસુખ ભોગવવામાં રમ્યોપમ્યો રહે છે ત્યાં સુધી તે ઈશ્વરનો સેવક થઈ શકતો નથી.

(૧૫૬)

મેં જાનું પઢવો ભલો, પઢનેસે ભલો યોગ;
રામ નામસે દિલ મિલા, ભલે હિ નિંદે લોક.

કૃષ્ણીર કહે છે કે “પહેલાં તો મને શાસ્ત્ર ભણવા સારાં લાગતાં હતાં; પછી માલમ પડ્યું કે આ કરતાં તો યોગ કરવો સારો; પણ હવે તો સમજાય છે કે માફ હૃદય ઈશ્વર સાથે એકતાન થયું છે તો પછી હવે બલેને લોકો મારી નિંદા કરતા.”

(૧૫૭)

સમજનકા ઘર ઓર હય, ઓરોકા ઘર ઓર;
સમજ્યા પિછે જાનિયે, રામ ખસે સખ ઠોર.

જ્ઞાની જન તથા અજ્ઞાની જન બન્નેની વાત જુદી છે. જે માણસ જ્ઞાની છે તે તો જ્ઞાન થયા પછી સમજી જ જાય છે કે ઈશ્વર એક જ્યાએ નહિ પરંતુ સર્વ સ્થળે વસેલો છે.

(૧૫૮)

કબીર! એ સંસારકુ, સમજણું કંઈ પાર;
પુછજ પકડે ભેંશકો, ઉતરા ચાહે પાર.

હું કબીર આ દુનિયાના લોકોને અસંખ્ય વખત સમજાવી સમજાવીને કહ્યા કરું છું કે હે ભાઈઓ! તમે આ ભેંસનું પૂછકું પકડીને નહીં તરવા માગો છો તે શી રીતે તરી શકશો ?

(૧૫૯)

મન મથુરા, દિલ દ્વારકા, કાયા કાશી જાન;
દસમેં દ્વારે હય દેહરા, તામે જોત પિછાન.

તાઈ શરીર એ કાશી નગરી છે, મન મથુરા નગરી છે, અને તાઈ હૃદય દ્વારકા એટલે પવિત્ર ધામ છે. અને તેમાં રહેલા દશમા દરવાજામાં સાક્ષાત્ પરમાત્મા છે તેની તું શોધ કર.

(૧૬૦)

કામ ક્રોધ મદ લોભકી, જખલગ મનમેં ખાન;
તખ લગ પંડિત મુરખહિ કબીર એક સમાન.

ભ્યાં સુધી કહેવાતા પંડિતના મનમાં કામ વાસના, ક્રોધ, મદ, લોભ આદિ દુર્ગુણો ભરેલા છે, ત્યાં સુધી એ પંડિત અને તેની કથા સંબાળનારા લોકો પણ બંને સરખાજ મૂખાં છે.

(૧૬૧)

પઠ પઠ ચોર સમજાવહિ, ન ખોળે આપ શરીર;
આપહિ સંશયમે પડા, યું કહે દાસ કબીર.

જે મનુષ્ય પુસ્તકોનું ઉપરચોટિયું જ્ઞાન મેળવી ખીજ્જોને બોધ આપે છે પણ તેને પોતાને “ ઈશ્વર ક્યાં વસે છે ” “ પોતે કાણુ છે ” એ રહસ્યનું જ્ઞાન નહી હોવાથી તે કાંઈ સમજી શકતો નથી તેથી પોતેજ શંકામાં પડી જાય છે એટલે તે ખીજ્જોને સાચો બોધ આપી શકતો નથી.

(૧૬૨)

હીખનાં, પઠનાં, ચાતુરી, એ સખ ખાતાં સહેલ;
કામ દહન મન વશકરન, ગગન ચઢન મુશકેલ.

લખવું, વાંચવું તથા મોંહોડાની વાતોમાં ચતુરાઈ બતાવવી એ બાબતો જેટલી સરળ છે તે કરતાં દશગણી મુશ્કેલ બાબતો વિકારને વશ ન થવું, મનને કાબુમાં રાખવું તથા ઈશ્વરને પહોંચવું એ છે.

(૧૬૩)

જ્ઞાની ગાથા બહુ મિલે, કવિ પંડિત અનેક;
રામ રાતા ચોર ઈદ્રિ જીતા, કોટી મધે એક.

મહોડેથી જ્ઞાનની વાતો કરનારા ધણા મળે છે, કવિઓ, પંડિતો પણ અનેક મળે છે; પરંતુ ઈશ્વરના ધ્યાનમાં લિન રહેનારા તથા

જેણે પોતાની તમામ ઈન્દ્રિયો ઉપર કાબુ મેળવ્યો છે એવો તો કરોડોમાં એકાદજ મળી શકે છે.

(૧૬૪)

તારા મંડલ બેઠકે, ચંદ્ર બડાઈ ખાય,
ઉદય લયા જળ સૂર્યકા, સળ તારા છુપ જાય.

રાત્રે તારામંડળમાં બેઠેલો ચંદ્ર પોતાની મોટાઈનાં બલુગા ફૂકે છે પરંતુ જ્યાં સૂરજ બિગલા માંડે છે, ત્યાં તારાઓ તો એક પછી એક અદ્રશ્ય થઈ જાય છે અને બડાઈ મારનારો ચંદ્ર પણ દ્રષ્ટિએ પડતો નથી. તેવી રીતે પુસ્તકીયા જ્ઞાનવાળાની જ્ઞાનની વાતો અલભ્ય આમળ ચાલે છે, ખરો જ્ઞાની મળતા એનું પોગળ ફૂટી જાય છે.

(૧૬૫)

કુલ મારગ છોડા નહિં, રહા માયામેં મોહ;
પારસ તો પરસા નહિં, રહા લોહાકા લોહ.

માણસ ગમે તેટલો જ્ઞાની થાય, પણ ખરાબ કામ કરતાં અચકામ નહીં અને માયામાંથી મન કાઢી ન લે ત્યાં સુધી એ મનુષ્ય પવિત્ર શકતો નથી. જેમ લોહાને પારસમણી અડતાંજ લોહાનું સોનું થાય છે તેમ સદ્ગુરુ, સદ્જ્ઞાન કે સતદેવરૂપિ પારસમણીને જ્યાં સુધીરૂપ શ થયો નથી ત્યાં સુધી જેમ લોહું સોનું બની શકતું નથી તેમ તે માણસ પવિત્ર થઈ શકતો નથી.

(૧૬૬)

પોથી પદ પદ જગ સુવા, પંડિત લયા ન કોય;
અઢાઈ અક્ષર મૈમકા, પદે સો પંડિત હોય,

પોયાં વાંચીને પોપટીયું જ્ઞાન મેળવીને તો બણાય નાશ પામ્યા પરંતુ કોઈ સાચો પંડિત થયો નહિ. જે મનુષ્ય 'હરિ' (પરમાત્મા) શબ્દને સાચી રીતે પિછાની શકે છે તેજ મનુષ્ય ખરો પંડિત યાને જ્ઞાની થઈ શકે છે.

(૧૬૭)

આત્મ તત્ જાને નહિં, કોટી કથે જ્ઞાન;
તારે તિમિર લાગે નહિં, જખ લગ ઊગે ન લાન.

માણુસ જ્ઞાનની ગમે તેટલી વાતો કરે પરંતુ જ્યાં સુધી આત્માના તત્ત્વનું જ્ઞાન તેને થયું નથી, ત્યાં સુધી તેનો અંધકાર (અજ્ઞાન દુર થશે નહી) મટવાનો નથી. જેવી રીતે તારાઓ ગમે તેટલા પ્રકાશે પરંતુ સૂરજ ઊગે નહિ ત્યાં સુધી અંધારું નાશ પામતું નથી.

(૧૬૮)

રામ ઝરોળે ઐઠ કર, સખકા મુજરા લેત;
જનકિ જૈસી ચાકરી, તિનકો તૈસા દેત.

પરમાત્મા ઝરખામાં બેસીને બધાનો હિસાબ લે છે, જે માણુસની જેટલી સેવા હોય છે તેટલો જ તે માણુસને બદલો આપે છે. (સારી કરણીનું સારૂ ફળ મળે છે ખરાબનું ખરાબ ફળ મળે છે)

(૧૬૯)

તિરથ ચલા નહાનેકો, મન મેલા ચિત ચોર;
એકહુ પાપ ન ઉતાર્યા, લાયા મન દસ ચોર.

મનને મલિન રાખીને જે માણુસ તિરથમાં સ્નાન કરવા માટે જાય છે તેનું મન મલિન અને ચિત્તકું ચોર હોવાથી તે એક પણ પાપથી મુક્ત થવાને બદલે ખીજાં દસ મળ્યાં પાપ બાંધીને પાછો આવે છે.

(૧૭૦)

સાહેબકે દરબારમે, સાચેકો સિરપાવ;
જુઠા તમાચા ખાયગા, કયા રંકે કયા રાવ.

ઈશ્વરના ધામમાં પૈસાદાર માણસ જ્ય કે ગરીબ માણસ જ્ય તેને સરખોજ ન્યાય મળે છે જેની કરણી સારી હશે તેને સુખ મળશે અને ખોટી કરણીવાળાને શિક્ષા ખમવી પડશે.

(૧૭૧)

દાતા નદિ હૈ એકે સમ, સખ કોઇકા દેત;
હાથ કુંભ જીસકા જૈસા, તૈસા હિ ભર લેત.

ઈશ્વર એક નદી જેવો છે, જે પોતાનું પાણી બધાંઓને છૂટથી ભરવા દે છે, પરંતુ માણસ પોતાના હાથમાં જેવડો ધડો (નાનો કે મોટો) લઈને આવે છે તેટલું તે પાણી ભરી લઈ શકે છે. તાત્પર્ય એકે માણસ જેવી કરણી કરે છે તે પ્રમાણે સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

(૧૭૨)

કરતાકે તો ગુન ઘને, અવગુન એકે નાહિ;
જે દિલ ખોજું આપનાં, સખ અવગુન મુજ માંહિ.

ઈશ્વર તો ગુણોની ખાણ છે, એનામાં એકે પણ અવગુણ નથી; પરંતુ પામર માણસ જે તેનું દિલ ઉઘાડીને તપાસશે તો તેને પોતાની અંદર અવગુણોની ખાણ ભરેલી માલમ પડશે.

(૧૭૩)

કબીર ! હમ તો ઘર ક્રિયા, ગલ કટોકે પાસ;
કરેગા સો પાવેગા, તું કયું ફિરે ઉદાસ ?

કબીર ખાટકી વાડામાં રહેતા હોવાથી તેમને કાષ્ટએ સવાલ કર્યો કે તમે ખાટકીઓની પાસે શા માટે રહો છો ? ત્યારે કબીરે જવાબ આપ્યો કે જે જેવું વાવશે તેવું તે લણશે, હું તો કંઈ ખાટકીનું કામ કરતો નથી; પછી તમારે શા માટે મારી ચિંતા કરવી જોઈએ ?

(૧૭૪)

જળ તું આયો જગતમે, લોક હસે તૂ રોય;
એસી કરની મતિ કરો, કે પિછે હસે કોય.

હે જીવ ! જ્યારે તું આ જગતમાં જન્મ લે છે ત્યારે તું રૂવે છે અને લોકો હસે છે પરંતુ જન્મતમાં આવ્યા પછી તું એવાં કર્મો ન કરતો કે જેથી કરીને તારા ગયા પછી લોકો હસે. (સાચાં ચયું કે એ સુઓ એવું ન કહે પણ તારા મરણની ખોટ લોકોને લાગે તોજ ત્હાર જન્મવું સફળ છે.)

(૧૭૫)

સાચ ખરાખર તપ નહિં જુઠ ખરાખર પાપ;
જાકે હૃદય સાચ હય, તાકે હૃદય આપ.

સત્યનાં જેવું કાઈ તપ નથી, અસત્યના જેવું કાઈ પાપ નથી; જેના હૃદયમાં સત્ય હોય છે તેના હૃદયમાંજ સાચો ધન્ય પ્રકર છે. (તેને ધન્ય મને છે)

(૧૭૬)

તીરથ વૃત્ત સખ કરે, ઉંડે પાની નહાય;
રામ નામ નહિં જપે, કાલ ગ્રાસે જાય.

જે માણસ તીર્થો કરે, વ્રત, કરે, ઊંડા પાણીમાં ન્હાય પરંતુ તે માણસ જે રામ નામનો જપ નથી કરતો તો તે કાળનો કાળિયો ઘઈ જાય છે અર્થાત જન્મ મરણના ફેરા ફર્યા કરવાનોજ.

(૧૭૭)

કાશી કાંઠે ઘર કરે, નહાવે નિર્મલ નીર;
મુક્તિ નહિ હરિનામ ધિન, યું કહે દાસ કબીર.

માણસ કાશી કાંઠે વાસ કરીને રહે, પવિત્ર ગંગા જળમાં સ્નાન કરે, પરંતુ કબીર કહે છે કે જ્યાં સુધી ઇશ્વરના નામનો માણસના હૃદયમાં વાસ થયો નથી હોતો ત્યાં સુધી તેને મુક્તિ મળતી નથી.

(૧૭૮)

જપ તપ તીરથ સખ કરે, ઘડી ન છાંડે ધ્યાન;
કહે કબીર ભક્તિ ધિનાં, કલ્પુ ન હોય કલ્યાન.

માણસ જપ કરે, તપ કરે, તીરથ કરે, ઇશ્વરનું અખંડ ધ્યાન પણ ધરે; પરંતુ જે માણસ ઇશ્વરને તન, મન, ધન અર્પણ કરી સ્વાર્થ વગર બને છે તોજ મુક્તિ મળે છે. સકામ ભક્તિથી તેનું કદી કલ્યાણ થતુંજ નથી.

(૧૭૯)

કો એક બ્રાહ્મણુ મશકરા, વાકો ન દીજે દાન;
કુકુળ સહિત નકે ચલા, સાથ લિયે જજમાંન.

જે બ્રાહ્મણમાં બ્રાહ્મણના સદ્ગુણો હોતા નથી પણ મશકરો અને ટીખળાખોર હોય એ બ્રાહ્મણ પાસે કોઈએ ધાર્મિક ક્રિયા કરાવવી નહિ; કારણકે આવી ક્રિયા કરવાને તે અયોગ્ય છે; તે પોતેતો નહિ જ્ય છે પરંતુ પોતાના યજ્ઞમાનને પણ સાથે નહિમાં લેતો જ્ય છે.

(૧૮૦)

કબીર! પંડિતકી કથા, જૈસી ચોરકી નાવ;
સુન કર જૈકે આંધલા, ભાવે ત્યેં ભરમાવ.

હે કબીર! પુસ્તકિયા પંડિતની કથા સાંભળવી એ ચોરની હોડીમાં આંધળાને બેસાડવા બરાબર છે. આંધળો માણસ હોડીવાળો ક્યાં લઈ જાય છે તે જાણી શકતો નથી તેવી રીતે પુસ્તકીયા પંડિત પુસ્તકની અંદરનું ખરૂં રહસ્ય સમજાવી શકતો નથી તેથી કથા સાંભળનારને એની કથામાં કોઈ જાણવાનું મળતું નથી.

(૧૮૧)

મન કપડા મેલા ભયા, ઈનમેં બહોત બિગાર;
યે મન કેસે ધોંધએ, સંતો કરો બિચાર.

હે સંતો! બહારના શરીરની અને કપડાની સજ્જામાં મન ન રાખો, પણ મન રૂપી કપડું મેલું થવાથી મનમાં એટલો બધો બગાડ થયો છે કે તેને કેવી રીતે ધોઈ શકાય? એ બાબતનો વિચાર કરવા જવો છે.

(૧૮૨)

કબીર! મન નિશ્ચલ કરો, ગોવિંદકે ગુન ગાય;
નિશ્ચલ બિના ન પાઇયેં, કેટીક કરો ઉપાય.

પરમાત્માના ગુણ ગાઈ ગાઈને તેનો એવ મનને લગાડવો જોઈએ તથા ખીજ વિચારોને મનમાં આવતા અટકાવવા જોઈએ એટલે મન શાંત થશે, એ શીવાય ખીજ કરોડો ઉપાયો કરશો તો પણ મન શાંત થવાનું નથી.

(૧૮૩)

એક શબ્દ સુ પ્યાર હય, એક શબ્દ કુ પ્યાર;
એક શબ્દે સખ દુશમન, એક શબ્દે સખ ચાર.

એક સારો શબ્દ પ્રેમથી બરેલો હોય છે તથા ખીજે એક ખરાબ શબ્દ ધિક્કારથી બરેલો હોય છે એકજ શબ્દથી ધણા દુશ્મન ઉભા થાય છે તથા ખીજ એક શબ્દથી ધણા મિત્રો થાય છે. શબ્દ શબ્દમાં પણ ફેર છે.

(૧૮૪)

શબ્દ સરિખા ધન નહિં, જો કોઈ જાને ખોલ;
હિરા તો દામે મિલેં, પર શબ્દ ન આવે મોલ.

જો કોઈ માણસ ખોલવાની કળા જાણતો હોય તો સારી વાણી જેવું ખીજું કોઈ ધન નથી કારણ કે હિરા તો ગમે તેટલુ મૂલ્ય આપીને મેળવી શકાય છે પરંતુ મીઠી વાણીની કિંમતજ થઈ શકતી નથી.

(૧૮૫)

માલા તિલક ખનાયકે, ધરમ ખિચારા નહિં;
માલા ખિચારી કયા કરે, મેલ રહા મન માંહિં.

તું હાથમાં માળા લે તથા કપાળ પર તિલક કરે પરંતુ આ બધી ઉપરની ક્રિયા કરવા ઉપરાંત ધર્મનું અરૂં રહસ્ય સમજે નહી ત્યાગ કરવાના ધર્મનું તું પાલન ન કરે, ઇંદ્રિયોના ભોગો ભોગવવાના વિચારો

મનમાંથી કાઢી ન નાંખેને પછી તને ભગવાન મળે નહિ તો તેમાં માળા શું કરે. કારણકે તારા મનનો મેલ તો એમને એમ રહેલોજ છે.

(૧૮૬)

તનકો જોગી સખ કરે, મનકો કરે ન કોય;
મનકો જોગી જો કરે, સો ગુરૂ ખાલક હોય.

યોગીનો વેશ પહેરીને યોગી બનાવનાર ધણુમ માણુસો હોય છે, પણ મનને યોગી (હુપણા રહિત) કોષ્ટ કરવું નથી પરંતુ જે ગુરુમહાત્મા એકવાર પોતાના મનને નિર્મળ કરે છે તો તે બાળકસ્થિતિએ (રાગ, મમતા, અદેખાઈ વગરના) પહોંચેલા છે એમ માનવું.

(૧૮૭)

મન મેલા તન ઉજળા ખગલા કપટી અંગ;
તાતે તો કૈવા લલા, તન મન એકહિ રંગ.

મનમાં પાપ ભર્યું હોય અને શરીર ચોક્ષુ હોય (સાધુનો ભગવો વેશ ધરેલો હોય) એવા ખગલા જેવા કપટી સાધુઓ ધણા હોય છે. એવા કપટી ખગલા કરતાં શરીર અને મન બન્ને જેના કાળાં છે તેવા કાગડાઓ સારા. (એટલે ઉપરના વેશથી કોષ્ટ ઠગાય નહીં)

(૧૮૮)

કાયા દેવલ મન ધળ, ધિપય લહેર ફિરાય;
મનકે ચલતે તન ચલે, તાકા સર્વસ્વ જાય.

શરીર રૂપી દેવળ ઉપર મન રૂપી વાવટા ઉડી રહ્યો છે, જે વિષય વાસના રૂપી પવનની લહેરથી ઉડ્યા કરે છે. મનની દોરવણી મુજબ જે પોતાની ઈદ્રીઓને ઈદ્રીયોના ભોગો ભોગવવા જવા દે છે તે

માણસ દુઃખી થાય છે, તેનું સર્વસ્વ નાશ પામે છે. (માટે કળીરબોધ કહે છે ઈંદ્રિયોને કાબુમાં રાખ)

(૧૮૯)

કઠન બચન બિખસેં પુરા, જાર કરે સખ છાર;
સાંત બચન શિતલ સદા, બરખે અમરત ધાર.

કડવી અને કર્કશ વાણી ઝેરથી પણ ખરાબ છે. કારણ તે શબ્દો માણસોને બાળી નાંખે છે એટલા માટે સાધુ પુરુષો હંમેશા મીઠી વાણીમાં બોધ આપે છે, જે અમૃતની ધારની માફક દિવ્ય શાંતિ આપે છે.

(૧૯૦)

કૌવે કિસકા ધન હરા, કૌયલ કિસકો દેત ?
મિઠા શબ્દ સુનાયકે, જગ અપના કર લેત.

કાગડો કોઇનું ધન લઈ જતો નથી, કૌયલ કંઈ કોઇને આપી દેતી નથી છતાં બન્ને પોત પોતાની વાણીથી માણસને દુઃખ અને સુખ આપી શકે છે; કડવો શબ્દ તિરસ્કાર પેદા કરે છે તથા મીઠો શબ્દ આપ્યા જગતને વશ કરી લે છે.

(૧૯૧)

મિઠા સખસે બોલીયે, સુખ ઉપજે કછુ ઝોર;
એહિ વશીકરન મંત્ર હય, તજીયે બચન કઠોર.

બધાની સાથે બોલવામાં મીઠી વાણી વાપરવી મીઠો શબ્દ બોલવાથી સામા માણસના હૃદયમાં સુખ ઉપજે છે; કારણ મધુર વચન એ વશીકરણ મંત્ર છે માટે કડવો શબ્દ બોલવાનું સદંતર મૂંઝી દેવું બેધબે.

(૧૬૨)

માલા પહેરે કૌન ગુન, મનકી દુખધા ન જાય;
મન માલા કર રાખીયે, હરિ ચરન ચિત્ત દાય.

ન્યાં સુધી મન ભટકયા કરે છે ત્યાં સુધી માળા પહેરવાથી કંઈ કામ સરતું નથી. મનની ચંચળતા દૂર કરી તેને ભટકતું અટકાવી મનની માળા કરવી અને તેને ઇશ્વરના ચરણમાં જોડવામાં જ સાચી સાર્થકતા છે.

(૧૬૩)

સાકુંથ ભલેહિ સરજ્યા, પર નિંદા કરંત;
પરકો પાર ઉતાર કે, આપહિ નર્ક પરંત.

કબીરજી કહે છે દુનિયામાં ખીજાઓની નિંદા કરનારા અચ્છાની માણસો હોય તે સારા કારણ કે તેઓ નિંદા કરીને ખીજા પાપ ધોષ નાખે છે અને તે પોતે લઈને નર્કમાં પડે છે. આથી સાચો માણસ તો સુખી થાય છે પરંતુ નિંદા કરનાર નર્કજન્ય છે.

(૧૬૪)

હરિજન આવત દેખકે, મોંહડો ચુક ગયો;
ભાવ ભક્તિ સમજ્યો નહિં, મુરખ ચુક ગયો.

હરિ ભક્તને સામેથી આવતો જોઈને જે માણસનું મોહું પડી જાય છે તે સાચી હરિ ભક્તિનું રહસ્ય સમજતો નથી; તેથી પોતાને મજેલી સોનેરી તક તે ગુમાવી બેસે છે.

(૧૬૫)

પૂર્વ જનમકે ભાગસે, મિલે સંતકો જોગ;
કહે કબીર સમજે નહિં, ફિર ફિર ઇચ્છે ભોગ.

કોઈ સાધુ પુરૂષનો સમાગમ થાય તો કબીર કહે છે કે પૂર્વ જન્મના પુણ્યના ફળ રૂપે પોતાને સાધુપુરૂષનો સમાગમ થયો છે એવું જો માણસ સમજતો નથી તેજ સતસંગ છોડીને દુનિયાના ક્ષણભંગુર ભોગોમાં રચ્યો પચ્યો રહે છે.

(૧૯૬)

જહાં જૈસી સંગત કરૈ, તહાં તૈસા ફલ ખાય;
હરિ મારગ તો કઠન હય, કયું કર પેઠા જાય ?

માણસ જેવી સોખત કરે છે તેવું ફળ તેને મળેજ છે. ઇશ્વરને મળવાનો માર્ગ તો ઘણો કઠણ છે; અજ્ઞાની સંયમ વગરનો માણસ ઇશ્વરને મેળવી શકતો નથી. (ઇશ્વરનો સાક્ષાતકાર કરવા ઇત્રીયાના ભોગો તજવા જોઈએ)

(૧૯૭)

ઉજડ ઘરમેં બેઠકે, કિસકા લિજે નામ ?
સાકુંથ કે સંગ બેઠકે, કયું કર પાવે રામ ?

ખંડીએર ઘરમાં આપણે જઈએ તો તેમાં કોઈ ન હોવાથી આપણે ઘરમાં કોને નામથી બોલાવીએ ? તેવીજ રીતે અજ્ઞાનીની સાથે મૈત્રી કરીએ તો પછી ઇશ્વર આપણને કેવી રીતે મળી શકે ?

(૧૯૮)

હરિજનકી કૃતિયા ભલિ, યુરી સાકુંથકી માય;
વોહ બેઠી હરિગુન સુને, વાં નિંદા કરત દિન જાય.

અજ્ઞાનીની માતાની સોખત કરતાં હરિજનની કૃતરીની સોખત સારી; કારણકે પેઠી કૃતરી તો હરિભક્તને ત્યાં હરિકીર્તિન કે હરિ કથા થાય છે તે સાંભળી કાન પવિત્ર કરી શકે છે પરંતુ અજ્ઞાનીનીને ત્યાં તો આખો દિવસ ઇશ્વરની નિંદાજ થયા કરે છે.

(૧૯૯)

હરિજનકી લાતા ભલી, યુરી સાકુંથકી ખાત;
લાતો મેં સુખ ઉપજે, ખાતે ઈજ્જત જાત.

અઝાની માણસોની વાતો સાંભળવા કરતાં હરિજનોની લાતો ખાતી સારી; કારણ કે હરિજનની લાતો ખાવાથી અપણને સુખ મળે છે પરંતુ અઝાનીની વાતો સાંભળતાં આખરે જાય છે.

(૨૦૦)

એક ઘડી આઘી ઘડી, ભાવ ભજનમેં જાય;
સત સંગત પલહી ભલી, જમકા ધકા ન ખાય.

જો એક પળ, અડધીપળ અથવા પળતો થોડામાં થોડો ભાગ પણ જો તું ખરા ભાવથી ઈશ્વરનું ભજન કરવામાં ગાળીશ અને એકાદ પળ જો તું સંતમહાત્માનો સહવાસ કરીશ તો તું જન્મ મરણના ફેરામાંથી બચી જઈશ.

(૨૦૧)

કબીર, સેવા દો ભલી, એક સંત એક રામ;
રામ હય દાતા મુક્તિકા, સંત જપાવે નામ.

ઓ કબીર! સાધુ જનની અને ઈશ્વરની એમ બેની સેવા કરવામાંજ તારું હિત સમાયેલું છે. કારણ ઈશ્વરની સેવા માણસને જન્મ મરણના ફેરામાંથી બચાવે છે તથા સાધુ જનની સેવા ઈશ્વરના નામની મોહીની લગાડીને મોક્ષ અપાવે છે.

(૨૦૨)

સંત વૃક્ષ હરિનામ ફૂલ, સત્ગુરુ શબ્દ વિચાર;
એસે હરિજન ના હતે, તો જળ મરતે સંસાર.

સંત પુરૂષ રૂપી વૃક્ષ છે, ઈશ્વરના નામ રૂપી તેનું ફળ છે, અને સદગુરૂ એ તેનો પ્રકટ થયેલો શબ્દ છે. એવા હરિજનો જો આ જગતમાં ન હોય તો આખો સંસાર બળી મરત. (જ્ઞાન આપનાર પરગણુ મહાત્માઓ દુનિયામાં ન હોત તો સંસારમાં લોકોને અજ્ઞાનને સીધો જે દુઃખો ભોગવવા પડે છે તેમાંથી છુટવાનો કોણ માર્ગ બતાવત.)

(૨૦૩)

આશા તજે માયા તજે, મોહ તજે અરૂ માન;
હરખ શોક નિંદા તજે, સો કહે કબીર સંત જાન

કબીર કહે છે કે સંત પુરૂષ તો ખરેખરો એજ છે કે જેણે આશા, માયા, મોહ, માન, હરખ, શોક, નિંદા એ બધાંનો સદંતર ત્યાગ કર્યો છે. જેનું હું પણ જતું રહું છે અને જે સુખ અને દુઃખમાં નિંદામાં અને સ્તુતિમાં મનનું સમતોલપણ જળવી રાખે છે.

(૨૦૪)

સંત સોઈ સહરાઈયે, જીને કનક કામિની ત્યાગ;
ઔર કછુ ધમ્છા નહિં, નિશદિન રહે અનુરાગ.

જે માણસે પૈસો તથા સ્ત્રીનો ખ્યાલ તજી દીધો છે, તથા જેને કોઈ પણ જાતની ધમ્છા નથી અને જે પરમેશ્વરના ખ્યાનમાં પ્રેમથી રાત દિવસ એક ચીતથી રહે છે તે માણસને સંત પુરૂષ અવશ્ય લેખવો.

(૨૦૫)

આસન તો એકંત કરે, કામિની સંગત દૂર;
શિતલ સંત શિરોમણી, ઉનકા એસા નૂર.

સંતલોકોના મનમાં ઈંદ્રીયોના ભોગ ભોગવવાની ઈચ્છા ન હોવાથી તેઓ હંમેશાં એકાંત સેવન કરે છે, (સ્ત્રીઓથી દૂર રહે છે) એવા ઠંડા સ્વભાવવાળા સંતોનું તેજ ધણું ચમકતું હોય છે.

(૨૦૬)

જબલગ નાતા જાતકા, તબલગ ભગત ન હોય;
નાતા તોરે હરિ ભજે, ભગત કહાવે સોય.

માણસ જ્યાં સુધી નાત જાતનો તફાવત રાખીને રહે છે (હું ઉંચી કે હલકી નાતનો છું.) ત્યાં સુધી એને સાચો ભગત કહી શકાય નહિ, પણ જ્યારે એ નાત જાતને તોડીને સાચા હૃદયથી ઈશ્વરને ભજે છે ત્યારેજ તેને સાચો ભક્ત ગણી શકાય.

(૨૦૭)

સાધુ નદી જલ પ્રેમરસ તહાં પછાલો અંગ;
કહે કબીર નિર્મલ ભયે, સાધુ જનકે સંગ,

સાધુપુરૂષ એ નદી જેવો છે, નદીના પાણીથી શરીરનો મેલ દૂર થાય છે તેવી રીતે સાધુ પુરૂષની વાણી ઈશ્વરના નામની મોહની લગાડી મનનો મેલ દૂર કરે છે.

(૨૦૮)

જીવન જોખન રાજમદ, અવિચલ રહા ન કોય;
જા દિન જાય સત્સંગમે, જીવનકા ફેલ સોય.

માણસની જીંદગી, યુવાની અને મોટાઈ-આમાંનું એક પણ લાંબો વખત ટકી શકે તેમ નથી. પરંતુ જે વખત સાધુપુરૂષના સમાનમમાં પસાર થાય છે તેજ સાર્થક લેખાય છે.

(૨૦૯)

પરખત પરખત મેં ફિરા, કારન અપને રામ;
રામ સરિખા જન મિલા, તિને સરિયા કામ.

રામ કહેતાં ઇશ્વરની શોધમાં હું પર્વતે પર્વતે ભટક્યો પરંતુ જ્યારે મને ઇશ્વરને જાણનારો સંતજન મળ્યો ત્યારે મારું કામ સફળ થયું.

(૨૧૦)

મથુરા ભાવે દ્વારકા, ભાવે જા જગન્નાથ;
સત સંગત હરિક-ભક્તિ ધિના કષ્ટુ ન આવે હાથ,

મથુરા, દ્વારકા અથવા જગન્નાથ ગમે ત્યાં તમે જાઓ પરંતુ જ્યાં સુધી તમને સંતજનનો સમાગમ થશે નહિ ત્યાં સુધી તમારા અંતરમાં ઇશ્વર પ્રત્યેની ભક્તિનો ભાવ ઉત્પન્ન થવાનો નથી અને ત્યાં સુધી ઇશ્વરને મેળવવાના તમારા બધા પ્રયત્નો વ્યર્થ છે.

(૨૧૧)

કામકથા સુનિયે નહિ, સુનકે ઉપજે કામ;
કહે કબીર ધિચારકે, ધિસર જાય હરિનામ.

કબીરજી કહે છે કે નાશવંત પ્રેમની વાતો તારે કદી પણ સાંભળવી નહિ કારણ તેથી મનમાં કામવિકાર પેદા થાય છે અને રામ નામથી વિમુખ થવાય છે, તથા ઇશ્વરનું નામ પણ યાદ આવતું નથી.

(૨૧૨)

સંગત કિજે સંતકી, હરે સખકી જ્યાધ;
ઝોઠી સંગત નિચકી, આઠે પહોર ઉપાધ.

સંત જનોની સોખત કરવાથી આપણા બધા દુઃખોનું નિવારણ થાય છે, અને નીચ માણસોનો સંસર્ગ કરવાથી આઠે પહોર હમેશાં આપણી ઉપાધિઓ વધે છે અને આપણાં દુઃખોમાં વધારો થયાજ કરે છે.

(૨૧૩)

સંત મિલે તખ હરિ મિલે, યું સુખ મિલે ન કોય;
દર્શન તે દુરમન કરે, મન અતિ નિર્મલ હોય.

પવિત્ર માણસ મળે તો તેના જેવું બીજું સુખ નથી કારણ તેમના દર્શનથી તો સાક્ષાત્ ભગવાનનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે. એવા પવિત્રઆત્માના સહવાસથી દિવ્ય દર્શનનો લાભ મળે છે, અને તેમના પ્રતાપથી મન નિર્મળ થાય છે.

(૨૧૪)

માંસ અહારી માનવી, પ્રત્યક્ષ રાક્ષસ જન;
તાકી સંગત મત કરો, હોય ભજનમે' હાન.

માંસ ખાનારો માણસ દેખીતોજ રાક્ષસ છે. તેની સાથે રનેહ કદીપણુ કરવો નહિ; કારણ કે એની સોખત કરવાથી ભગવાનની ભક્તિમાં વિક્ષેપ પડે છે.

(૨૧૫)

દયા દીલમે' રાખીયે, તું કયું નિર્દય હોય;
સખહિ જીવ હય સાંઇકા, કિડી કુંજર સોય.

તારે હૃદયમાં પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે દયા રાખવી જોઇએ. તારે શા

માટે નિર્દય થવું જોઈએ ? કારણ કે આ પૃથ્વી ઉપરના સવળા જીવોને પરમેશ્વર પેદા કર્યા છે તે પછી કાઠી હોય કે હાથી હોય, એ સવળી ઈશ્વરની લીલા છે.

(૨૧૬)

સાહેબકે દરબારમાં, કચું કર પાવે દાદ;
પહેલે કામ યુરા કરે, બાદ કરે ફરિયાદ.

ઈશ્વરના દરબારમાં તારી ફરીયાદ કે.ણ સાંભળશે ? પ્રથમ તું ખરાબ કામો કરે છે અને પછી તારા ખરાબ કામના ફળ રૂપે તારા ઉપર દુઃખ પડે છે ત્યારે ઈશ્વરની દયા માંગે છે. તે તને શી રીતે મળે.

(૨૧૭)

જુલ્યા જીને વશ કરી, તિને વશ કિયા જહાંન;
નહિ તો અવગુન ઉપજે, કહે સખ સંત સુંજન.

જેણે પોતાની જીભના સ્વાદને વશ કર્યા છે તેણે આ સધળી દુનિયા જીતી લીધી છે. પરંતુ જે પોતાની જીભને તાબે થકને ગમે તેવા જીભના સ્વાદને સંતોષે છે તેના શરીરમાં અનેક રોગો થાય છે. સંત પુરુષોનું આ કહેવું છે.

(૨૧૮)

ખાટા મીઠા ખાય કર, કરે ઇંદ્રિઓકા ભોગ;
સો કૈસે જ પહોંચે, સાહેબજી કે લોગ.

જે માણસ ખાટું મીઠું ખાયા કરીને ઇંદ્રિઓના ભોગ ભોગવવામાં તસ્લીન રહે છે એ માણસ પછી સ્વર્ગલોકમાં શી રીતે પહોંચી શકે ?

ખાઇપીને ઇંદ્રીયોના વિષયોમાં મસ્ત રહેનારનું એ શિવાય બિજા કશામાં મન રહેતુંજ નથી.

(૨૧૯)

દયા ધર્મકો સુલ્લ હયે, પાપ સુલ્લ અભિમાન;
કબીર: દયા ન છોડીયે, જખલગ ઘટમેં પ્રાન.

દયા એ ધર્મનો પાયો છે, તથા પાપનો પાયો ગર્વ છે. કબીર કહે છે કે જ્યાં સુખી આ શરીરમાં જીવ હોય ત્યાં સુખી કાઈ પણ માણસે દયા છોડવી ઘટતી નથી. (જે માણસને સુખી થવું હોય તેને દરેક જીવ ઉપર દયા રાખવી કે જ્યોઈ ઈશ્વરની કૃપા એના ઉપર ઉતરે)

(૨૨૦)

દયા સખહિ પર કિજીયે, તું કયું નિર્દય હોય ?
બકી બુદ્ધિ બ્રહ્મમેં, સો કયું ખૂની હોય ?

સવ્રણાં પ્રાણી માત્ર પર માણસે દયા રાખવી જોઈએ, માણસે કાઇપણ પ્રકારે નિર્દય (દયા વગરના) થવું ન જોઈએ. જે માણસની શુદ્ધિ બ્રહ્મમાં એટલે ઈશ્વરમાં પરોવાએલી છે તે માણસ કાઈ પણ રીતે ખૂની થઈ શકતો નથી.

(૨૨૧)

મનકી શંકા મેટ કર, નિશંક રહે નિરધાર;
નિશ્ચય હોય સો હોયગા, જે કરસી કિરતાર.

તારા મનની શંકા કાઢી નાખીને ખીજા ઉપર આધાર રાખવાનું છોડી દે જે ઈશ્વર કરશે તેજ થવાનું છે એમાં જરાપણ ફેર પડવાનોજ નહીં એ ચોક્કસ ખાતરીથી માનજે.

(૨૨૨)

તેરા વેરી કોઈ નહિ, તેરા વેરી ફયેલ;
અપને ફયેલ મિટા લે, ફિર ગલી ગલી કર સહેલ.

તારો દુશ્મન કોઈ નથી, તારો દુશ્મન તારા પોતાના કુકર્મો છે.
કુકર્મો કરવાનું છોડી દે અને પછી જ્યાં જ્યાં તું જઈશ, ત્યાં ત્યાં
તને યશ મળશે (અર્થાત્ તું સુખી થઈશ)

(૨૨૩)

આતાલ જા, પાતાલ જા, કે ફોડ જા બ્રહ્માનંદ;
કહે કબીર ના મીટે, દેહ ધરેકા દંડ.

કબીર કહે છે કે માણસ આકાશમાં જાય કે પાતાલ જાય,
આખું બ્રહ્માંડ ધુમીને એ બહાર નીકળે પરંતુ દુનિયામાં જન્મ લેનાર
દરેક માણસને પોતાના કર્મનાં ફળ હરકોઈ ઉપાયે ભોગવવાંજ પડે છે.
(જેવું જે કરે છે તેવું તે ભોગવે છે)

(૨૨૪)

કબીરા રેખા કરમકી, કબુ ન મિટે રામ;
મેટનહાર સમર્થ હય, પર સમજ કિયા હય કામ.

હે કબીર! કર્મની રેખા કોઈ પણ દિવસ ભૂંસી ચકાતી નથી.
શ્રી પરમાત્માએજ તેને સર્જેલી છે, અને તેજ તેને ભૂંસી નાખવાને
સમર્થ છે. ધણા વિચારપૂર્વક પરમાત્માએ આ કર્મની રેખા દોરી છે.

(૨૨૫)

બખત કહો ભાયગ કહો, નસીબ કહો નિરધાર;
હજાર નામ મનકે ધરો, મનહિ સરજનહાર.

એને તમે કર્મ કહો, ભાયગ કહો, નસીબ કહો, મને તેવાં
હજાર નામ એના વિષે મનમાં કદ્દી લો પરંતુ નસીબનો બનાવનાર
માણસ પોતેજ છે.

(૨૨૬)

બખત બલે ભવજલ તરે, નિર્બલ લયા વિકાર;
એ સબ ક્રિયા નસીબકા, રહે નિશ્ચય નિરધાર.

માણસ ભાગ્યના બળથી આ ભવસાગર તરી જાય છે. તેના
સંબંધમાં જે કંઈ બને છે તે તેના પોતાનાજ બનાવેલા નસીબથી
બને છે, બીજા કોઈથી તારા નસીબમાં લખેલું ફેરવી શકતું નથી એમ
તું ચોક્કસ માન.

(૨૨૭)

કરમ અપના પરખ લે, મન નહિ કિજે રીસ;
હરિ લિખા સો પાઠએ, પથર શ્રેઠે સીસ.

તારા પોતાનાં કરેલાં કર્મોનાં ફળજ તને મળે છે એમ
સમજીને તું મનમાં કોઈ પણ જાતનો કંકાસ ન કરીશ. કારણ કે
ઇશ્વરે કર્મનો એવો કાયદો કર્યો છે કે માણસ જેવાં કર્મ કરે છે
તે મુજબ માણસ સુખી દુઃખી થાય છે. પછી તે એને ફેરવવા માટે
મને તેટલા ધમપછાડા કરે તો પણ કર્મના ફળ ભોગવ્યા વગર છુટકો
થતો નથી.

(૨૨૮)

કિને બિના ઉપાય કહ્યુ, દેવ કબૂ નહિ દેત;
ખેત બીજ વાવે નહિ, તો કયું જામે ખેત ?

માણસને કર્મ કર્યા વગર ઈશ્વર કંઈ જ આપતો નથી. ખેતરમાં બી વાવવામાં ન આવે તો પછી ધાન્ય લણવાનો વખત શી રીતે આવવાનો હતો ?

(૨૨૯)

અનહોની હોય નહિ, હોની હોય સો હોય;
રામચંદ્રજી અનકું ગયે, સુખ અછત દુઃખ હોય.

જે નથી અનવાનું તે નથી જ અનવાનું અને જે અનવાનું છે તે બન્યાજ કરે છે, રામચંદ્રજી વનમાં ગયા, સુખ મેલીને દુઃખ ભોગવવું એ એમના ભાગ્યનુંજ પરિણામ હતું. (જે કાંઈ કર્મમાં ભોગવવાનું લખેલું હોય છે તે કરોડો ઉપાયો કરવા છતાં ભોગબ્યા વગર છુટકો થતો નથી)

(૨૩૦)

પુરબકા રવિ પશ્ચિમે, ગર જે ઉગે પ્રભાત;
લિખા મિટે નહિ નસીબકા, લિખા જે હરિકે હાથ.

પૂર્વમાં ઊગતો સૂરજ કદીક જે પશ્ચિમમાં ઊગે, પણ તેથી કંઈ ભાગ્યના લખેલા લેખમાં ફેરફાર થતો નથી કારણુ ભાગ્યના લેખ તો ઈશ્વરના હાથથી જ લખાય છે.

(૨૩૧)

બુંદ પડી જ પલમેં, વોહ દિન લિખા લેખ;
માસા ઘટે ન તલ બહે, જે સિર કુટો અનેક.

જે પળે માતાના પેટમાં ગર્ભ રહે છે તે પળેજ કર્મના લેખ સખાઈ જાય છે અને તેમાંથી ગમે તેટલાં માયાં કુટવામાં આવે છતાં પણ કંઈ ફેરફાર થતો નથી.

(૨૩૨)

પ્રારબ્ધ પહેલ્લે બનાં, પિછે બનાં શરીર;
કબીર અચ'બા ચે હય, મન નહિં બાંધે ધીર.

પ્રથમ માણસનું નસીબ બંધાય છે, ત્યાર પછી જન્મ થાય છે કબીર કહે છે કે નવાઈની વાત તો એ છે કે આવો કુદરતનો કાયદો હોવા છતાં માણસનું મન કેમ અધીરું થઈ જાય છે ?

(૨૩૩)

નિંદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા સોય;
બિન સાથુ બિન પાંનીસે, મેલ હમારા ધોય.

કબીર કહે છે કે જે માણસ મારી નિંદા કરે છે તેને હું મારો હિતેચ્છુ ગણું છું; કારણ કે સાચું અને પાણી વગર તે મારાં પાપોને ધોઈ નાંખે છે એટલે મારાં પાપો તે હરી લે છે.

(૨૩૪)

કાહુકો ન નિંદીયે સબકો કહિયે સંત;
કરની અપનીસોં તિરે, મિલ ભણયે ભગવંત.

કોઈ પણ માણસની તારે નિંદા કરવી નહીં. બધા માણસોમાં જે સારા ગુણો હોય તે ખોળી કાઢીને તેમના વખાણુ કર, કારણ આ જગતમાં દરેક માણસ પોતાનાં કર્મોથી તરે છે, માટે તું બધાઓની સાથે મેળ રાખીને ચાલ. અને રામ રામ કર્યા કર.

(૨૩૫)

કંચનકો તજવો સેહેલ, સેહેલ ત્રિયાકો નેહ;
નિંદા બોલ ત્યાગવો, અરો કઠીન હય ચેહ.

ધનનો લોભ તજવો સહેલો છે, સ્ત્રીની લાગેલી લમી છોડી દેવી પણ સહેલી છે, પરંતુ કાષ્ટને નિંદા કરવાની ટેવ પડી હોય તે છોડવી એ અતિશય કઠણ છે.

(૨૩૬)

જુઠાકો જુઠા મિલે, અધિકા બઢે સ્નેહ;
જુઠેકો સાચા મિલે, તબહિ તુટે નેહ.

જે જુઠાઓનો મેળાપ થાય તો તેમનો સ્નેહ સંબંધ વધારેને વધારે દઢ થાય છે, પરંતુ સાચા માણસનો જુઠા માણસ સાથે મેળાપ થાય તો તેમની દોસ્તી થોડા જ વખતમાં તૂટી જાય છે.

(૨૩૭)

કપીર ! યહાં તો રામ હય, નંદવેકો કધુ નાહિં;
કિસ બિધ ગોવિંદ સેવિયે, રામ બસે સબ માંહિ.

ઓ કપીર ! અહીં-આ જગતમાં બધાની અંદર રામ કહેતાં ઇશ્વરજ વસેલો છે. પછી એમાં તેની નિંદા કરવાનું હોય જ નહીં ત્યાં ઇશ્વરજ બધામાં વસેલો હોય ત્યાં સૌની સેવા કરવી અને ઇશ્વરના ગુણો ગાયા કરવા.

(૨૩૮)

અતિ ભલા નહિં બોલના, અતિ ભલા નહિં ચૂપ;
અતિ ભલા નહિં બરસના, અતિ ભલા નહિં ધુપ.

અતિશય વરસાદ પડે તે સારો નહિ, અને અતિશય તાપ પડે તે પણ સારું નહિ, તેવી જ રીતે આખો દિવસ ફાગટનો લવારો કર્યા કરવો તે ઠીક નહિ તેમ જ સાવ મિઠાની માફક મૂંગા રહેવું તે પણ ઠીક નહિ.

(૨૩૯)

અગરા નિત્ય ખરાઈયે, અગરા ખુરી ખલાય;
દુઃખ ઊપજે ચિંતા દહે, અગરામેં ઘર જાય.

ટંટા શીસાદથી તું હંમેશાં દૂર રહેજે, કારણ કે કજીઓ એ તો ખરાખમાં ખરાખ લાત છે. કલહથી દુઃખ થાય છે, મનમાં ચિંતા રહે છે તથા એ જ કલહમાં આખા ઘરનું સત્યાનાશ વળી જાય છે (કહેવત છે કે કંકાસથી ગોળીના પાણી પણ સુકાઈ જાય છે)

(૨૪૦)

વાદવિવાદ નહિં કર, કર નિત એક ખિચાર,
રામ સમર ચિત્ત લાયકે, સખ કરનિમેં સાર.

મિથ્યા ચર્ચા કરવાનું તું છોડી દે અને હંમેશાં તું એવા સારા વિચાર કર કે જેથી પરમાત્માજ તારું ધ્યાન રહે અને તું સત્યના માર્ગે ચાલે કારણ કે આવાં પવિત્ર-પ્રમાણિક, કાર્યો કરવામાં જ જીવનનું બધું રહસ્ય સમાપ્ત જાય છે.

(૨૪૧)

સખસે હિલીયે, સખસે મિલયે, સખકા લિજયે નામ;
હાજી ! હાજી ! સખસે કહિયે, ખસીયે અપને ઠામ.

બધા સાથે હળવું, મળવું, અને બધાઓને માનથી બોલાવવા, બધાઓને હાજી હાજી કહેવું પરંતુ જે કરવું હોય તે તો આપણને યોગ્ય લાગે તે જ કરવું. (કોઈની સાથે તોછડાઈથી બોલવું નહીં પણ મીઠા શબ્દથી બોલવું, જેથી કડવાસ કોઈની સાથે થાય નહિ.)

(૨૪૨)

નારી દિસા ન દેખિયે, દેખ ન કિજે દોર;
દેખતેહિ બિખ ચઢે, મન ખ્યાયે કહ્યુ ઝોર.

કબીરજી કહે છે કે જ્યાં સ્ત્રી હોય તે દિશાએ નજર કરીશ નહિ, અથવા સ્ત્રીને જોવા માટે દોડધામ પણ કરીશ નહિ. કારણ કે સ્ત્રીને દેખતાંજ પુરૂષના મનમાં એક પ્રકારનું ઝેર ચડે છે અને તેથી તેનું મન વિહવળ થઈ જાય છે.

(૨૪૩)

બિષય ખ્યારી પ્રીતડી, જખ હરિ અંતર નાહિ;
જખ હરિ અંતરમેં બસેં, તખ બિષયસેં પ્રીત નાહિ.

જ્યારે માણસના હૃદયમાં ઈશ્વરની ભક્તિ હોતી નથી ત્યારે તે વિષય પ્રત્યે બહુ આસક્તિ ધરાવે છે, પણ જ્યારે માણસ ઈશ્વરની ભક્તિમાં તસ્લીન થઈ જાય છે ત્યારે વિષય વાસનામાંથી આસક્તિ તદ્દન અદ્રશ્ય થઈ જાય છે.

(૨૪૪)

કબીર! પર નારી છુરી, મત કોઈ લાવો અંગ;
શવનકે દર શીર ગયે, પરનારી કે સંગ.

કબીર કહે છે કે પરસ્ત્રી એક જરી સમાન છે, માટે તું કાઈ પણ પરસ્ત્રીનો સ્પર્શ કરતો નહી, રાવણનાં દસ માથાં પણ પારકી સ્ત્રીની લતમાં જ કપાઈ ગયાં હતાં, તો તારૂં શું ગળું કે તું બચી ગય ?

(૨૪૫)

પરનારી પ્રત્યક્ષ છુરી, જાણે બિરલા કોય;
નાંહિન પેટમે મારીયે, ગર સોનેકી હોય.

પરસ્ત્રી એ દેખીતી જરી છે એ રહસ્ય જે વિરલા માણસો હોય છે તેઓજ સમજી શકે છે જરી બલેને સોનાની બનાવેલી હોય પરંતુ તેને કદાપિ પેટમાં કાઈ ખોસતું નથી કારણુ જરીથી પેટ કપાઈ ગય.

(૨૪૬)

જૈસા પ્રેમ પર નારીસોં ઐસા હરસે હોય;
સાંધયાં કે દરબારમે, પલ્લા ન પકરે કોય.

જેવો પ્રેમ એક પુરુષ પરસ્ત્રી માટે રાખે છે તેવોજ પ્રેમ તે ઇશ્વર ઉપર રાખે તો ઇશ્વરના દરબારમાં તે સીધો જ પહોંચી ગય છે તેની ભક્તિના પ્રભાવથી માર્ગમાં કાઈ તેને રોકી શકતું નથી.

(૨૪૭)

નારી નરક ન જાનહિ, સખ સંતનકી ખાંન;
જામે હરિજન બિપજે, સોહિ રતનાગરકી ખાંન.

સ્ત્રી જાત આખીયે નરક સમાન છે, એવું તું માનીશ નહિ. કારણુ સ્ત્રી જાત તો સંત પુરુષોથી ભરેલી ખાણુ જેરી છે, કારણુ

તેમાંથી ધ્વજરના અનેક ભક્તો પેદા થાય છે, એટલા માટે નારીને રત્ના-
ગરની બહુજ મૂલ્યવાન ખાણ ગણવામાં આવે છે.

(૨૪૮)

કામી લજ્યા ન કરે, મન માને યું લાડ;
નિંદ ન માગે સાઠરો, ભૂખ ન માગે સ્વાદ.

જેની આંખમાં ઉંઘ લરાઇ હોય છે તે સુવા સારૂ ગાદલા અને
તકીયાની દરકાર રાખતો નથી પણ ગમે ત્યાં ઉંઘી જાય છે, તેમજ
જેને કકડીને ભૂખ લાગી હોય છે તે સ્વાદિષ્ટ ભોજનની દરકાર કરતો
નથી પણ જે લુપ્તસુકુ મળે છે તે ખાઇ જાય છે, તેવીજ રીતે જે
કોઇ પરનારીની લતમાં પડ્યો હોય છે તે માણસ ગમે તેવી સ્ત્રીઓ
સાથે આખરની દરકાર રાખ્યા વગર કામ વાસના તૃપ્ત કરીને
રખડ્યા કરે છે.

(૨૪૯)

પરનારી રાતા રહે, ચોરી બેઠા ખાય;
દિવસ ચારિ સરસા રહે, અંત સમૂલા જાય.

જે પરનારીના પ્રેમમાં અન્ધ બન્યો છે તે અને જ બેઠા
બેઠા ધન ખાય છે તે બે સરખા છે. તેઓ કદાચ ચાર દિવસ ભોજનમજા
કરતા દેખાય, પણ અંતે તેઓ પાયમાલ થાય છે.

(૨૫૦)

પરનારીકા રાચના, જ્યેં લહસુનકી ખાન;
કોને બોઠકે ખાઈએ, પ્રગટ હોય નિદાન.

પરનારીની સાથે અયોગ્ય સંબંધ રાખવો અને સંતાપને લસણુ ખાવું એ બે સરખા છે. જે કોઈ માણસ લોકલાજને લીધે પોતાના ઘરમાં છાનુંમાનું લસણુ ખાય છે, છતાં પણ લસણુની અંદરનો વાસ છુપાવી શકતો નથી, તેવી રીતે પરનારીની સાથેનો અયોગ્ય સંબંધ જાનો રહેતો નથી.

(૨૫૧)

જહાં કામ તહાં રામ નહિં, રામ તહાં નહિ કામ;
દોઉ કબહૂ ના રહે, કામ રામ એક ઠામ.

જે કામી છે તેનાથી ઇશ્વરનું ભજન થઈ શકતું નથી તથા જે ભક્ત છે તેની કામવાસનાઓ નાશ પામી ગએલી હોય છે તેથી તેના હૃદયમાં કામદેવનો સંચારજ નથી થઈ શકતો. તાત્પર્ય એ છે કે રામ અને કામ એ બે એક જગ્યાએ કદી પણ રહી શકતા નથી.

(૨૫૨)

કામી, કોધી, લાલચી, ધનતેં ભક્તિ ન હોય;
ભક્તિ કરે કોઈ સુરમાં, ભતિ ખરન કુલ ખોય.

જેઓ કામ, કોધ, કે લોભના પાસમાં લપટાએલા છે તેમનાથી હરિની ભક્તિ થઈ શકતીજ નથી. ભક્તિ તો એવા વીરલા કરી શકે છે કે જેઓમાં, ભતનો, વર્ણનો અને કુળનો જરા પણ અહંકાર હોતો નથી.

(૨૫૩)

ચિંતા એસી ડાકની, કાટ કલેજા ખાય;
વૈદ બિચારા કયા કરે, કહાં તકે દવા લગાય?

ચિંતા એ એવી ડાકણી છે કે તે માણસનું કાળજીનું કોતરીને ખર્ચ જાય છે, જેના મનને ચિંતા કોરી રહી છે તેની વૈષ્ણ બિચારો શી દવા કરે? ઉપરની દવાઓ ગમે તેટલો વખત આપ્યા કરે તો પણ જ્યાંસુધી મનમાંથી ચિંતા જતી નથી ત્યાંસુધી દવા અસર કરતી નથી.

(૨૫૪)

સરજનહારે સરજીયા, આતા પાની લોન;
દેનેહારા દેત હય, તો મિટનહારા કોન?

આ જગતના નિયંતા ઇશ્વરે આપણે માટે આટો, પાણી અને મીઠું એ ત્રણે બનાવી મૂકેલાં છે. અને તે આપવાવાળો આપણને આપે જાય છે તો પછી આપણી પાસેથી ઝૂંટવી લેનાર કોણ છે ?

(૨૫૫)

અખ તું કાહેકો હરે, સિરપર હરિકા હાથ;
હસ્તી ચઠ કર ડોલીયે, કુંકર ભસે જો લાખ.

તારા ઉપર શ્રી હરિનો હાથ છે (કૃપા છે) તો તું શા માટે કરે છે? હાથી ઉપર ચઢીને ખેઠા હોમએ ને પાછળથી ભલેને લાખો કુતરાઓ ભસ્યા જ કરે તેની તારે શી ચિંતા છે? (હરિની કૃપા હોય તો કોઈ વાંકો વાળ કરનાર નથી)

(૨૫૬)

સાહેબસે સખ કછુ ખને, ખંદેસે કછુ નાય;
રાઈકો પરવત કરે, ચૌર પરવત રાઈ માય.

એકલા ઇશ્વરથીજ જે કંઈ થાય છે તે બધું થઈ શકે છે, આપણાથી કંઈ થઈ શકતું નથી. એ ઇશ્વરજ રાખનો પરવત કરે છે

તથા પર્વતને રાઈ કરી નાખે છે. (ઇશ્વરની વરજી વગર એક તરખહું
પણ હાલી શકતું નથી)

(૨૫૭)

ચિંતો તો હરિ નામકી, ઓર ન ચિતવે દાસ;
જે કોઈ ચિતવે નામ બિન, સોહિ કાલકી પાસ,

એક શ્રી હરિના નામનું રટણ કરવાનીજ ચિંતા કરજે, બાકી
કશાની તું ચિંતા કરીશ નહી. કારણ કે શ્રી હરિ વગર બીજી તમામ
વસ્તુઓ કાળને વશ એટલે નાશવંત છે; માટે હરિ નામ વગરની
બીજી ચિંતા તું કરીશ તો તે કામમાં નહી આવે.

(૨૫૮)

રામહિ ક્રિયા સો હુવા, રામ કરે સો હોય,
રામ કરે સો હોયગા, કાહે કહ્યો કોય ?

રામ કહેતાં ઇશ્વરે ભૂતકાળમાં જે કર્યું તે જ થયું હતું અત્યારે
પણ એ જે કરે છે તેજ થાય છે તથા ભવિષ્યમાં પણ એ જે કરે
તેજ થશે. તો પછી આપણો ચિંતા કરવાનો અર્થ શો છે ?

(૨૫૯)

મુખસે રહે સો માનવી, મનમેં રહે સો દેવ;
મુરતે રહે સો સંત, ઇસ બિધ જાનો લેદ.

માણસ પારખવાનો આ માર્ગ છે. જે ક્રૂત મોઢેથી બોલબોલ
કરે છે પણ આચરણમાં કંઈ મુકતો નથી તે સાધારણ માણસ છે
જે હંમેશાં ઉત્તમ આદર્શનો મનમાં વિચાર કરતો હોય તે દેવ જે
છે પરંતુ જે હંમેશાં ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરતો હોય છે તે સાધુ સંત છે.

(૨૬૦)

કળીર કળીર કયા કરો, ખોલો આપ શરીર;
જો એ પાંચો વશ કરો, તો આપે દાસ કળીર.

હે ભાઈ! કળીર કળીર શું કર્યા કરો છો? તમે તમારું શરીર જ તપાસો અને જો તમે પાંચે ઇંદ્રીયોને તાબામાં રાખો તો પછી તમેજ પોતે કળીરના જેવા પરમેશ્વરના ભક્ત થઈ જશો. (જેમ મેં ઇંદ્રીયો ઉપર કાલુ મેળવી મન વશ કર્યું છે તેમ તમે પણ ઇંદ્રીયો છતાંને મહાત્મા થઈ શકો છો?)

(૨૬૧)

મુસા કરપે કાલસોં કઠિન કાલકા જોર.
સ્વર્ગભૂમ પાતાલમેં જહાં જાવે વહાં ગોર.

મુસા પેગમ્બર (દેવાઓ) પણ કાળથી ડરે છે, કારણ કે કાળનું જોર એટલું બહું છે કે સ્વર્ગલોક, પાતાળ, તથા પૃથ્વી ત્રણે જગાએ કળરો તો છે જ. કાળ દેવનું રાજ્ય સર્વ સ્થળે છે, હાંપી આયુષવાળા દેવોને પણ મરવાનું છે જ.

(૨૬૨)

ફાગન આવત દેખકે મન જૂરે બનરાય,
જન ડાહી કીડા કિયા સોહી પ્યારે ભય.

ફાગણ મહિનો આવતો જોઈને ઝાડો વિલાપ કરે છે, અને કહે છે કે મહારીજાહી ડાળાઓ જેને મેં લાડલડાવી પોશી હતી તે હવે ખરી પડી.

(૨૬૩)

પાન ઝરંતા દેખકે હુંસતી કુપલિયાં;
હમ ચાલે તુમ ચાલીહો ધીરી બાપલીયાં.

પાંદડાંને ખરતાં જોઈને ઝીણી કુપજો હસે છે તે વખતે પાંદડાં કહે છે કે મહારી નાની બહેનો આજે અમે તો જઈએ છીએ, પણ કાલે તમારો વખત પાકશે એટલે તમારે પણ અમારી માફક ખરી જવું પડશે. માટે ધીરી થાઓ, ધીરી.

(૨૬૪)

પાન ઝરંતા ચેં કહે સુન તરવર બનરાય,
અખકે બિછુરે કબ મિલે? દૂર પડેગે જાય.

પાંદડાં ખરતાં ખરતાં જોલે છે હે વૃક્ષ! હે વનના રાજા! આજે આપણે છુટા પડીએ છીએ તે હવે આપણે ફરી ક્યારે મળીશું? હવે તો અમે તમારાથી દૂર જઈ પડીશું.

(૨૬૫)

ફિર તરવર લી ચેં કહે, સુનો પાત એક બાત,
સઘયાં એસા સરજયાં એક આવત એક જાત.

ઝાડ કહે છે કે હે પાંદડાંઓ! મારી વાત સાંભજો આ દુનિયામાં એક આવે છે અને એક જાય છે (જન્મ અને મરણ) એવી ઘટના અનંત કાળથી ચાલે છે. માટે કોઈનો શોક કરવો નહીં.

(૨૬૬)

માલન આવત દેખકર કલિયેં કરી પુકાર,
ફૂલે ફૂલે સુન લિયે, કાલ હમારી બાર.

માલણને આવતી જોઈને નહિ ખીલેલી એવી કીણી કળીઓ પોકાર કરવા લાગી કે, અરેરે આજે તો આ માલણ ખીલેલા કૂલો ચુટી લઈ જાય છે; કાલે અમે ખીલીશું એટલે અમારી પણ એ જ હાલત થશે. (અમને પણ ચુટી લેશે)

(૨૬૭)

સંસાર સારા દુઃખી ખાવે ઐર રાવે,
દાસ કપ્પીરા, યૌં દુઃખી, ગાવે ઐર રાવે.

આખી દુનિયા દુઃખી જ છે. દુનિયાનો દુઃખ સંબંધીનો ખ્યાલ તો જુઓ. દુનિયામાં લોકો સ્વાદિષ્ટ ભોજન જમતા જાય છે અને વળી રાતા જાય છે ઇન્દ્રિયોના વિવિધ ભોગો ભોગવતા જાય છે અને સંસાર તો દુઃખમય છે એમ રડતા જાય છે. દુનિયામાં લોકોના ખોલવામાં અને વતનમાં ખડુ જ વિરૂદ્ધતા હોય છે. પરંતુ “જમતની સેવા એ જ પ્રભુ સેવા” એવા મંત્રને પુજનાર કપ્પીરજી તો જુદી જ રીતે દુઃખી છે (કપ્પીરજી પ્રભુના નામના ગુણ ગાય છે ને તે ગાવામાં એવા તત્ક્ષીન થઈ જાય છે કે એમની આંખમાંથી ઇશ્વરના પ્રેમના આંસુઓ વહાં કરે છે)

(૨૬૮)

લક્ષ્મી કહે મેં નિત નઈ, કિસકી પુરી આશ ?
કિતને સિંહાસન અઢે, કિતને ગયે નિરાસ.

હે મનુષ્ય જો તું પૈસામાં જ સુખ માનતો હોય તો લક્ષ્મી-દેવી શું કહે છે તે સાંભળ. લક્ષ્મી કહે છે કે હું ધડીમાં એક જણને વર

હું ને વળી ત્યાંથી છુટા છેડા કરી ખીજનું ધર માંકું હું, એમ હું નવા
નવા ધર કરતી રહું છું, પણ કોઈની આશા મેં પુર્ણ કરી નથી. મેં
કેટલાકને રાજ ગાદીએ ચઢાવ્યા છે, અને ત્યાંથી તેમને પાડ્યા પણ છે,
ને ધણાઓ રાજગાદી મેળવવાની આશ્ચામાં નિરાશ થઈને મરણ
પણ પામ્યા છે.

(૨૬૯)

સમગ્રી સંપત હરિ મિલન, ઊપદા રામ વિયોગ,
સંપત ઊપદા ઝૌર નહિ, સમગ્રત નકી લોગ.

કપીરજી કહે છે કે ખરેખરી સંપત્તિ તો 'હરિ મિલન' એટલે
'પ્રભુ સાથે એકતા' એ જ છે. જેઓના હૃદયમાં પ્રભુના નામનું
વિસ્મરણ થઈ પણ થતું નથી તેઓ જ ખરા સુખી છે અને જેઓ
રામ નામનું સ્મરણ કરતા નથી એઓ જ ખરા દુઃખી છે. આ શિવાય
સંપત્તિ-વિપત્તિ ખીજ છે જ નહી પણ આ ખરો અર્થ મૂઠ લોકો
સમજતા નથી અને નકામા દુઃખી થાય છે.

(૨૭૦)

ધન તૈ ઝૈસા સિંચીયે જો ધન આગે હોય,
મુઠ શિશ લે ગાંઠરી, જાત નુ દેખા કોય.

ધન સંગ્રહ કરવાની કપીરજી ના કહેતા નથી પણ તે ધન એવી
જાતનું જોઈએ કે જે ખીજ દુનિયાની મુસાફરીમાં કામ લાગે (નિતીથી
મેળવેલું ધન અને પરમાર્થમાં ખરચેલું ધન આ દુનિયામાં તેમજ
ખીજ દુનિયામાં સુખ આપે છે) હે મુખર્ષી! માયા ઉપર પૈસા કે
સોને ઉપાડીને ખીજ દુનિયામાં લઈ જવું કોઈ જોવામાં આવતું
નથી! માટે ચેત.

(૨૭૧)

સુમરનસે સુખ હોત હૈ, સુમરનસે દુઃખ જાય,
કહે કબીર સુમરનકિયે, સ્વામીમાહિ સમાય.

પરમાત્માનું સ્મરણ કરવાથી સુખ મળે છે, દુઃખ, ચિંતા દુર થાય છે અને એના લાંબા વખતના સ્મરણથી માણસ, માણસ મટી પરમાત્મા સ્વરૂપ બની જાય છે. (ચેળ, ભમરીનું ધ્યાન કરવાથી ભમરી બની જાય છે એ પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે.)

(૨૭૨)

રામ કહો મન વશ કરો, યહી બહા હૈ અર્થ
કાહેકો પઠ પઠ મરો બહુત ગ્યાન અરૂ અર્થ.

રામ નામનું સ્મરણ કરો અને મનને વશ કરો, એ જ મ્હોટો લાભ છે. બાકી નાહક પોથી બણવાથી કંઈ લાભ નથી. વળી દુનિયામાં જ્ઞાન અને અંધોનો એટલો બધો ભંડાર છે કે એ વાંચવા ને શીખવા જેસીએ તો પાર પણ ન આવે. પણ સદ્ગણાં શાસ્ત્રોનો સાર એ છે કે રામના નામનું સ્મરણ કરો અને મનને વશ કરો.

(૨૭૩)

જા ધર સંત ન સેવિયા, હરિકો સુમરન નહિં,
સો ધર મરઘટ સરિખા, જૂત બસત તા માહિં.

જેમના ધરમાં સાધુસંતની સેવા થતી નથી અને હરિસ્મરણ થતું નથી તે ધર સ્મશાન જેવું માનવું. અને એ ધરમાં રહેનારાઓને મનુષ્ય નહિ પણ જૂત પલિત જેવાં જ માનવાં.

(૨૭૪)

જળ જાગે તળ રામજળ, સોવત રામ સંભાર,
ઉઠત—ઝેઠત આતમા, ચાલત રામ ચિતાર.

પથારીમાંથી, ઉઠતાંજ રામનામનો જપ કર. “તું રામ રૂપ છું.”
એ વાતનું સ્મરણ કર. રાતના સુતિ વખતે પણ રામને જ યાદ કરી
સુષ્ટ જવું. એવી રીતે ઉઠતાં, ખેસતાં, ચાલતા અને દરેક કામ
કરતાં રામનું નામ મનમાં કોતરી રાખવું (મનને પરમાત્મામાં જ
પરોવેલું રાખવું.)

(૨૭૫)

મઉધન, ગજધન, ગોપીધન ઓર રતનધન ખાન,
પર જહાં આવે સંતોષધન, તો સખ ધનધુલ સમાન.

માણસની પાસે ધણી જ ગાયો હોય, હાથીઓ પણ ધણા હોય,
ધણી સ્ત્રીઓ હોય, જરજવાહીર અને અપૂટ દોલત હોય, પણ જ્યાં
સુધી માણસને સંતોષરૂપિ ધન મળતું નથી ત્યાં સુધી એને ખરા સુખનો
અનુભવ થતો નથી. પણ જે માણસ ગમે તેવી સ્થિતિમાં સંતોષ રાખી
શકે છે તે માણસ પાસે ઉપરની કોઈ પણ ચીજ નહીં હોવા છતાં તે
ખરા સુખી છે.

(૨૭૬)

સાત ગાંઠ કોપનકી, મનમાં ન રાખે શંક,
નામ અમલ માતા રહે, ગને ઈદ્રકો રંક.

કબીરજી કહે છે કે જેનું મન હરિભક્તિમાં છે અને જે સંતોષી

છે તેને પોતાનું શરીર ઢાંકવાને ફક્ત એક જ લંગોટી સાત થીગડાંવાળી હોય છે છતાં તેની પાસે સતોપરૂપી ધન હોવાથી તે પોતાને ધંદરાજ્ય કરતાં ધનવાન માને છે (ઈંદ્રની લક્ષ્મીથી પણ એ લલચ્યાતો નથી.)

(૨૭૭)

કબૂક મંદીર મલિયાં, કબૂક જંગલ ખાસ,
સખી ઠોર સોહામનાં. જો હરિ હોય પાસ.

જેનું મન હરિ ભક્તિમાં લાગેલું છે તેને રહેવાને સારૂ રાજમહેલ હોય કે જંગલમાં કાંટા પથરાવાળી જમીન હોય તે બે સરખું જ છે. એના હૃદયમાં પરમેશ્વરનો વાસ હોવાથી તેને મહેલ અને જંગલમાં ફેર માલમ પડતો નથી.

(૨૭૮)

નહીં અહાંતા અનિચે, હરિ સિંહાસન દેય,
જો દિલ રાખે દીનતા, તો સાંઘ નિજ કર લેય,

કબીરજી કહે છે કે જો કોઈ માણસને પરમેશ્વર રાજગાદી આપે છતાં પણ તે કદી મનમાં મગરૂમ થતો નથી, પણ નમતાર્થ રાખે છે અને જે કાંઈ કરે છે તે ઇશ્વર જ કરે છે એવી ભાવના મનમાં રાખે છે તે માણસને પરમાત્મા પોતાનો કરી લે છે.

(૨૭૯)

લઘુતામેં પ્રભુતાર્થ હૈ, પ્રભુતાસે પ્રભુ હર,
કીડી તો મિસરી થુંગે, હાથે હારે ઘર.

નમ્રતાઈમાંજ મોટાઈ સમાએલી છે. અને મોટાઈ કરવાથી હું જ

મોટા હું એવી ભાવના કરવાથી પ્રભુ ઉલટા દૂર જતા રહે છે. જમીન ઉપરની ખાંડને સ્વાદ કીડી લઇ શકે છે. પણ અભિમાનમાં રહેતો હાથી ઉંચો હોવાથી ખાંડને બદલે ધૂળજ શક્યા કરે છે.

(૨૮૦)

કબીર ગર્વ ન કળએ રંક ન હસિયે કોય,
અજહું નાવ સાગર પડી, ના જાનુ કયા હોય.

કબીરજી કહે છે કે તમારા ધન, વિદ્યા, બળ, રૂપ કે સત્તાનો ગર્વ કરશો નહીં. અને જેમની પાસે ઉપરની ચીજો થોડી હોય કે મુદ્દલ ન પણ હોય તેટલા માટે એમની હાંસી કરશો નહીં. હજી તારી મુસાફરી પુરી થઇ નથી. તું પોતેજ ભરદરીયામાં હું કાલે થું થશે તેની કોઇને ખબર નથી (કાલે કદાચ તારું ધન અને સત્તા જતાં રહેશે અને એ આખરે થશે એની તને કાંઇ ખબર છે,) માટે કહી ગર્વ કરવોજ નહીં.

(૨૮૧)

ઉંચે કુલકે કારને, વાંસ બદયો અહંકાર;
રામભજન રદે નહીં, જાદયો સખ પરિવાર.

વાંસ ધણો ઉંચો હોય છે અને ઉંચ કુળનું અભિમાન હોય છે. વાંસમાં અમીતત્વ વધુ હોય છે વાંસના વનમાં એ વાંસ સામસામા અથડાવાથી આગ ઉત્પન્ન થાય છે અને આખું વન બળી જાય છે અને પોતે પણ સાથે બળી મરે છે એવી જ રીતે જે માણસ ઉંચા કુળનું અભિમાન રાખે છે પણ વર્તન ઉંચ નથી રાખતો તે પોતે દુઃખી થાય છે અને પોતાના સબંધીઓને પણ દુઃખી કરે છે (કબીર રમરણ પણ એનાથી થઇ શકતું નથી.)

(૨૮૨)

બડે બડાઇ ન કરે, બડા ન બોલે બોલ,
હીરા સુખસે ન કહે, “લાખ હમારા મોલ.”

ખરેખરા જ્યો મહાન પુરૂષો છે તેઓ કદી પોતાના મોટે પોતાની મોટાઇની દીંગો મારતા નથી. હીરા અમુલ્ય હોવા છતાં કદી એમ કહેતો નથી કે “મારૂં મૂલ્ય લાખ રૂપિયા છે” એવો ઝવેરીજ એની કીંમત કરે છે.

(૨૮૩)

મેરા સુજમેં કછું નહીં, બે કછુ હે સો તેરા,
તેરા તુંજકો સોંપતે, કયા લગેગા મેરા.

હે પ્રભુ આ શરીરમાં જે કાંઈ છે તે મારૂં નથી તે અધુ તારૂં છે. તારૂં તને સોંપતા મહેને શું દામ લાગે છે ?

(૨૮૪)

છોડા જખ અભિમાન કો, સુખી ભયા સખ જીવ;
ભાવે કોઇ કછુ કહે, મેરે હૃદય નિજ પિવ.

હે દુનિયાના લોકો અભિમાનપણું છોડો અને સુખી થાઓ, એમ માનો કે કોઇ ગમે તેમ કહે તેથી મારે શું ? મહારા હૃદયમાં તો પર-માત્મા બિરાજેલા છે તેથી ખીજની સાંભળેલી કુચલીને ત્યાં રહેવાની જગા ક્યાંથી મળે. (કોઇ આપડે સારૂં ગમે તે કહે તેની પરવા કરવી નહીં.)

(૨૮૫)

તિમિર ગયા રવિ દેખતે, કુચુદ્ધિ ગઈ ગુરૂજ્ઞાન,
સુચુદ્ધિ ગઈ કછુ લોભસે, ભક્તિ ગઈ અભિમાન.

સુર્યના ઉગવાથી અંધારું દૂર થાય છે, ગુરૂએ આપેલા બોધથી કુબુદ્ધિ જતી રહે છે, લોભથી સારી બુદ્ધિ નાશ પામે છે અને અહં-ભાવથી લક્ષિત જતી રહે છે (હું સુખી થાઉં, હું મોટા થાઉં એવા ખ્યાલમાં મનમાં રહે ત્યાં ઇશ્વરસ્મરણ શી રીતે થઈ શકે.)

(૨૮૬)

આજ કાલ દિન પાંચમેં, જંગલ હોગી ખાસ,
ઉપર લોક ફિર જાયગે, ઢોર ચરેંગે ઘાસ.

આજ કાલમાં નહિતો થોડા દિવસમાં જંગલનો તું વાસી થઈશ (ગામ બહાર તને બાળી નાંખશે) તે જગ્યા ઉપરથી લોકોની અવર જવર થયા કરશે અને ઢોરો પણ તે જગ્યા ઉપર ચારો ચરશે.

(૨૮૭)

રામ વિસાર્યો ખાવરા, અચરજ કીનો ચેહ,
ધન જોખન ચલ જાયગા, અંત હોયગી ખેહ.

હે ખાવરા મનુષ્ય? મૂને આશ્ચર્ય તો એ વાતનું થાય છે કે ત્હેં રામ નામ કેમ વિસાર્યું. તે શિવાયનું (રામ નામ વિનાનું) બધું ધન—જોખન વગેરે જેને તું માટું માટું કરે છે તે નાશ પામવાનું છે.

(૨૮૮)

કૃષ્ણીર કેવલ નામકે, જળ લગ દીવે ખાતિ,
તેલ ઘટા ખાતી બુઝી, તળ સોવે દીન રાતિ.

આ કૃષ્ણીર તો કૃત નામ છે. દીવામાં જ્યાં સુધી તેલ અને ખતી હોય છે ત્યાં સુધી બળે છે. જેમાંથી એક ખુટતા દીવો ઝોલ-

વાઈ જાય છે. તેમ આ કૃષ્ણીર રૂપીદીવો પૂર્વ સંચિત ભોગવાઈ રહ્યા એટલે અદ્રશ્ય થવાનો. શ્વાસોશ્વાસ રૂપી તેલ ખલાસ થતાં કૃષ્ણીરને રાતને દિવસ સૂઈ રહેવાનું છે.

(૨૮૯)

જગ સારા દારૂદ્ર ભયા, ધનવંત ભયા ન કોય,
ધનવંત સોહી જનીયે, શમ પદાર્થ હોય.

આખી દુનિયા નિર્ધન છે, કોઈ પણ ધનવાન નથી. જેને શમ નામ રૂપી સાચુ ધન હાથ આવેલું છે તેનેજ ખરે ધનવાન જાણવો.

(૨૯૦)

હસ્તી ચઢ જો ફિરે, ઉપર ચમર ચઢાય,
લોક કહે સુખ ભોગવે, રહે વો દોજક માંચ.

હાથી ઉપર ખેસીને ચમર વગેરેની સાહખી ભોગવનારને લોકો એ બહુ સુખી છે એમ કહે છે; પણ તે માણસ અંદર ખાને નરકમાં સડતો હશે તેની કેને ખબર છે?

(૨૯૧)

એક કનક અરૂ કામિની, વિષયા ફલકેં પાય,
દેખત હીસે ઊખ ચઢે, ખાનેસે મર જાય.

કનક અને કામિની એટલે ધન અને સ્ત્રીમાં લુબ્ધપણું એ બેના ફળ તો વિષ જ છે. અરે એમને જેતાં જ વિષ ચઢે છે અર્થાત મનની વૃત્તિ બદલાઈ જાય છે, તો પછી જેઓએ તે વિષયો ભોગવ ભોગવ કર્યાં છે તેમનો નાશ થાય એમાં શક જ શો ?

(૨૯૨)

માયા છોડન સખ કહે, માયા છોડી ન જાય,
છોડનકી જો ખાત કરે, તો બહુત તમાચા ખાય.

દરેક જણ કહે છે કે હું માયા છોડીશ, પણ માયા છોડી છુટતી નથી, જેઓ માયા છોડવાની હજી તો વાત જ કરે છે, તેઓ માયાના હાથના તમાચા ખાય છે. જેઓ માયા છોડવાને માટે મોહડાંની વાતોજ કર્યા કરે છે તેઓ માયાના બંધમાં વધારે ને વધારે બંધાતા જાય છે.

(૨૯૩)

તિલબાર મછલી ખાયકે, કોટી ગઉ દે દાન;
કાશી કરવત હૈ મરૈ, તૌલી નરક નિદાન,

એક તલ બાર એટલું જ માછલીનું માંસ ખાય તો એટલું બધું પાપ લાગે છે કે, તે પાપના નિવારણ માટે બલેને કરોડો ગાયોનું દાન આપવામાં આવે કે કાશીમાં કરવત મૂકાવી મરી જાય તો પણ તેને છેવટે તો નરકમાં જ પડવું પડશે.

(૨૯૪)

જીવા ચોરી મુખ ખરી, વ્યાજ ધુંસ પરનાર,
જો ચાહે દીદારકો, એતી વસ્તુ નિવાર.

કપીરજી કહે છે કે ભાઈઓ જો તમારે મુક્તિ મેળવવી હોય તો, જીગાર રમવો, ચોરી કરવી, શુભવાત પ્રગટ કરવી, વ્યાજ લેવું, લાંચ ખાવી, અને પરત્ની સાથે ગમન કરવું એટલાં કર્મો કદી કરવા નહીં.

(૨૯૫)

જળ દર્શન કરના ચાહયે, તે દર્પણુમાંજ તર રાહયે.
દર્પણુમાં લાગી કાંઈ, તે દર્શ કહાંસે પાઈ.

કબીરજી કહે છે કે તમે પરમાત્માના દર્શન કરવાને ચાહો છો. તો તમારા હૃદય રૂપિ દર્પણુને વિવેક અને સારા વિચારથી સ્વચ્છ રાખતા રહો, કદાચ તમારી પોતાની બૂલથી તમારા દિલના દર્પણુમાં ખરાબ વ્યસનોની મેશ જામી જશે તો પછી તમે દર્શન કેવી રીતે કરી શકશો (કારણુ વ્યસન માત્ર હૃદયને મલિન બનાવે છે)

(૨૯૬)

માન દિયો મન હરખિયો, અપમાને તન છીન,
કહે કબીર તખ જાનીએ, માયામેં લૌલીન.

માન મળે ત્યારે મન હરખાય અને અપમાન થાય ત્યારે મનમાં દુઃખ થાય તો કબીરજી કહે છે એ માણુસને માયાથી બચેલો છે એવું ન માનશો. પણ માયામાં અને પુરેપુરો બંધાએલો સમજજો. (જેને માન અને અપમાન બે સરખાં છે તેને માયાથી બચેલો જાણવો.)

(૨૯૭)

પૂરખ દિશા હરી કે બાસા, પશ્ચિમ અલહ મુકામા,
દિલમેં ખોજ દિલહિ માં ખોજે, ધહે કરીમા રામા.

લોકો કહે છે કે હરિ પૂર્વમાં રહે છે અને અલ્લાહ પશ્ચિમમાં રહે છે પણ કબીરજી કહે છે તમારા પોતાના દીક્ષમાં સોધો ત્યાંજ કરીમ (અલ્લાહ) અને ત્યાંજ રામ છે.

(૨૯૮)

જે તે ઝૌરત મદ્ ઉપાની, સો સખ રૂપ તુમ્હારા,
કપીર પોંગરા અલહ શમકા, સો ગુરૂ પીર હમારા.

દુનિયામાં જેટલા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ જન્મે છે તે બધામાં એકજ પરમાત્મા વસે છે એમાં કાંઈ ભેદ હોતો નથી; કપીર અલલાહનો અને રામનો પુત્ર છે, તેજ કપીરનો ગુરૂ અને પીર છે.

(૨૯૯)

હિન્દુ કહેં રામ મોંહી ખ્યારા, તુરક કહેં રહિમાના
આપસમેં દોઉ લરિ લરિ મુએ, મર્મ કાંહુ બના.

હિંદુઓ રામ કહે છે, મુસલમાનો રહીમ કહે છે અને અંદર અંદર લડી કપાઈ મરે છે. પણ કપીરજી કહે છે હે ભાઈઓ કોઈ ખરૂં રહસ્ય જાણતું નથી. (અર્થાત્ હિંદુઓ અને મુસલમાનો એકજ પરમાત્માના બનાવેલા છે ને રામ અને ખુદામાં કાંઈ ભેદ છેજ નહીં.)

(૩૦૦)

ગુમ પ્રગટ હૈ એક દૂધા, કા કો કહિએ પ્રાદાણુ શૂદ્રા,
જુઠે ગર્ભ ભૂલો મતિ કોઈ, હિન્દુ તુરક જુઠ કુલ દોઈ,
ઝૌર કે છિએ લેત હો છીંઆ, તુમસોં કહહુ કૌન હૈ નિચા.

માણસ માત્ર પોતાના વાસ્તવિક રૂપમાં બધા એક જ છે અને પ્રગટ રૂપમાં પણ બધા એક સરખા જ છે આમાં કોને પ્રાદાણુ કહેવો અને કોને શુદ્ર કહેવો? (બધા એક જ માટીનાં બનેલા છે) કોઈને એવો ગર્વ નહિ હોવો જોઈએ કે હું હિંદુ છું કે મુસલમાન છું. આ હિન્દુ મુસલમાનનો ભેદ જ ખોટો છે. તું ખીજને અડી જવાથી અલ ઠાઈ જાય છે તો પછી તારાથી વિશેષ ત્રીચ કોણ હોઈ શકે?

(૩૦૧)

કહહિં કપીર વૈ દૂના ભૂલે, રામહિ કિનહુ ન પાયા,
વૈ ખસી વૈ ગાય કટાવે, ખાદિહિ જન્મ ગમાયા.

કપીરજી કહે છે આ ખન્ને (હિંદુઓ અને મુસલમાનો) બ્રમમાં પડેલા છે. આ ખેમાંથી કાઢને રામ અગર અલ્લાહ મળતો નથી. એક બકરો કાપે છે અને ખીજે ગાય કાપે છે એમ ખોટી માન્યતામાં ખેઉ પોતાનો જન્મ વૃથા ગુમાવે છે.

કમળ જેલું મહોડું ઈશ્વર ભજન કરવાને આપ્યું છે

(૩૦૨)

રામ ભજનકુ દિયા, કમળ મુખ

રામ ભજનકુ દિયા—રામ૦

લખ ચોરાંસી ફેરે ફીરકર,

સુંદર નર તન પાયા;

ખાયા પિયા મુખમે' સોયા,

નાહક જન્મ ખોયા—કમળ૦

જે મુખ નિસદીન રામનામ નહી,

વહાં તુમ કછુ નહિ કિયા;

કહત કપીરા સુન લાઈ સાધુ

આયા વહેસાઈ ગયા—કમળ૦

ઓ ઈશ્વર મને તારા ચરણનીજ જરૂર છે ?

(૩૦૨)

કયા માણું મેરે રામ, થોડે જીવનમેં કયા માણું
ઘર નહીં રહેના અમર નહીં કયા.—કયા માણું

એક લક્ષ પુત્ર સવા લક્ષ નાતી
સો ઘર નહીં કોઈ દીવા કે બાતી
મેઘનાદ પુત્ર સમુદ્ર જેસી ખાઈ
કુંભકરણ વિભિષણ જેસે ભાઈ—કયા માણું

શંકર સરખી પુજવા આવે,
બ્રહ્માજી નિત વેદ પાઠ ગાવે,
કયા કરું છપરી ઓર કયા કરું ટાટી,
ન બાનું મેરી કહાં પડેગી માટી—કયા માણું

કયા કરું મહેલ ઓર કયા કરું ટાટા,
છોડ ગયે રાવન લંકાકે ઠાઠા;
કહેત કબીર સખ છોડકે બાતા;
મેં તો એક તેરા ચરણકુ ચહાતા.—કયા માણું

કપીર સાહેબનો જ્ઞાન સ્વરોહ્ય.

(ફક્ત દ્વંકસાર સિદ્ધાન્ત)

ધર્મદાસજી જે કપીર સાહેબના શિષ્ય હતા. તેમણે પોતાના બંને હાથ જોડી વિનંતિ કરી અને કહ્યું કે હે સમર્થ મારી વિનંતિ સાંભળો. શરીરમાં જે શ્વાસ આવે છે, અને જળ્ય છે તે ક્યાંથી ઉપજે છે. અને તે ક્યાં સમાય છે, તે મને સમજાવો. ॥ ૧ ॥

સાત કપીર વચન.

શ્વાસ લેવો અને મુકવો તેની સમજણ વિસ્તાર પૂર્વક કહું છું તે સાંભળો. એક દીવસમાં (ચોવીસ કલાકમાં) એકવીસ હજાર છસો શ્વાસો શ્વાસ આવે છે. ॥ આ બેદ નિરંતર ઘટમાંથી વિસારવો નહીં. શરીરમાં પાંચ તત્વ હોય છે, અને જળ્ય છે. વાયુ, પૃથ્વી, અગ્નિ, જળ, આકાશ એવાં પાંચ તત્ત્વોથી શરીર બનેલું છે. તે ઘટ એટલે શરીરના બેદ હું તમને સમજાવું છું, કે જે બેદ સમજાયાથી કોઈ પણ હંસ (માણસ) પોતાનો આ ભવ અને પરભવ એમ બંને ભવ સુધારી પરમ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥

ઉપર કહેલાં પાંચ તત્ત્વો ને તે દરેક તત્ત્વનો બેદ જુદો જુદો છે. અને તેની સાથે ચંદ્ર અને સુર્ય એવી બે ધારાઓ વહે છે તેની સાથે સાત મુનીઓએ સાત વિસ્તારથી કથન કરેલું છે. અને સાતેના બેદ (માર્ગ) જુદા જુદા છે. પાંચ તત્ત્વોના બેદને ગ્રહણ કરી ત્યાર બાદ પોતાના શ્વાસોશ્વાસનું અનુભવ કરી સાધના કરવી જોઈએ.

જો કોઈ માણસ પવન (શ્વાસ) સાથે આનંદીત બની સાધના કરી, તો આ જગતમાં પોતાની દેહ(શરીર) નું સુખ પામે. ॥ જો આ સાધનામાં લીન (તક્ષીન) બની મહેનત કરે તો તત્વ સાધનાર માણસનો કદી પણ (છીન) નાશ થતો નથી. ॥ અને પાંચ તત્વ સાધનારા પુરૂષનો આત્મા કોઈ કાળે પણ કાળના પંજમાં સપડાતો નથી માટે પાંચ તત્વોના અથથી તે ઈતિ સુધીના બધા ગુણો વર્ણવું છું.

પાંચ તત્વનો વિચાર કરીએ. પ્રથમથી તે અંત સુધી કાયમ કપીર સાહેબ કહે છે કે જીવ બચ્ચરો. આ સંસારમાં (કડીહાર) કપીર સાહેબ કહે છે કે ધર્મદાસ સાંભળો, પરમાત્માની ઈચ્છા હોય તો આ વચન સત્યજ્ઞાનનું સમજીને, તે પ્રમાણે માનો.

ધર્મદાસજી વચન.

આ કાયા શાનાથી બની, મન શાથી બન્યું અને શ્વાસ શાનાથી બન્યો તેનો સવિસ્તર ખુલાસો કપીર સાહેબ કહે છે.

સતગુરૂ વચન.

જીવ માત્ર શ્વાસથી જીવે છે. તે શ્વાસ લેવા માટે નાસિકા ઈદ્રિ માર્ગે બે કાણાં હોય છે, તે વડે શરીરમાં શ્વાસ લેવાય છે. તે શ્વાસ ઉપર આખી જીંદગીનું બંધારણ હોય છે. જે વખતે આપણું પુદ્ગળ (શરીર) બંધાય છે. તે વખતે કુદરત તરફથી શ્વાસોશ્વાસ નક્કી કરવામાં આવેલો હોય છે. તે શ્વાસોશ્વાસ ઉપર ખેંચાય છે. અને નીચે મુકાય છે. તે શ્વાસ જે કાણાં વાટે જાય છે અને આવે છે. તે બે કાણાંમાં જે વખતે શ્વાસ લેવામાં આવે છે તેને (ઓહ) કહે છે અને જે શ્વાસ નીચે મુકવામાં આવે છે તેને (સોહ) કહે છે. તેવા ઓહથી શરીર અને સોહથી મન ઉત્પન્ન થયું છે. અને

શ્વાસા નિઃક્ષર એટલે અક્ષર (ઉચ્ચાર) નહી તેવી શ્વાસાથી જે તેનો અછર નામથી હિંદી ભાષામાં ઓળખવામાં આવે છે, તેનાથી શ્વાસા બની છે, કે જેને કખીર સાહેબે સારી રીતે ખોલ કરી છે. મનને ત્યાં ખેંચી રાખી અને ઉચ્ચાર અગર વગર ઉચ્ચારની દુબધા ટાળવી જોઈએ. બ્યારે એકજ રૂપ પરમાત્માનું દેખાય તેજ એકથી બધો તમારો મત છે. એક વૃક્ષને ડાળીઓ, પાંદડાં, ફળ, ફુલ, અને મૂળ હોય છે. તેમજ આ દેહમાં એકજ વસ્તુ કે જે શ્વાસ છે, તેના ઉપર બધો આધાર છે. અને મુળથી બધો સુધારો થતો જાય છે. શ્વાસાથી સોહંગ થાય છે અને સોહંગથી ઓંકાર અને જે સોહંગથી રકારાદી શબ્દ બને છે. અને તેનોજ દરેક માણસે વિચાર કરવાનો છે. જે વખતે શ્વાસ ઉપર ખેંચવામાં આવે છે તે વખતે શ્વાસ શરીરમાં આવે છે ત્યારે તે બહુ દરેક બટમાં વ્યાપે છે ને તે શ્વાસ નીચે મુકવામાં આવે છે ત્યારે તે નિર્મળ રૂપ આકાર વગર જોવામાં આવે છે. શ્વાસનું રૂપન કરવું (થોડા ચલાવવો-ઉપર ખેંચવો) એ ચારે વેદનું તથા ગીતાનું પથ્ય રહસ્ય છે. માટે હે ધર્મદાસજી તમે તેને પારખો અને તેમાંજ તમારો (પીર) અમર આત્મા સમાયલો છે. તે બધા જોગીઓનો જોગ છે. તે બધા જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન છે. તે બધા સિદ્ધોનો સિદ્ધ છે. કે જે સ્વરોદય જ્ઞાન છે તે આ સ્વરોદય જ્ઞાન પરમહંસ કોષ્ઠક વિચારે છે. તેના મત મતાંતર ધણા છે, પરંતુ સ્વરોદય ભેદ જે મનુષ્ય સમજે અને તેનો ઉપયોગ કરે કે જે શ્વાસા ખેંચવામાં આવે છે અને મુકવામાં આવે છે. અને તેમાં જ તમારું અને જગતનું બહુ અને ધુરું સમાયલું છે કે જે શ્વાસા ખેંચ્યા બાદ અખંડ જોતીને જોવો અને તેને પોતાના મન સાથે પ્રકાશ પાડવો.

ધર્મદાસજી કહે છે કે હે સદ્ગુરુ તમેએ મારા ઉપર અને જગત ઉપર સ્વરાજ્ય જ્ઞાન આપીને મોટી દયા કરી છે. અને તેને ખોજવાથી (તત્વ શોધવાથી) મનુષ્ય પોતાનું તથા ખીજનું ભલું અગર ખોટું સમજી શકે છે.

કબીરસાહેબ વચન.

ઇગલા એટલે ચંદ્ર પીંગળા એટલે સુર્ય સુખમના સુશુભનાં આ ત્રણ નાડીનો વિચાર કરવો જોઇએ, જમણે ડાબે સુર ચાલે એની ધારણા ધારણુ કરવી જોઇએ. પીંગલા-સુર્ય-નાસીકાનાં બે કાણામાંથી જમણી બાજુ તરફથી જે શ્વાસ ચાલે છે તેને સુર્ય કહેવો અને ઇગલા એટલે ડાબી બાજુ તરફથી સ્વાસ ચાલતો હોય તેને ચંદ્ર-ઇગલા કહેવો અને તે બન્ને નાસીકા ઇન્દ્રિયોમાંથી સાથે શ્વાસ ચાલતો હોય તેને સુખમન કહેવાય એ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં ત્રણ ધારા વર્ણવેલી છે. ન્યારે પીંગલા-જમણી બાજુનો સુર ચાલે તેમાં સુર્યનો વાસો છે, ઇગલા-ચંદ્ર તે બાજુએ છે તેમાં ચંદ્ર પ્રકાશ કરી રહ્યો છે. કૃષ્ણ પક્ષ અંધારી ન્યારે ખેસે તેમાં બાન-સુર્યનો વાસ છે અને શુકલ પક્ષ અજ્ઞવાણીયામાં ચંદ્રનો વાસો છે નિશ્ચય કરીને માનવું જોઇએ. મંજળ અને આદિતવાર અને શનીવારે શુભ કાર્યને માટે સુર્યના ત્રણ દિવસો મળે છે. સોમ અને શુક્રવાર બુધ, અને બૃહસ્પતિ-ગુરુવારે ચંદ્રયોગમાં સુકળ છે એવું કબીર સાહેબ નિશ્ચય કરીને કથન કહે છે. તીથીવાર તથા ડાબા જમણી બાજુનો વિચાર કરીને જે માણસ બહાર નીકળે તો રણમાં જીત થાય મિત્રથી મેલાપ થાય અને પોતાનું કાર્ય સ્થિરતા ભર્યું થાય. કૃષ્ણ પક્ષની શરૂઆતના ત્રણ દિવસોમાં બાન સુર્ય લઈ કાર્ય કરવું જોઇએ અને

પ્રથમના ત્રણ દિવસો એટલે પડવો-ખીજ-તીજમાં સુર્ય ચલાવવો અને ચોથ, પાંચમ, છઠ, આ ત્રણ દિવસો ચંદ્ર અને ત્યાર બાદના ત્રણ દીવસો સુર્યના અને ત્યાર બાદના ત્રણ દીવસો ચંદ્રના અને છેલ્લા તેરસ ચૌદસ અને અમાવાસ્યા આ ત્રણ દીવસો સુર્યના છે. તે પ્રમાણે તે દીવસો સુર્યની તીથિમાં એટલે અંધારીઆમાં ચલાવવા જોઈએ, અને એ પ્રમાણે ચલાવે તો દેહીને સુખ, લાભ તથા ઉદ્ધાસ પ્રાપ્ત થાય છે. હવે શુકલ પક્ષ અજવાળીયામાં ચંદ્ર ચાલે તેની પણ રીત સમજી શ્યો તે રીત કૃળ, આનંદ મંગળીક કરે અને દેહને સુખ શાંતિમાં રાખે. જો સુર્યની તીથીમાં પડવાનો ચંદ્ર ચાલે તો કલેશ પીડા તન કરે અને હાની ઉદ્વેગ અગર યુદ્ધ (લડાઈ) કરાવે, તેમજ શુકલ પક્ષની તીથીમાં જો પડવાનો સુર્ય ચાલે તો કાંઈક કલેશ, પીડા, શરીરને કરે અને કાંઈક ઉપાધી કરાવે. પદમ (આસન) માંડીને એકા હોય અને ઉપરથી, ડાબી બાજુએથી, અગર સામેથી કોઈ આવે અને આપણને કાંઈક પ્રશ્ન પુછે અને આપણો ચંદ્ર સુર ચાલતો હોય અને જો બને તો તેનો પણ સ્વર ચંદ્ર ચાલતો સમજાય તો તે પ્રસંગ ઉત્તમ છે અને તે કાર્ય સિદ્ધ થાય. (૨) નીચેથી પછાડીથી, જમણેથી આવીને કોઈ પણ માણસ પ્રશ્ન પુછે અને આપણો સુર્ય સ્વર ચાલતો હોય તો પણ શુભ કાર્યનું નિશાન છે. જમણી બાજુએ સુર્ય સ્વર ચાલતો હોય અને જો કોઈ માણસ ડાબી ડાબી તરફથી આવે શુકલ પક્ષનો વાર તીથી બંધ એસતાં ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે ન આવતો હોય તો તે પ્રસંગ સારો નહીં. જો કોઈ આવીને માણસ (જમણી) બાજુએ બેસીને કોઈ (રાજ) વાત પૂછે અને લગન-ચોખડીયું-તીથી અને વાર તે સ્વરને મળતો આવે તો તે કાર્ય સુકૃળ થશે એમ જાણવું.

જો ચંદ્ર સુર્ય ચાલતો હોય અને કોઇ ડાબી બાજુએથી આવે તો તે કાર્ય સુકળ થાય. અને તીથી વાર અને અક્ષર મેળ એકી અગર બેકી વાર અને તીથીની મજુરીમાં મળતા આવે તો તે કાર્ય સુકળ થાય.

જો કાર્ધ માણસ (પ્રશ્ન પુછનાર) આવે અને તે જ સવાલ કહે તે પ્રશ્નના અક્ષરો સાત પાંચ નવ ત્રણ પંદર અગર પચીસ થાય અને તે વખતે ભાન (સુર્ય) ચાલતો હોય તો તે કાર્ય થાય.

ચાર, આઠ, બાર, ચાઠ, સોળ પ્રશ્નના અક્ષર હોય અને ચંદ્ર સુર ચાલતો હોય તો કબીર સાહેબ કહે છે કે તે કાર્ય વિશેષ થાય.

કરક, મેષ, તુલા, મકર ચારે રાશીમાંની કોઇ પણ રાશીવાળા અગર વસ્તુની રાશી અર્થાત કે જે વસ્તુ માટે પ્રશ્ન હોય તો તે વસ્તુના નામ તે ઉપરની ચારે રાશીમાંના કોઈ પણ રાશીમાંનું નામ મળતું આવતું હોય અને તે વખતે સુર્ય સ્વર ચાલતો હોય તો તે કાર્ય થવાનો સંભવ ઓછો છે એમ સમજવું.

મીન, મિથુન, કન્યા અને એથી રાશી ધન આ ચારે રાશી માટે પુછવામાં આવે અને સુખમના સુર ચાલતો હોય તો તે કારણ નિષ્ઠ છે પણ રણ સંગ્રામને માટે ઠીક.

વૃશ્ચિક, સિંહ, વૃષભ અને કુંભ રાશી હોય અને ચંદ્ર સુર સાથે વાહન કરતી હોય તો તે કારણ સ્થિરતાથી (મોડુ) થાય પણ થાય ખરૂં.

પોતાનું ચીત સ્થિર કરે, અને પોતાના નાકની ઢાંડી આગળ પોતાનાં આંખોની ઢીકી રાખે અને શ્વાસા જેવાની ટેવ પોતાની દ્રષ્ટિ રાખે તો દેવલોક પ્રાપ્ત થાય.

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે પાંચ તત્વ પાંચ પાંચ ધડી ચાલે છે. અને તેનું પ્રમાણ પોતાના આહાર ઉપર આધાર રાખે છે. પાંચ

તત્વ ચાલે તે વખતે સમજાય માટે સુર ચલાવવા જોઈએ તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે.

ધરતી (પૃથ્વી) તત્વ, આકાશ તત્વ, ત્રીજો પવન તત્વ, ચોથો તત્વ પાવક (અગ્નિ) અને પાંચમો પાણી (જલ) તત્વ આ પ્રમાણે પાંચ તત્વથી આપણું શરીર બંધાયલું છે.

ધરતી તત્વની પરિક્ષા એવી છે કે જે વખતે મુર્ચ્ સ્વર ચાલતો હોય, તે વખતે તે શ્વાસનો રંગ પોતાની આંખોની કીકી વડે જોઈએ તો રંગ પીળો દેખાય, પોતાની શ્વાસા બાર આંગળ લાંબી ચાલતી હોય એ પ્રમાણેનું ધ્યાન કરીને સમજી લેવું જોઈએ. અને તેને ધરતી તત્વ સમજવું.

શ્વાસા ચારજ આંગળ ઉંચી ચાલતી હોય જેનો રંગ આપણને લાલ દેખાતો હોય, સ્વાસા ઊંચી એટલે ચાર આંગળ સ્વાસા ચાલતી હોય તો તેને કબીર સાહેબ કહે છે કે અગ્નિ તત્વ સમજવું.

પાણી (જલ) તત્વની પરિક્ષા એ છે કે પાણી તત્વ વખતે આપણી નાસિકાની ધારા નીચે ચાલતી હોય, તેનો રંગ સ્વેત (ઘોળો) દેખાતો હોય સ્વાસા સોળ આંગળ ચાલતી હોય તો તેને જલ તત્વ કહેવું જોઈએ.

હરૈ (લીલો) રંગ વાયુ તત્વનો જેની સ્વાસા સિદ્ધિ ન ચાલતાં તીરછી ચાલે છે. તેની સ્વાસા આઠ આંગળ લાંબી ચાલતી હોય પોતાનું મન અને દ્રષ્ટિ નિરમળ કરીને જોઈ લેયો.

બંને સ્વર ભરપુર ચાલે પરંતુ બાહરે પ્રકાશ ન હોય જેનો રંગ કાળો હોય, તે આકાશ તત્વ સમજવું.

અથ પદમ પરિક્ષા.

જ્યારે યોગ સાધન કરવું હોય ત્યારે જલ તત્વમાં બેસી, ચંદ્ર

સ્વર સંપૂર્ણ ચાલવો જોઈએ તે પ્રમાણે સાધન કરવામાં આવે તો યોગ માર્ગ સિદ્ધ થાય.

પાવક (અગ્નિ) અગર આકાશ તત્વ ચાલતાં હોય અને સ્થિરતા રહેતાં ન હોય તો જે કાર્ય આપણે કરવાના હોઈએ તે કાર્ય સિદ્ધ સંભવિત નથી.

જલ તત્વ અને પૃથ્વી તત્વ સ્થિર કારણ માટે અને ચર વીગેરે કામ માટે અગ્નિ અને વાયુ તત્વ. સુર્યની નાડી એટલે સુર્ય સ્વર ચાલતો તે કાર્ય ચર કારણ માટે છે (ચર) અસ્થિર.

રોગીની પરિક્ષા.

રોગીનો પ્રસંગ એવો છે કે ચંદ્ર સુર ભરપુર ચાલતો હોય. ચંદ્ર સુર પૃથ્વી તત્વમાં ચાલતો હોય તો તે રોગીનું કદી પણ મૃત્યુ ન થાય.

રોગીનો પ્રસંગ એવો હોય કે, ડાબી બાજુથી આવીને પુછે અને તે ચંદ્ર સુરબંધ હોઈ જમણી બાજુનો સુર્ય સ્વર ચાલતો હોય તો તે રોગી કોઈ પણ પ્રકારે જીવવાનો સંભવ નથી એમ સમજવું.

સુશુભળા સ્વર ચાલતો હોય, પુછનાર આવે તેને બીજે રસ્તે જાય તો તે પ્રસંગે, રોગીની જીવવાની આશા ધણી જ થોડી.

બંને સુર સાથે ચાલતા હોય, તો જગતમાં મરણ પ્રમાણુ વધે અને રોગો ચાલે વરસાદ થોડો વરસે, ડાબી બાજુનો ચંદ્ર અને સુરજ બન્ને સુર સાથે સાથે વહેતો મેઘ (વરસાદ) ન આવે અને વરસાદ ન આવે તો અન્ન પણ ન પાકે.

આકાશ તત્વ સુર્ય સાથે ચાલે તો ધાસ ચારો ઉપજે નહીં.

ચૈત્ર મહિનો જ્યારે એસે અને પહેલો પડવો હોય શુક્ર પક્ષ ખેસતું હોય અને તે વખતે સ્વાસા સવારના પહોરમાં જોવી.

પડવાની સવાર થાય, અને પૃથ્વી તત્વ ચાલતું હોય, તો પ્રજા સુખી, રાજા સુખી એવો સમય આવે.

જલ તત્વમાં ચંદ્ર ચાલતો હોય, તે સમય, જીત પમાડે વરસાદ વરસે, પ્રજા સુખી, અને બધાથી મિત્રતા રખાવે.

પૃથ્વી તત્વ સાધારણ ચંદ્રમાં ચાલતું હોય; જમણી બાજુએ જલ તત્વ ચાલતું હોય તો સમય સાધારણ સમજવો.

રાજ્યમાં ઉત્પાત થાય અને શુકન જોનારનું મૃત્યુ થાય અને કાળ પડે. મેઘ (વરસાદ) પડે નહીં જો આકાશ તત્વ ચાલતું હોય તો.

અગ્નિ (પાવક) તત્વમાં સ્વસા ચાલતી હોય, ત્યારે કાળ પડવાનો છે એમ જાણવું, અને વળી રાગની ઉત્પત્તિ થાય, પ્રજા દુઃખી થાય અને રાજાનું માન ધટે.

બય કેલેશ દેશમાં થાય, વિગ્રહ, અશાંતિ બણી થાય, કાળ પડે, પ્રજા દુઃખી થાય જો વાયુ તત્વમાં સ્વર ચાલે તો.

મેષ રાશીની સંક્રાંતિ ચૈત્રનો દિવસ હોય, તેનો બેદ આવીને લે. જગત કાર્ય હવે કહું છું ચંદ્ર સુરજના નામથી.

ચંદ્રકી પરિક્ષા.

જેમ, અભ્યાસ, મીત્રતા, ઔષધ, વાડી, બાગ, બગીચા અને સ્નેહ શિક્ષા મંત્ર વેપાર કરવો હોય તો ચંદ્ર યોગ સ્થીર કરવો જોઈએ. તો તેને રાજા જેટલું સુખ મળે.

મકાન બાંધવાનો પાયો નાખવો હોય, જાપર બાંધવાનું હોય, બાગ બનાવવાનો, તપ કરવાનો હોય ગુફા બનાવવા માટે ચંદ્ર સુખને સ્થિર કરીને આ કામો હાથ ઉપર લેવ.

દરબારમાં જાય તો હાકમ તેની વાત પ્રમાણે માને, સ્વયંવરમાં પોતાને વરમાળ આશીપાય, ચંદ્ર જોગમાં જ્યાં જ્યાં આસન ઉપર પગ મુકે ત્યાં ત્યાં કળીર સાહેબ કહે છે કે એવા કામો બતાવ્યાં છે. તે કાર્યો ચંદ્ર યોગના સ્થિરતાનાં છે.

ડાળી બાબુનો (ચંદ્ર) સુર્યનું કામ જે હતાં તે બતાવ્યાં હવે જમણા સુર્યની વાત સ્વરાહ્યની કહું છું તે સાંભળો.

સુર્ય કે લક્ષણ.

જો યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા રાખો તો વેરી ઉપર પ્રથમ પોતાના હાથનો પ્રહાર કરવો તે માણસ રણમાં જીત મેળવે, સુર્ય સ્વર ચાલતો હોય તો.

ભોજન કરવું, નહાવું, સંભોગ કર્મ માટે સુર્ય પ્રધાન સ્વર છે રથ ઉપર જીન માંડવું, વ્યવહાર કરવો, હાથી, ઘોડા. વાહન, હથીયાર વીગેરે તૈયાર કરવાં અને બાંધવાં.

અને વેપાર, વિદ્યાને સાધ્ય કરવી, મંત્ર વિધિ, ધ્યાન આરાધના દેવની સ્તુતિ, વેરીને ઘેર જવું હોય, અને કોઇને રણનું આમંત્રણ મોકલવું હોય તો આ બધા કાર્યને માટે સુર્ય સ્વર પ્રાધાન્ય છે.

તમો પોતે જો કાઈ સાથે યુદ્ધ માંગો, જહેરી જનાવર અગર જૂત, પ્રેત વીગેરે ઉતારવું હોય તો કળીર સાહેબ કહે છે કે આ બધાં કામો ત્વરીત કરવાનાં છે એટલે સુર્યસ્વર ચાલતો હોય ત્યારે કરવાં.

(ચર) ઉતાવળા કામ માટે સુર્ય છે, સ્થીર કામ કરવા માટે ચંદ્ર છે. અને જે વખતે સુખમન ચાલતી હોય તે વખતે ચાલવું (જવું) નહીં જોઇએ: કારણ કે ત્યાં જરૂર કાંઈને કાંઈ દગો, શીસાદ, ઉદ્દેશ વીગેરે થયા સિવાય રહેજ નહીં.

ગામ, પરગણું, ખેતી કરવી, વેપાર કે ધેર જવું, વિગ્રહ કરવો વીગેરે કામો સુખમના ચાલતી હોય તે વખતે કરવાં નહીં.

થોડીવાર ડાખી બાબુનો સ્વર ચાલે અને થોડીવાર જમણી બાબુનો (સુર્ય) સ્વર ચાલે અને તે સ્વરો બાર આંગળ ચાલે કે નવ આંગળીને અંતરે ચાલે તો તે આપણા પોતાના જીવની હાની થશે એમ સમજવું.

જો કોઈ માણસ (વાઇએ) વાસુ તત્વમાં જાય તો કલેશ અગર કાંઈક પીડા થાય અને સુખમના ચાલતી હોય તે વખતે ચાલવું નહીં જોઇએ એ પ્રમાણે તમને બતાવ્યું.

યોગ સાધન કરતાં, આત્માનું ધ્યાન કરતા અગર બીજું કાંઈ કાર્ય કરતાં સુખમના ચાલતી હોય તો તે કાર્યમાં હાની પહોંચે.

(વાયે) ડાખી બાબુનો સુર ચાલતો હોય અને જો પુર્વ તથા ઉત્તર તરફ આપણું કાર્ય કરવાને માટે આપણે જતા હોઇએ તો આપણને નુકશાન પહોંચે અને પાછા આવવાની આશા સમજવી નહીં.

જમણી બાબુનો (સુર્ય) સુર ચાલતો હોય તો પશ્ચિમ, પાશ્વ આવવાની આશા થોડી. દક્ષિણ દેશ તરફ જવું નહીં જોઇએ અને જો જાય તો હાની થાય.

જમણી બાબુના (સુર્ય) સુરમાં પૂર્વ, ઉત્તર, દીશા તરફ જાય તો સુખ સંપત્તિ આનંદ કરે, સારા સમાચાર માટે શુભ કારણ, વીગેરે થાય.

ડાખી બાબુનો સુર (ચંદ્ર) ચાલતો હોય તે વખતે દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દેશમાં જાય તો સુખ, સંપત્તિ, આનંદ કરે.

જમણો સુર જ્યારે ચાલે ત્યારે જમણો પગ અને ડાબો સુર ચાલતો હોય ત્યારે ડાબો પગ ધરતી બહાર નીકળતાં પહેલાં મુકવો જોઇએ.

ડાબો પગ પહેલાં મુકે અને તે વખતે ચંદ્ર સુર ચાલતો હોય ત્યારે ચાર ડગલાં ચાલતાં સુધી તે પગ ઉપર વધારે જોર દેવું અને જમણો સુર (સુર્ય) સ્વર ચાલતો હોય ત્યારે ત્રણ ડગલાં સુધી વધારે જોર દઇને દબાવીને ચાલવું. ડાબા પગનાં ચાર ડગલાં એ પ્રમાણે બરાબર અનુભવ લઈને ચાલવું.

પદમ પરિક્ષા.

જમણી બાજુએથી આવીને, ડાબી બાજુએ જોસીને અગર ઉભા રહીને પુછે અને જો ડાબો (ચંદ્ર) સુર બંધ હોય તો તે કાર્ય સિદ્ધ થાય નહીં.

ડાબી બાજુએથી આવીને જમણી બાજુએ આવીને અગર ઉભા રહીને પુછે અને સુર્ય સ્વર બંધ હોય અને ચંદ્ર ચાલતો હોય તો પુછેલું કાર્ય થાય નહીં.

જો જમણો સુર બંધ હોય, અને જો કોઈ આવીને પુછે. (પ્રશ્ન કરે) તો પોતાની ઈચ્છા પુરણ થાય.

બ્યારે સ્વર બહાર સ્પષ્ટ દેખાતો હોય અને કોઈ આવીને પુછે તો તેનું ભવિષ્ય એવું કહી શકાય કે, ધારેલું કારજ થવું કહી શકાય છે.

અથકાલ અગમ પરિક્ષા.

દીવસે ચંદ્ર ચલાવે, રાત્રે સુર્ય (જમણો) સુર ચલાવે, એવું સાધન હમેશાં કરે તો તે માણસની ઉમર બરપુર થાય.

પાંચ પાંચ ઘડીએ પાંચ તત્વ ચાલે, સુર્ય સ્વર ચાલતો હોય અને દસ આંગળ સુખમન શ્વાસા ચાલતી હોય તો તે માણસનું જીવન બરાબર નથી એમ સમજવું.

આઠે પહોર સુધી સુર્ય ચાલે, અને તે સ્વર બદલાતો ન હોય. તો તે માણસની કાયા ત્રણ વરસ કરતાં વધારે રહી શકે નહીં, અને તે જીવ શરીરમાંથી નીકળી જાય.

પિંગલા (સુર્ય સ્વર) અખંડ સોળ પહોર સુધી ચાલ્યા કરે અને તે દરમ્યાન ખીન્ને સુર બદલાય જ નહીં તો તે માણસની કાયા બે વર્ષ સુધી રહેશે અને ત્યારબાદ તે કાયાનો નાશ થશે એમ સમજવું.

પાંચ રાત અને પાંચ દીવસ સુધી જે જમણા સુર્યનો જ શાસ ચાલ્યા કરે તો તે માણસની કાયા એક વર્ષ સુધી જ રહે અને ત્યારબાદ તે કાયાનો નાશ થાય.

પંદર દીવસ સુધી નિરંતર સુર્યસ્વર એકજ તરફનો ચાલ્યા કરે તો તે માણસનો આયુષ્ય છ માસનો સમજવો અને ત્યારબાદ તે શરીર છોડીને તે જીવ ચાલ્યો જાય.

પુરા વીસ દીવસ, સુર્ય એકલો જ ચાલ્યા કરે, તો તે કાયા ત્રણ માસ સુધી જ ચાલે અને ત્યારબાદ ધમરાજનું તેહુ આવે.

એક માસ જે રાત દીવસ જમણા સુર (જાન) ચાલ્યા કરે તો કચ્છીર સાહેબ એમ કહે છે કે, તે માણસનું મરણ મારા મારીથી અગર રણમાં જવાથી પણ બે દીવસમાં જ મરણ નિપજે.

જે સુખમન નાડી ચાલે. અને તે પાંચ ઘડી સુધી રહે તો તે માણસ રણમાં માર્યો જાય.

ચંદ્ર નહીં સુર્ય નહીં, અને સુખમના પણ નહીં. એટલે કે બધાયે સ્વરે લાંબા લખત સુધી ચાલે અને સુખમાંથી શાસા કપા-

ટાથી ચાલે કે જોને (એક ડંડા) શ્વાસ કહે છે. તે ચાલ્યા કરે તો જાણવું કે ચાર ધડીમાં જ તે મનુષ્યનું મરણ થશે.

ચાર દીવસ, આઠ દીવસ, બાર દીવસ, કે વીસ દીવસ ચંદ્ર સૂર ચાલ્યા કરે તો જાણવું કે તે માણસનો આયુષ્ય મ્હોટો છે.

ત્રણ રાત્રી અને ત્રણ દીવસ જો આકાશ તત્વ ચાલ્યાં કરે તો તે માણસની એક વર્ષ સુધી કાયા રહે ત્યાર બાદ તે કાળના મુખમાં સપડાય.

દીવસે ચંદ્ર ચલાવે, રાત્રે સૂર્ય ચલાવે. તો નિશ્ચે કરીને જાણવું કે પોતાનું મૃત્યુ ધર્ણું જ દુર છે.

રાત્રે ચંદ્ર ચાલે, દીવસે સૂરજ ચાલે એ પ્રમાણે એક મહીના સુધી ચાલે તો જાણવું કે છઠ્ઠે મહીને તે મનુષ્યનો કાળ થશે.

પ્રથમ તો ઉપર પ્રમાણે સાધના કરે અને તે તત્ત્વની સાધના થયા બાદ તરતજ ગુફામાં જઈને જેસે અને કાઈ પોતાના આત્માને પોતે જોવા ચાહે છે અપાન પ્રાણ ચલાવવો જોઈએ.

અપાન વાયુ એટલે પોતાનો શ્વાસ ઉપર ખેંચી રાખવો તેને અપાન કહે છે. અને નીચે શ્વાસ મુકવો તેને (પ્રાન) વાયુ કહે છે.

સમાધીનો પ્રયોગ ઉત્તમ રીતે વાયુ તત્ત્વ અને જળ તત્ત્વની સાધના પોતાની નાભી નીચે હાથ દબાવીને કરવાથી તેની પાસે કાળ ભગવાન આવી શકતા નથી.

મેર ડંડ (શરીરમાં) જે અખંડ જોત છે. તેને ફેરવીને (અમરપુર) બ્રહ્માડમાં પોતાના અપાન વાયુને શેકી રાખે તો ત્યાં કાળ આત્માને લેવાને આવ્યો હોય તો પણ તે વખતે આત્મા શરીરમાં જે ઠેકાણે આત્માનો વાસો છે. ત્યાં તે ન હોવાથી તે કાળ પુરૂષ પણ પાછો જાય છે.

ગગન (અહ્માડ) મંડળ વિષે જઈને જ્યાં અખંડાનંદ સ્વરૂપમાં જઈને વાસ કરવો કે જ્યાં કાળરૂપી જંગળ નડતી નથી અને સકલ સંસારની જંગળથી મુક્ત થવાય છે.

ઉનમુની (અખંડાનંદ) સ્વરૂપમાં જઈને મન લીન થાય, અને મનની જંગળ બધી જુલી જવી અને પદમાસન લગાવીને પંચ વાયુને સાધવો.

પોતાની નજર અખંડાનંદ સ્વરૂપમાં મળે જ્યાં પોતાનું મન લીન થાય અને ત્યાં ઓમ શરીરનો આકાર બનાવીને ત્યાં પ્રવીણ થવું કે જ્યાં સત પુરૂષનો વાસો અહ્માડમાં છે.

પદમા આસન લગાવીને પોતાની નાભીકમળને બાંધવું એટલે મજબૂત બનાવવું ત્યારબાદ મેર ડંડ અખંડ જ્યોતિને શોધ્યા બાદ ગગનમંડળ (અહ્માડ) સાથે એક તાર લગાડવો.

ચંદ્ર સુર્ય બંને સમ કરે (બરાબર કરે) અને દ્રઢ બની પોતાનું બ્યાન લગાવીને પોતાના શરીરનિષઠ (છ) ચક્રને વેધીને સુનસિખર અહ્માડ શિખરે જઈ શકાય.

ઈંગલા, પીંગલા (ચંદ્ર, સુર્ય) સાધીને સુખમના જે વખતે વાસ કરે (ચલાવાય) તે વખતે અખંડ જોત (પ્રકાશ) નાસીકાની ઉપરની બે બ્રહ્મીઓ વચ્ચે એક નજર કરી તેમાંથી જે પ્રકાશ દેખાય ત્યાં જ્યોત ઝળ હળી રહી છે. ત્યાં પહોંચે તો મનની આશા પરિપુર્ણ થાય.

આવી પ્રકારની સાધના કોઈ પણ જાણે ત્યાર બાદ તો આવા પ્રકારની સાધના કોઈ પણ જાણે ત્યાર બાદ તો હથરી ધમ્મા હોય તે પ્રમાણે થયા કરે છે. પરંતુ આ પ્રમાણે સાધના

કરવામાં આવે તો પોતાની ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધી પોતે જીવી શકે છે. અને કાળના મુખમાં પોતે સપડાતો નથી.

રત્ન અવસ્થાથી યોગ સાધના કરે અને પોતાનું મન પાંચે ઇન્દ્રીયો જીતી બેસી રહેતો, કાળથી પોતે બચી શકે છે, અને અંત સમયે (રનજીત) શાંતિ પૂર્વક મૃત્યુ થઈ મોક્ષ પદ પામી શકાય છે.

હમેશાં આનંદમાં રહી યોગ અભ્યાસ કરવામાં તદ્દલિન રહે તો જે વખતે કાળ આવતો જોવામાં આવે ત્યારે તે માણસે ઉપર કહી ગયેલા સમાધી પ્રયોગનો ઉપયોગ કરી ગગન મંડલમાં બહારમાં આત્માનો વાસો કરી લેવો.

સુન (બહારમાં) માં પોતાનો પ્રાણ ચઢાવી લેવાનો અભ્યાસ કરે અને પોતાનો પ્રાણ ચઢાવી રાખે તો તેને પુરો યોગી જાણવો અને તેને કદી પણ કાળ ખાતો નથી.

ગગન મંડલમાં પ્રાણ ચઢાવવાની સાધના પ્રથમથી ન કરી તો જે વખતે કાળને આવતો જોઈશ તો તેવે પ્રસંગે હે અજ્ઞાની નર તું શું કરવાનો હતો ? માટે યોગ સાધના કરવી યોગ્ય છે.

યોગ, ધ્યાન તે કાંઈ ન કર્યું અને આત્મા વિષે પોતાની મોટાઈ રાખવા લાગ્યો પરંતુ જે વખતે કાળને આવતો જોઈશ તો તારો આત્મા તું ક્યાં સંતાડી રાખીશ ? માટે યોગ સાધના કર.

કાળને જીતીને હંસ ઉપર સુન શિખરપર ચઢવાની ક્રિયા પ્રથમથી જ જેમણે જેમણે સાધના કરી છે. તેઓ પોતાના આત્માને પરમપદ પ્રાપ્ત કરી ગયા છે.

કાળની અવધિ (મુદત) વીત્યાબાદ, આખો ભવ સુન મહેલમાં જઈને યોગીઓ પોતાનો પ્રાણ ઉતારે છે. અને સમાધિ ઉતારી પોતાના આત્માને જાગૃત અવસ્થામાં લાવવો જોઈએ.

કાળ જીતી આ જગતમાં રહે તો મૃત્યુ પાસે આવે નહીં અને જે વખતે પોતાની ધૃત્તિ થાય તે વખતે જઈ શકાય તેટલી સાધના પોતાના દશ દ્વાર શરીરનાં રોકીને કરવી જોઈએ.

સ્વર મંડળને વટીને જોગી પોતાનો પ્રાણ ત્યાગે ત્યારે સત નિરાકાર, નિર્વાણ પદને પ્રાપ્ત થાય આ શબ્દોને સત્ય માનવા એમ મહાન યોગીઓ કહી ગયા છે.

કૃષ્ણ પક્ષ (વહી) ના મધ્યમાં, દક્ષિણનો સૂર્ય હોય અને તે વખતે જે કોઈ યોગી પોતાનો પ્રાણ ત્યાગે તો તે પુનઃ જન્મમાં રાજ અવતરે.

તે ઉપરનો રસ્તો યજ્ઞ અને સત્યનામ (કેવળ ઈશ્વર) નિરાકાર બને અને તેની પ્રથમથીજ ઓળખાણ કરી લે તો યોગી મુક્તપદને પ્રાપ્ત કરે અને તેને ખીજા જન્મનો આવાગમનનો (જન્મ લેવાનો) ફેરા મટી જાય છે.

ઉત્તરાયણનો સૂર્ય શુકલ પક્ષ (અજવાળીયામાં) હોય અને તે વખતે જે કોઈ યોગી પોતાની કાયા ત્યાગે તો, મુક્ત પદાર્થને પ્રાપ્ત કરે અને ફરી આવવા જવાનું જન્મ લેવાનું રહે નહીં જેવી રીતે તે સમુદ્રમાં છુંદ (ટીપું) મળી જઈ અને દ્વિતિય બેદ રહી શકતો નથી.

દક્ષિણનો સૂર્ય છ માસ સુધી પુર જોશથી (વધારે પ્રમાણમાં) ચાલતો હોય અને ત્યારબાદ ઉત્તરાયનનો પક્ષ (પખવાડીયું) આવે તો છ માસ સુધી તે કાયા રહી શકે છે.

ખંને સ્વરોને સાધીને પોતાની શ્વાસા ચાલે તેને જેમ અને તેમ થોડી ચાલે તેમ સાધના કરીને સ્વરોદય જ્ઞાન પામીને ખીજાને સમજાય.

અથ સત્યામ પરિક્ષા.

જે સૂર્ય સ્વર ચાલતો હોય અને રણમાં જઈએ તો જરૂરજ જીત થાય, હાર થાય નહીં અને શત્રુનો નાશ થાય.

સામા પક્ષનો જમણો સ્વર ચાલતો હોય અને પોતાનો પ્રાણ જમણો ચાલતો હોય તો જેનો રથમાં પહેલો પ્રવેશ થાય અને જેનું હૃદયીયાર પહેલું ઉપડે તેની જીત થાય. (જ્ઞાન હૃદયીયાર)

હે મિત્ર યુદ્ધ કરવાને માટે સુખમના ચાલતી હોય તે વખતે જીવું નહીં અને જે જમણે તો પોતાનું શીશ કપાઈ પાછા નાસી આવવું પડે અને દુરીજનની જીત થાય.

અંદ્ર સ્વર પૃથ્વી તત્ત્વમાં ચાલતો હોય અને સામેનું માથુસ આવીને જોલે અને જે આપણે ખેસીને સાંભળીએ તો તેની વિગત સાધારણ થાય.

સુર્ય સ્વર જલ અગર પૃથ્વીતત્ત્વમાં ચાલતો હોય તો હે મિત્રો, વીરા બરાબર લક્ષ દષ્ટને સાંભળો કે તે તમારું કાર્ય સફળ થાય.

અંદ્ર સ્વર અગ્નિતત્ત્વ અગર આકાશતત્ત્વમાં ચાલતો હોય તો તેવે પ્રસંગે કાર્ધ પણ કાર્ય કરવાનું મુલતવી રાખવું કારણ કે શાસ્ત્રમાં તેને નિષેધ ગણવામાં આવ્યું છે.

અંદ્રસ્વર ચાલતો હોય તે વખતે ડાબા પગનાં ચાર ડગલાં ભરવાં એટલે ડાબો પગ પ્રથમ મુકવો અને તે ડાબા પગના આગળ જમણો પગ મૂકી ત્યારબાદ ડાબો પગ ઉપાડવો, ફરી તે ડાબા પગની જેડે જમણો પગ મુકવો એ પ્રમાણે ચાર ડગલાં મુકવાં અને ત્યારબાદ આપણી હમેશાંની ચાલ પ્રમાણે ડગલાં મુકવા અને એજ પ્રમાણે પોતાનો ડાબો હાથ ચાર ડગલાં ભરતાં સુધી હાલે અને જમણો હાથ ન હલાવવો.

જમણો સ્વર એટલે સુર્ય સ્વર ન્યારે ચાલે ત્યારે પોતાના ત્રણ પગ (ડગલાં) જમણા પગનાં ડગલાં ભરવાં પરંતુ તે દીવસ સુર્યનો હોવો જોઈએ.

જમણો સ્વર ન્યારે ચાલતો હોય તો જમણા પગના ત્રણ કમલાં મુકવાં અને ડાબો સ્વર ચાલતો હોય ત્યારે ચાર કમલાં ભરવાં અને તેજ લાંબો અનુભવ મેળવી પ્રવીણ થઈ પોતાના હાથનું પથુ પ્રમાણુ એ પ્રમાણુ રાખવું.

અથ ગરબા પરિક્ષા

ગર્ભવતી સ્ત્રીના ગર્ભ સંબંધી જે કોઈ માણસ આપણને આવીને પુછે કે છોકરો થશે કે છોકરી અગર જીવશે કે મરી જશે ?

તો આપણો જમણો સ્વર ચાલતો હોય અને જે કોઈ આવીને પુછે અને તે પુછનારનો ડાબો સ્વર (ચંદ્ર) ચાલતો હોય તો બાળક થાય પણ મરણુ પામે.

આવનાર માણસને ડાબા સ્વરની સમજ ખબર ન પડતી હોય તો પુછનારને આપણી પાસે બોલાવી તેનો સ્વર સમજી લેવો.

જમણો સુર જે ચાલતો હોય અને જે કોઈ આવીને પુછે અને તેનો પણ જમણો સ્વર ચાલતો હોય તો દીકરો થાય અને જીવીને સુખ પામે.

ડાબો સ્વર (ચંદ્ર) ન્યારે ચાલતો હોય અને ડાબી બાબુએથી કોઈ આવે અને પૂછે અને તેનો ડાબો સ્વર ચાલતો હોય તો દીકરી થઈ જીવવાની આશા નહીં.

ડાબો સુર ચાલતો હોય અને જે કોઈ ડાબી બાબુએથી આવીને પુછે અને તેનો સ્વર પણ ડાબો (ચંદ્ર) ચાલતો હોય તો દીકરીનો પ્રસવ થાય.

બન્ને સ્વર (સુખમના) ચાલે તેના ગર્ભ વિષે જે કોઈ આવીને પુછે તો ગર્ભ પડી નવ જુત પ્રેતનો સ્પર્શ થાય અને બાળકની માતાને ધણુંજ કષ્ટ થાય.

કાષ્ટ પશુ સ્વરમાં આકાશ તત્વ હોય અને જો કાષ્ટ આવીને પુછે તો રીતસર બાળક ન પ્રસવતાં (ઉદર) પેટમાંજ તે ગર્ભ ર્થથી જાય.

તે ગર્ભવતીનું નામ આવીને જો કાષ્ટ પુછે તે પુછનારનો જન્મજીવ સ્વર ચાલતો હોય તો તે કાર્ય સિદ્ધ થાય.

પુછનાર માણસ જો બાબુએથી આવે અને તે તરફનો સ્વર બંધ હોય તે તરફનો જ નવો ગર્ભ છે. અગર તો જો તરફ સુર વહે છે, તે તરફનો ગર્ભ ના પશુ હોય.

ધંગિલા પીંગલા અને સુખમના ત્રણ નાડીઓ વિષે કહેવાય જોને સ્પર્શ, ચંદ્ર, વીજેરનો વિચાર કર્યા કરે અને શ્વાસમાં તીન રહે. જોમ કચ્છવા (કાયજો) પોતાના શરીરને સમેટ કરે (સમેટ) એકકુ કરે છે. પોતાની કાયાના અંગોને પોતાના શરીરમાં એક કરી લે છે. તે પ્રમાણે જ્ઞાની પુરૂશો શ્વાસમાં પોતાની સુરત, (લક્ષ) લગાવામાં તસ્લીન અને છે.

શ્વાસાવાણી નિશ્ચય કરી કાષ્ટ પશુ પુરૂષ જાણે અને તેને વિચાર કરીને ખર્ચ કરે તો જ્યાં સુધી પોતાની શ્વાસા ખર્ચાય નહી ત્યાંસુધી તે મનુષ્યનું મરણ થતું નથી.

આખો દિવસ અને રાત એટલે ચોનીસ કલાકમાં એકવીસ હજાર છસો શ્વાસો શ્વાસ ચાલે છે. તે પ્રમાણે તેના વિચાર કરી શ્વાસો શ્વાસ વાપરે અને તેથી જો થોડા ખર્ચ કરે તો તે માથુસ સેંકડો વર્ષ સુધી પોતાનો આયુષ્ય રાખી શકે અને જ્યારે તે શ્વાસો શ્વાસ પુરા થાય ત્યારે જ તે શરીરનો નાશ થાય છે.

કદાપી અકાલ મૃત્યુથી મરે નહીં રાજ હોય કે ગમે તે હોય

પરંતુ જ્યારે બધી શ્વાસા વિતી જાય ત્યારે જ યમક્રુત તે મનુષ્ય પાસે આવી શકે છે.

ચોરાશી જન્મ સુધી સાધના કરીને પોતાની શ્વાસા રીતસર જીવિતથી ચલાવે તો તેનું અકાલ મૃત્યુ થાય નહીં અને તે દીર્ઘાયુષી થાય.

બોજન સૂક્ષ્મ કરવું, ગુરૂનું નામ રટવું, અને જલ (પાણી) થોડું પીયે, બોલે થોડું તો તે માણસ પોતાનો આયુષ લાંબો વખત ટકાવી શકે.

બોક્ષ, મુક્તિ જે તમે ચાહો તો કામદેવને મારી પોતાની ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરો અને મનની ઇચ્છાઓનો નાશ કરી સતગુરૂનું (સત્ય) નું સ્મરણ કરો.

ઉપર કહેલી જે વાત એક કામદેવને મારી મનની ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરી પાંચ ઇંદ્રીયોનાં (અસત્ય માર્ગનાં) કર્મોનો ત્યાગ કરી પોતાની દેહમાં સમાયેલો પરિશ્રદ્ધ પરમાત્મા જે સમાયેલો છે. તેને શોધો એટલે દેહીના તાંપથી મુક્ત થશો.

એટલે તત્વોને વશ કરીને રહેવાથી, જન્મનો ફેરો સફળ થઈ આ ભવસાગરથી તરી જવાય છે. કબીર સાહેબ કહે છે કે ધર્મદાસજી તે જીવિત કે જે મહેં તમોને કહી બતાવી છે.

આ યુક્તિથી દેહ મરે છે પણ તમારો આત્મા અમર છે. અર્થાત કે તમે અમર છો કારણ કે આત્મા પરમ સતગુરૂના સ્વરૂપને ઓળખે છે, અને તેના તેજમાં મળી જાય છે. અને અગ્ની મનુષ્યો ભટકતાં ફેરે છે, અને એને પારખી શકે તે જ્ઞાની થાય છે.

ત્યારબાદ આ દેહ પણ દેહ મટીને સત્ય સ્વરૂપ બની અવિનાશી જેનો કોઈ પણ વખતે નાશ થતો નથી તેવો આત્મા અને દેહ અનિવાસીના નિર્વાણપદને પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે હમેશાં આ દેહથી ન્યારો છે અને દેહ તો કર્મફળને બાંધનારી છે.

ચાલતાં, બોલતાં, સુતાં, ભોજન કરતા, તથા ખીજાં કામો, આહાર કરતાં, દુઃખ સુખ રોગ મદન બંધનથી ગરમી, શીત વખતે કોઈ પણ વખતે તેના દર્શન કર્યા કરવાં.

જીવવું, મરવું, એ બધું દેહ માટે છે. સુરત સુરત શ્રુતિ એ બધું દેહ સાથે ઉત્પન્ન થઈ અને દેહ સાથે નાશ થાય છે તે બધાનો નાશ પાંચ તત્ત્વો જુદાં પડે છે. ત્યારે દરેક તત્ત્વ પોત પોતાનો ભાગ પોતામાં મેળવી લે છે.

પાવક (અગ્નિ) પાણી (જલ) વાયુ (વન) ધરતિ (પૃથ્વી) અને આકાશ આ પાંચ તત્ત્વો અને પચીસ નાડીનું ઉત્પન્ન થવું તે તે તેના ગુણો ઉપરથી ઉદય થાય છે.

હડીનો પ્રભાવ-ઉત્પાત કરે છે તે કામ, ક્રોધ, અહંકાર છે તે મોહ લોભ માયામાં લપટાય છે.

અથ તત્ત્વકી એાર પ્રકૃતિકી પરિક્ષા.

અમિતત્ત્વ જાણવાનાં લક્ષણો, નિદ્રા, આળસ, જુખ, તરસ છે એમ કપીર સાહેબ કહે છે.

કપીર સાહેબ કહે છે કે જળતત્ત્વ જાણવું હોય તો, પરસેવા-માંથી કફ, પીત (તામસી) માથુ દુખવું લાલાશ વીગેરે નીસાનીઓ છે.

પૃથ્વીત્ત્વ હાડકાં, ચાંમડી નાડી. (ર્વાટા) અને માંસ વીગેરેનો પૃથ્વીત્ત્વમાં સમાવેશ થાય છે.

બળ વધારનાર અને શક્તિથી દોડવું, શરીરનું વધવું, જડા થવું અને સંક્રાંચ થવું વીગેરે ગુણો હોય તો વાયુતત્ત્વ સમજવું.

સોચ, મોહ, લોભ, અહંકાર વીગેરે ગુણો જો છે તે દેવ પ્રરૂષોએ તેને આકાશતત્ત્વની પ્રકૃતિ કહી છે. માટે તેનાથી મનુષ્યે હમેશાં જુદા રહેવું જોઈએ.

પાંચ પ્રકૃતિએ પચીસ નાડીઓ અગર ઉપ પ્રકૃતિઓનો સ્વભાવ નિરાધાર પરિપ્લવ સ્વરૂપ જેવા છે. અને તે દરેક માણસના પોતે પોતાના સ્વરૂપને ઝોળખ્યાથીજ મળે છે.

દેહીને આકાર રૂપ માનીને અંદરનો જે આત્મા છે તે નિરાકાર નિર્લેપ ખનાવી પોતાના દેહનું મંચન કરવું અને પોતાના દેહને કંચન રૂપ કરવી તેનુંજ નામ જ્ઞાન અને તે જ્ઞાનજ સારમાં સાર વસ્તુ છે.

હથીઆર જેને કાષી શકતું નથી, અગ્નિ જેને ખાળી શકે નહીં ભરવાના ભયથી રહીત એવો જે તું (તારા આત્મા) એવો ભેદ જે શુરૂએ ખતાવ્યો છે. તે માર્ગને હમેશાં ખોલ્યા કર (શોખ્યા કર) એમ મહાત્માઓ કહે છે.

જલતત્વ અને વાયુ મળીને વાણી થાય છે અને વાણી મટી તે તેમાંનો અખંડ જીવ અવિનાશી નિત્ય છે. અર્થાત કે અખંડ છે અને તેને કોષ્ટકજ વિરલા પુરૂષ સમજી શકે છે.

આંખ, નાક, જીભ, ત્વચા, કાન એ જે પાંચ ઇંદ્રિઓ કહી તેમાંથીજ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. તે ચતુર પુરૂષો જાણી શકે છે,

ચુદા, મુખ (મ્હોં) અને ત્રીજું હીંગ હાથ પગ એવી પાંચ ઇંદ્રિઓથી કામ થઈ શકે છે. અને આ દેહની વિધિ કરવાના માર્ગ છે.

જીભા (જીભ) ઇંદ્રિ નીર (જલ) તત્વનાં છે, નાસિકા તથા કાન ઇંદ્રિ પૃથ્વીતત્વની છે. તેને વિચાર કરીને ઝોળખાણુ કરી લેવી.

ત્વચા (ચામડી) ઇંદ્રિ વાયુની, નેન (આંખ) ઇંદ્રિ પાવક (અગ્નિ) તત્વના છે. અને તેમને જે કોષ્ટ માણુસ સાથે તે પરમપદ પામે છે. અને હમેશાં સુખચેનથી રહે છે.

અથ તત્વકા વાસા.

પૃથ્વી તત્વનું સ્થાન હૃદયમાં છે અને બહાર નીકળવાની જગા

ગુદા છે. તેનો રંગ ઘોળો હોય છે. તેનાથી ઝોળખી લેવો અને તે આહાર—જમવા તથા જળ પીવા ઉપરથી ઝોળખી શકાય છે.

અમ્મિ તત્વનો લાસ રંગ છે અને તેમાં મોહ (માયા) લોભ અને અહંકાર છે. અને જલ તત્વનો વાસો બાલ (કપાલ)માં છે અને તેનું દ્વાર (લીંગ) છે.

મૈથુન કર્મનું અહાર છે. તેનો રંગ ઘોળો હોય છે. પવન [વાયુ] નાભીમાં રહે છે, નાક તેનું દ્વાર છે.

લીલો રંગ વાયુ તત્વનો છે. ગંધ સુગંધ અહાર તેનાથી પરખી શકાય છે, અને આકાશ તત્વનું દ્વાર માથામાં છે તેને બરાબર ઝોળખવો.

શબ્દનો અહાર શબ્દ છે. અર્થાત કે તામસી પ્રકૃતિનો ત્યાગ કરવો, અને તેનું દ્વાર કાન છે. તેથી કાન છતાં સાંભળવું નહિં. એટલે સામાવાળાનો શબ્દ આપણને અણ્યતો હોય તેને ગળી જવો અને કર્મમાં બારીક લીંગ છે, તે તેનું સ્થાન છે.

ચીત્ત, બુદ્ધિ, અહંકાર અંતઃકરણમાંના વિચારો અજ્ઞાનના છે કે જ્ઞાનવાળાના છે તેને જ્ઞાનવાને નિતિ વ્યવહારનો વિચાર કરીને જાણવો.

શબ્દનો સ્પર્શ થાય અને તે કાને ધરે અને તેમ એક રૂપ ઘર્ષ જાય અને દેહીના મર્મ અને વાસનાઓથી બુદ્ધો ઘર્ષ જાય તે મનુષ્ય એકાકાર રૂપ કહેવાય.

હે પ્રભુ [આત્મા] તું નિરાકાર છે. અચલ અવિનાશી ને તું જો નિરાલંબ જોને કોઈ સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. એવા નિર્વાણ પદને સાંભળીને ત્યારબાદ તે અજર અવિનાશી પ્રભુનાં તું ઈર્ષાન કર અને પાવન થા.

જમણી ખાણુ વહે અમિ તેનો પ્રકાશ અને તેજ છે તેનું સ્થાન મન હૃદય છે અને પવનનો વાસો નાભીમાં છે.

કમલકી પરીક્ષા.

મુળ કમળ ચાર દલનું છે, તેની પાંખડીનો રંગ લાલ છે. તેનું સ્થાન બે ભમરના વચ્ચે છે, ગવરિમુત (ગણુપતિ) ન્યાં વાસો કાર્યો છે તે જગા ગુદા છે. ત્યાં આગળ છસો જપ (નસો) એકત્ર હોય છે. તેનો સંબંધ મુળ કમળ દલ સાથે છે,

છ કમલ દલ ઉપર અને નાભી નીચે છ હજાર પાંખડી વાળુ ચક્ર તેનો એક તાર કરી જપ જપ. બે ભવાં વચ્ચે જે ચક્ર (ગણુપતી) નામથી ઓળખાય છે. તે બ્રહ્મા અને સાવિત્રી નામ (ગુદા) તે બધી નાડીનો એક તાર કરી લે.

આઠ પાંખડીનું કમળ છે, જેનો લીલો રંગ છે ન્યાં ત્રિષ્ટુત (વીજળીક) લક્ષ્મી નામ આપવામાં આવ્યું છે. ત્યાં તેનો વાસો છે તેનો છ પાંખડી (ગુદા) સાથે સંબંધ છે તેને તેની સાથે જોડી દે, અને જપ જપ.

અનહદ (બ્રહ્માડમાં) જે કમળ છે તે ચાર કમળથી બનેલું છે તેનો રંગ શ્વેત (ધોળો) છે તેની સાથે એક તાળી કરી જપ જપ, ન્યાં શીવ શક્તિનો જોડકુ બંધાય છે.

ન્યાં કંઠનો વાસો છે ત્યાં સોળ દળનું કમળ છે ત્યાં તેની સાથે જોડી સહસ્ર જપ જપી લે આ બેદ કોઈ ખરા યોગી પાસેથી સમજી લે કમકે તે બેદ ધણો જ ગુણ છે અને સમજનો ધણો જ કઠીન છે.

અધર (હોઠ)માં બે દલ કમળ છે, અને ત્રિકુટી (ભમર)

વચ્ચે અનુપ (અખંડ) ધ્યાન ધરવાને માટે સહજ જાપ ત્યાં જાપ કેમકે તે જાપ જાપવાથી જ્યોત સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગગન મંડળ (અક્ષાંશમાં) હજાર ફળતું કમળ છે ત્યાં તે હજાર ફળ જાપ જાપે છે. અને તે તેજપુજ પ્રકાશ આપે છે.

ચોમ માર્ગથી, પોતાની સુરતાને યુક્તિથી ઝોળખી કહાડા જ્યાં દસ પ્રકારના અનહદ નાદ વાગી રહ્યા છે. ત્યાં તે: ક્ષીન (તલીન) બની પરમાત્માને અખંડ અવિનાશી આત્માને શોધ અને (અનહદ) એટલે પોતાના બન્ને નેત્રોં બંધ કરી મીચી તે વખતે જે નાદ (અંતર્નાદ) સંભળાય છે તેને અનહદ નાદ કહે છે તેનું શોધન કરી સાધના કર.

સાધન નાડિની પરિક્ષા.

પોતાનું શરીર નવ નાડીથી ને દસ વાયુથી બંધાયલું છે. તેમાં પાન અપાન અને ઉદ્ધાન એવા ત્રણ વાયુ હોય છે.

મૈથુન, ભય, કંતકાલ, કુર્મ વાયુ એવા કામોને છતી દસ દાર બંધ કરી તેમાંની ત્રણ નાડી સુખ્ય છે.

ઇંગલા, પીંગલા (ચંદ્ર, સુર્ય) અને સુખમના તેમાં જે કોઇ અવીણ્ય પુરૂષ હોય છે, તેજ કીડા કરી શકે છે અને તે કીડા કરતા કેટલાક તે વસ્તુને પ્રાપ્ત ન કરી શક્યા અને કેટલાક જે તેમાં મચી રહ્યા તે પતિત હોવા છતાં પણ તરી ગયા.

અનહદ ધુનમાં અલૌકીક ધટાકાર (ધડા જેવું) તેજસ્વી તેજ બંબાકર સ્વરૂપ જેવામાં આવે છે. ત્યારબાદ રેચક નામનો પવન સમાધી ઉતારતી વખતે ઉપયોગમાં લે, તે નર નર્વાણ્ય પદને પ્રાપ્ત કરીને નિમમ બને છે.

શુદ્ધ દાર બંધ કરી દૃઢ આસન કરીને ખેસે, સુક્ષ્મ આહાર કરી શરીરમાં રહેલાં દસ દાર રોકીને પોતાનો પ્રાણ મસ્તક સુધી

ચઢાવીને. અમરપુર ' અક્ષયધામ ' સુધી જઈ પાંચ મુદ્રા સાધે ને મસ્તકે (ઘટાકાશ)માં રહેવી ન્યૌતનો યોગ સાધે. પોતાની બધી નાડીઓ સાધીને શુન્ય થીખર કે જે ઘટાકાશમાં છે તે પ્રાપ્ત થાય છે.

હ ચક્રને છેદીને બધી કાયાને ત્યજીને જે ભમર ગુદાંના મધ્યમાં (વચમાં) યોગ યુક્તિથી ધ્યાન કરીએ તેનેજ અજપા ધ્યાન પ્રાપ્ત થાય તેનો માર્ગ ઉપર પ્રમાણે છે તેનો પોતેજ વિચાર કરીએ તો પરમ તત્વનું જ્ઞાન એજ છે કે આ શરીર તેજ શુદ્ધ વૈક્ય છે.

બાહ્ય રજપુત વૃદ્ધ બાળક વિગેરે તું કાંઈજ નથી હે ધર્મ-દાસજી તમે પોતાના આત્મજ્ઞાનના સ્વરૂપને જુઓ એટલે તમોને તે તમારી માંહીજ જણાઈ આવશે.

હે ધર્મદાસજી! ન્યારે સતપારખ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે આપણી કાયાનો સોચ-ભ્રમ વિચાર વિગેરે છુટે છે અને તેથીજ આપણા આત્મા વિષેનું અંધારૂ મટે છે અને પાપ પુણ્ય વિગેરે આશા વાસના મટે છે.

ઉપરના અંધારાના સ્થાન મનમાંથી છુટે કાયામાંથી મોહ અહં-કાર તન્ય અને અજપા જપ જપે તો પોતાના ભ્રમ રૂપી અંધારૂં બૂલાય છે અને પરમ પદ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ ભ્રમમાં તું પોતેજ અંધારો છે. જેને તું શોધે છે તે તું પોતેજ છે. પરંતુ તે ધ્રુજા ઢેહી શરીરમાંની ભ્રમ અંધારા વીગેરેને તું ટાળ એટલે તરકાળ તું પોતેજ કોણુ છે ? અને પરમાત્મા તારાથી કેટલો વેગળો છે, તે તું સમજી શકીશ.

જ તમો તે અનહદ નાહનો તપાસ કરશો તો તમો જીવન મુક્ત છો અને તમારે મુક્તીની અપેક્ષાજ કરવાની જરૂર નથી અર્થાત કે આ કાર્યથી મુક્તી જુદી નથી.

અથ તત્વકી પરિક્ષા

પવન આકાશ તત્વથી થયેલો છે. અગ્નિની તે મળી શકે નહીં અને પાવક અગ્નિથી જલ થયું અને પાણી ધરતીમાં કહીયે.

ધરતી તત્વનો મીઠો સ્વાદ છે, નીરનો ખારો સ્વાદ છે, અગ્નિનો ચરપરો, તીખો તમતમો અને ખાટો સ્વાદ વાયુ તત્વનો છે.

ખાટો મીઠો તીખો તમતમો અને ખારો પ્રમાણ હોય, આ બધા સ્વાદનો સંપૂર્ણ અનુભવ લઇએ અને ગુરૂ મુખ સાધ્ય થાય ત્યારે આ તત્વો સાધ્ય થયા સમગ્રય.

સ્વાદ નહીં અને રંગ પણ નહીં અને તેની ચાલ પણ બતાવી પરંતુ સાધુ પુરૂષને તો પાંચ તત્વની પારખ માટે સ્વાદ રંગ અને ચાલ ક્ષાનીયે જરૂર પડતી નથી પોતાની મેળેજ સમજી શકાય છે.

પાવક-અગ્નિ ત્રિકાણ ચાલે, ધરતી ચારે બાજુએ ચાલે છે આકાશ તત્વ ઉપર ચાલે અને જલ લંગ્ગોળ ચાલે.

અગ્નિનો ગુણ તામસ-ક્રોધ છે. અને રજોગુણ વાયુનો છે, પૃથ્વી અને પાણી સત્વગુણી છે અને અભ-આકાશતત્વ સ્થિરસ્વભાવનો નથી.

જ્યોત્સ્કી પરીક્ષા.

ન્યારે જલ તત્વ ચાલતું હોય ત્યારે હે મિત્ર, રણ ઉપર જ. રણ જીતીને ઘેર આવીશ?

પૃથ્વી તત્વના પ્રકાશમા જે કાઈ યુદ્ધ કરે તો ખંને પક્ષ ખરોખર રહે, પરંતુ વાયુ તત્વમાં યુદ્ધ કરવા જ્ય તો હાર થાય.

અગ્નિ તત્વ ન્યારે ચાલતું હોય ત્યારે યુદ્ધ કરવા માટે જવું નહીં, જે જ્ય તો હાર થાય. જીત કદી પણ થાય નહીં અને પોતાની કાયા રણમાં રગદોળાય અને મરણ થાય.

આકાશ તત્વમાં જે ચાલે તો કાઈ પણ વસ્તુ ખોવાય અને રણમાં જ્ય તો પોતાની કાયા પડે અને તે પાછું ઘેર નહીં આવી શકે.

અથ ગર્ભ જન્મ આવ પરિક્ષા.

જલ અને પૃથ્વીના યોગમાં જે બાળક ગર્ભ રહે વાયુ તત્વ છોડીને તો ત્રણ પેઠી જીએ.

પૃથ્વી તત્વમાં જે ગર્ભ રહે તો તે બાળક રાજ થાય અગર રાજ નેટકું સુખ ભોગવે અને તે બાળક ધનવાન અને સ્વરૂપવાન થાય.

અગ્નિ તત્વ ચાલતું હોય ત્યારે જે કદી ગર્ભ રહે તો તે ગર્ભ પડી જાય, માતા દુઃખી થાય, અગર જન્મતાંજ મરણ પામે.

વાયુ તત્વમાં જે સ્વર ચાલતા હોય, સુખમના ચાલતી હોય આગ ભોગવવાથી જે ગર્ભ રહે તો શરીરે રોગિષ્ટ થાય.

અથ સાધના

સમય આસન સાધીને શ્વાસની દષ્ટિમાં તત્વનો ભેદ જે મેળવવો હોય તો સાધનાના સિવાય કાંઈ જ બની શકે નહીં.

પદમાસન લગાવીને પોતાના એકાગ્ર ચિત્થી હમેશાં સાધના કર. બેસતાં, હરતાં, ફરતાં, સુતાં પણ પોતાના મનમાં આરાધના કર્યા કર.

નાભિ નાસિકામાં પણ સોહંસોહંનો જાપ જપ્યા કરવો અને તેજ જાપ અજપા જાપ છે, અને તેનાથી દુનીયાનો બધો સંતાપ દુર થાય છે.

એક વર્ષનું ફળ કહુ, છું. હમારો મત એવો છે કે, કામ અને સમય તેજ સમજવો કે જલુ અને યુરૂ જેઈ શકાય.

સંક્રાંતિ એને તે મેષ રાશીની હોય, તે દીવસની ધડી જેવી, ત્યારે સુરનો વિચાર કરવો જરૂરનો છે. અને તે વખતે કયું તત્વ ચાલે છે તેનો સંપુર્ણ વિચાર કરવો જેઈએ.

બાગે (ડાખી) બાળુનો ચંદ્રસ્વર પૃથ્વી તત્વનો ચાલતો હોય, તો તે તત્વ સાડે સમજવું જેઈએ અને તે દેશની વૃદ્ધિ કરે અને સારો સમય લાવે, પ્રજા સુખી અને (મેધ) વરસાદ સારી રીતે આવે.

ઠોરને માટે ચારો (ધાસ) ધણું થાય, પુરૂષોને આનંદ ધણો જ થાય, જલ તત્વ ચંદ્રમા ચાલતો હોય તો ધરતી પ્રલય થાય એવો વરસાદ થાય, અતિ વૃષ્ટિ થાય.

આનંદ, મંગળમાં જગત રહે, ચંદ્ર સુર જલ તત્વ અને પૃથ્વીમાં વહેતો કબીર સાહેબ કહે છે કે રણમાં જઈ પોતાની જીતની ઢાક વગાડે.

ત્રણ તત્વનો વિચાર કરવો. કયા સુરમાં ચાલે છે, તે જોવું જ્યારે મેષ રાશીની સંક્રાંતિ હોય, ચાર ધડી વીત્યા બાદ અમિતત્વમાં જ્યારે સુર્ય ચાલે ત્યારે રોગ ચાલે, પ્રજા ઉપર આકૃત આવે, કાળ પડે, વરસાદ ઓછો પડે, દેશ ભાગી પડે, અમિ જોવો તાપ પડે.

સ્વરોહ્યનો બેઠ કું કહું કહું. સુક્ષ્મ કહી સંબળાવ્યો તેનો સ્વયં વિચાર કરી લે પોતાના મન સાથે લગાવી લે.

પૃથ્વી ટળે, ગીરીવર ટળે, વાગેલો ધાવ પથ્થુ રૂએ પથ્થુ પરંતુ હે મીત્ર, સ્વરોહ્યનું વચન ન ટળે. જો સ્વરોહ્યમાં સુરતા બરાબર રાખે તો તે રણજીત કહેવાય.

શ્રી સતકબીર સાહેબે ક્યા કરીને સ્વરોહ્ય જ્ઞાન આપ્યું. આ નાથી શ્રી ધર્મદાસજી પોતાના ધર્મ ઉપર અને વિચારો ઉપર દ્રઢ અને સ્થિર થયા. આગળ પારખ જ્ઞાનમાં વધ્યા તેથી મોક્ષ થયા.

(ઇતિ કબીર સ્વરોહ્ય સમાપ્ત)

રઢીયાળા રાસ

નવા ખાસ પસંદ કરેલા રાસોનો સંગ્રહ.

ગુજરાતીમાં થોડાજ લેખકો તરફથી રાસના પુસ્તકો છપાયેલા છે. આ રાસના સંગ્રહમાં ગુજરાતના લોકપ્રીય ગીતોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. અને કેટલાક જુના વખતના પ્રચલિત રાસો પણ લેવામાં આવેલા છે આધુનિક રાસ લેખકોના રાસો પણ લેવામાં આવેલા છે. એકંદર ૧૦૪ રાસોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. જડા કાગળ ઉપર મોટા અક્ષરોથી પુસ્તક છાપવામાં આવેલ છે પુઠા ઉપર પણ બે રંગની સુંદર ડીઝાઇન હોવા છતાં કીં રૂ. ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૪-૦

ચંડી કાવ્ય

ગુજરાતીમાં આખો ચંડીપાઠ કવિતામાં ઉતારેલો છે. રાગ એકદમ મોઢે ચડે એવો છે સહેલાઈથી ગાતા ગાતા આખો ચંડીપાઠ કરી શકાય છે. કીં રૂ. ૦-૫-૦ (પાંચ આનાની ટીકીટો મોકલનારને પોસ્ટ માં મોકલી આપવામાં આવશે.)

મળવાનું ઠેકાણું

બુકસેલર ચંદુલાલ સાકરલાલ

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

પંચરત્ન ગીતા.

મૂળ શ્લોક અને ગુજરાતી ટીકા સહિત.

આ પુસ્તકમાં નીચેના વિષયોનો સમાવેશ આપવામાં આવ્યો છે. ગીતા મહાત્મ્ય, કરન્યાસ વિધિ, અંગન્યાસ મંત્ર, ધ્યાન મંત્ર, ગીતાજ્ઞના અઢાર અધ્યાય, તે ઉપરાંત વિષ્ણુસહસ્રનામ, ભીમસ્તવરાજ, મનુસ્મૃતિ, ગજેન્દ્ર મોક્ષ, રામરક્ષા સ્તોત્ર, નારણકવચ, ચતુશ્લોકી ભાગવત, ચપંટ પંજરીકા, ભજનો, આટલા બધા વિષયો એકજ પુસ્તકમાં છે, રાયલ બત્રીસ પેજ ગ્લેજ કાગળના ૭૦૦ ઉપરાંત પાના ને પાકુ પુંકું છતાં કીમત રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સાથે

મળવાનું ઠેકાણું: બુકસેલર ચંદુલાલ સાકરલાલ
રીચીરોડ-અમદાવાદ.

ગુજરાતી ચંડીપાઠ (સચિત્ર)

સંસ્કૃત નહિ જાણનારાઓ પોતાની મેળે માતાજીનો પાઠ કોઈનો મદદ વગર પોતાની મેળે કરી શકે તેથી આખો ચંડીપાઠ ગુજરાતીમાં છાપેલો છે. પુજા કરવાની રીત વીધીસર આપેલી છે, એટલે ગુજરાતી આવડતું હોય તે પોતાની મેળે ચંડીપાઠ સહેલાઈથી દોષમાં પડ્યા વગર કરી શકે છે. કીમત રૂ. ૦-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૬-૦

મળવાનું ઠેકાણું: બુકસેલર ચંદુલાલ સાકરલાલ
ઠે. ગાંધીરોડ-અમદાવાદ

अथ पूनम महात्म्य-भक्तिमार्गं भाटे.

धर्मदास वचन

शोपाध.

धर्मदास बिनती अक कानी; सतगुरु मोहि कहे बिलमानी.
रही अयेत सुरती जण भोरा; भासिक अरत रहेलुं गुरूपरा.
अण्य गुरे पुर भिक्षे प्रभु मोही; साय अरत अण्य कहे विदेही
कौन अरतमे सुरति लगाध; सतगुरे मोही कहे समुद्राध

सतगुरे वचन

धर्मदास तुम धुळुळु मोही; प्रतकी कथा कहु मैं तोही.
निश्चय प्रत पुरुषका आही; सो धर्मनी परभो द्विय भांही
साधी:-प्रत प्रभाव धर्मनी सुनो, तोही कहु समुद्राय
निज येही प्रत अमर पद, जे नर निश्चय ध्याय
आदि पूनम पुरुष निवासा; सुरति नाम अमि अंक प्रकाशा
तुमसें कहु सुनो धर्मदासा; आदि पूनम करे प्रकाशा
पुरुष मोही निश्चय प्रत दिन्हा, तीन अंक जेरी हम धीन्हा.
पूनम प्रत पुरुषका होध; सुंति हंस निःअक्षर सुभोध
सत्य प्रत मैं कहु समुद्राध; जसों पाप सकल क्षय जाध,
नियुंथु अह शिरगुण्य अवतारा; जसों ज्ञय होय निस्तारा,
पूनम प्रत करे जे कार्थ; ताको आवागवन न होध.
काम कोष भद लोल लुत्रावा; निंदा धर्षा दूर अहावा.
कर्म कर्म अरे आश विशारे; सतगुरे यरण्य कमध यित धारे.
सत्य शब्दमे रहे समार्थ; अहुरि न हंसा योनि न आध.

ધર્મદાસ વચન

ધર્મદાસ દાનોં કર જેરી; સતગુરુ સુનિયે બિનંતી મોરી.
પૂનમ મહિમા કહો બુઝાર્ધ; જાસોં કાલ દગા મિટ જામ.
જે કછુ બેદ અહિ પ્રભુ આગર; સો કહિએ હંસન પતિ નાગર.

સતગુરુ વચન

કહ કપીર ધર્મની સુન લોહ; પૂનમ વ્રત નિશ્ચય તોહિ દેહં.
કોટિન અશ્વમેધ કરે જે કોર્ધ; કોટિ તીર્થ કરિ આવે સોધ.
સકલ પૃથ્વી ફિર આવે જોઈ; સો એક પૂનમ વ્રત ફલ હોઈ.
સાંચે દિલસોં બરતે સોઈ; ધર્મ અર્થ સખ સુકૃત હોઈ.
યહ જો વ્રત કરે મન લાઈ; દુઃખ દરિદ્ર સકલ મિટ જામ.
રાત્રિ જાગ્રણુ કરે બનાઈ; નૃત્ય ગીત વાજિંત્ર બજાઈ.
બહુત સ્તુતિસોં જાગ્રણુ કરઈ; અમરલોકમેં જા પગુ ધરઈ.
જો નર કરે પ્રીતિ મન લાઈ; સુરતિ નિરતિ હંસા ધર જાય.
પૂનમ દિન નહિ સેજ મિછાની; બોજન એક જોર પરવાની.
પૂનમ પ્રાતઃ સ્નાન કરાઈ; શ્વેત વસ્ત્ર લે હૃદય ચઢાઈ.
નેમ આચારસોં રહે પુનીતા; અષ્ટ પ્રહર પુનિ રહે અવધૂતાં.
ફર કપટ બાપે નહિ બાઈ; સત નામકો સુમરણુ લાઈ.
એક વાર હૃદય કહૈ કપીર, ચમરત નામ મિટે જમ પીરા.
૩૫ કપીર નિરખે દિન રાતી; હૃદય વ્રત કરે બહુ બાંતિ.
સંયમ જો નર કરે બનાઈ; પાન પ્રસાદ લે તહાં ધરાઈ.
જૈન માસસોં પૂનમ આઈ; રકમ રકમ કે સુગંધ મંગાઈ.
સો સુગંધ લે પાસ ધરાઈ; લે મૃતિકા પુનિ ચૌક દિવાઈ.
તાપર કનકકો ચૌક પુરાઈ; પાલો સહિત કલશ ધરવાઈ.
તાપર દીપક બારે બરાઈ; ગાકા ધૃત બારે પુનિ આઈ.

પાન આમકે ઝાલર તાની; મેવા અષ્ટ કરા પરવાની.
 સખ સયોગ પુનિ કરે ખનાઇ; સાધુ સંતકો લે ઐઠાઇ.
 નરિયર પાંચ સવાસો પાના; સવા શેર નવેલ ધરાના.
 સખ વિધિ સાજ ધરે પુનિ આઇ; સંત સાધુકો આદર લાઇ.
 પૂનમ પાઠ પઠન પુનિ લાગે; શ્રીતા વક્તા સુન અનુરાગે.
 અર્થ વિચારે સભા સુનાવે; સખ સંતનકો દેશ શુઝાવે.
 પૂનમ પાઠ પૂર્ણ જખ હોઇ; નરિયર પાંચ મોરે પુનિ સોઇ.
 તખ સાહિબકો ભોગ લગાઇ, પાન પ્રસાદ પુનિ દેવ બટાઇ.
 સવા શેર તંદુલ ધરવાના, ગઉકા ક્ષીર ઓર પરમાના.
 દિનકે ભોજન નહીં કરાઇ, રાત્રિ ભોજન કીજે બાઇ.
 ખીર ખાંડધૂત ભોજન કરઇ, સાહેબ નામ હૃદયમે ધરઇ.
 સખ પકવાન પુનિ કરે ખનાઇ, તખ સાહિબકો ભોગ લગાઇ.
 શંખ ઝાઝ અરે ખાજે તૂરા, ભોગ લગાવે સત્ય કપીરા.
 અપને હાથસોં દીપક ખારે, તખ સમરથકી આરતી ઉતારે.
 ચન્દ્ર લગનમે ખ્યાન ધરીજે, સુર્ય લગનમે ભોજન કીજે.
 ચૌદસ લગન પૂનમ સુખદાઇ, પરિવા લગન પૂનમ દુઃખદાઇ.
 પરિવા લગનકે પીછે જની, ધડી બત્તીસ ચાલીસ અનુમાની
 અર્ધ રાતલો પૂનમ હોઇ, તા દિન વ્રત કરો પુનિ સોઇ.
 દિન આધેસે ચૌદસ હોઇ, ઉપર પૂનમ મિલે સમોઇ.
 તા દિન વ્રત કરો હો બાઇ, મન સ્થિર હોય ખ્યાન લગાઇ.
 આર પહરકો જાગ્રણ કીજે, ધરમે ઐઠ સતનામ જપીજે.
 આર પ્રહર જે નહિં બનિ આવે, અર્ધ રાતલો જાગ્રણ કરાવે.
 પ્રહર માંહિ ધડી ઠહરાવે, બિના મંત્ર જાગ્રણ ના કરાવે.
 હોંમે કાષ્ટ અગ્નિકી નાંઈ, સકલ પાપ સહેજે મિટ જાઈ.

पूनम प्रत जम्रथु नहिं करध. ताके इध निष्कलता धरध.
 जम्रथु करे भेरो गुथु गावे, अमर होय अहुरी नहि आवे
 पूनम प्रभाते भोजन कराध, साधु संतका आदर बाध.
 संत पवाय आप तय पावे, सो एव सतलोक सिधावे,
 धृत पकवानकी करे रसोध, सो संतनको भोजन होध.
 संतनको अरण्याभृत धीजे, हृदय प्रेम सदा पुनि धीजे.
 ताके सतगुरे सदा सहाध, पांड पकड एव लोके सिधाध,
 पूनम कथा जे सुने सुनावे, आप तरे औरन तरवावे.
 छिच्छिष्ट भोजन नही करावे, परधर भोजन करन न जवे.
 गुडकी सेव सदा सत भोले, पूनम प्रत कभी ना डोले.
 पूनम प्रत सदाप्रति धीजे, भास भास देडी सुय धीजे.
 आप करे औरन करवावे, ताका इध कोध पार न पावे.
 पूनम दिन धंदि प्रद राणे, हृदये नाम पुशुषका भाणे.
 पूनम छाडि और प्रत करध, सो प्राणी अवसागर परध,
 सतनाम गहे अके धारा, सो हंसा है पुरुष पियारा.
 यह तो प्रत पुशुषका आधि, दुःख धरिद्र सकल पुनि न्गही.
 पूनम प्रत करे रे भार्ग, रिद्धि सिद्धि अहुते सो पाध.
 सुकृत होय तो अकित हि पावे, गर्भवासमें अहुरि न आवे.

धर्मदास वचन

धर्मदास भिनती अनुसारी, साहित्य सुनिये अरज हमारो.
 पूनम प्रत नेम मन दीन्हा, दुःख सुयमें कैसे के मीन्हा.
 देह अशुद्ध पूनम प्रत आवे, कैसे अशुद्ध में प्रत रहावे.
 ताकि भदिमा कहे समुझाध. सो मै राणे हृदये भांही.
 सो साहित्य धीने विधि धीजे, सत्य कहु कैसे प्रत रहीजे.
 सो वर्युन भाणे गुरे मोही, प्रत प्रभाव हृदये मम सोही.

सतगुरु वचन

कहै कभीर सुनो धर्मदासा, सकल भेद भै करां प्रकाशा,
 दास अेक वलिक सो भेषा, जिनने लियो गुड छिपेथा.
 पूनभ प्रत करे चित धारा, पतिव्रत घट भाहि सुधारा.
 नारी पुरुष अेक मत डीना, भाव लजित परवाना लीना,
 श्री पुरुष होजि भेरे दास, मन स्थिर करी सुनो धर्मदास.
 मन-वच कर्म सतगुरु पदपूज, देव भाव मन और न दूज.
 पूनभ प्रत करे होय प्राणी, तासु कथा भै कहां अप्पानी.
 अेक दिन पुरुष वलुजका जग, घरमे संचित नाहिं रखाध.
 तेहि पीछेका भेद अप्पति, मन स्थिर कर सुनो परभाजि.
 तेहि दासकी दासी गभाजि, नौमे मास पुनि पूरखु आजि.
 लयो पुत्र पुनि मंगल गाजि, दिग परासकी नारी आजि.
 पूनभ प्रत ओही दिन आवा, सप्य नारी भिख अशुद्ध लगावा.

सप्य श्री वचन

सुनो सप्यी तुम वचन हमारा, यह तो प्रत छत परिहारा,
 सूतक भाहि प्रत ना डीजे, कहा हमारे मान करीजे.
 दूसर प्रत आवे पुनि जेध. ता दिन प्रत करे तुम सोध.
 अप्य तुम जेग रसोछ करावो, वेगी अन्न जखहि तुम पावो.

पुत्रकी माता वचन

तप्य भुज ओही पुत्रकी माता; सप्य सप्यिनसें ओही पाता.
 देह अशुद्ध हृदय शुद्ध नीका; कैसे छोडें सतगुरु टीका.
 अशुद्ध देहमे प्राण्य तगध; कहुं सप्यी जव कहां के गध.
 लखि तुम माता सुनायउ आध; जते भेही औरासी नाध.
 जखही दुःख होय तन लारी; तखही न जेते यह संसारी.

જળહી દુઃખ હૃદયમે આવે, નિશ્ચય નામ ગુરુકા ગાવે.
 તખહી ગુરુ પુનિ હોય સહાર્ષ; નિશ્ચય દુઃખ સકલ મિટ જાઈ.
 જન્મે પુત્ર ભયે દુઃખ આની; સતગુરુનામ જપેઉં મૈ જાની.
 આજ વ્રત પૂનમ જે આઈ; દિલસોં વ્રત રહોં મૈ આઈ.
 પૂનમ વ્રત કરોં નિત નેમાઃ કૈસે છોડોં સતગુરુ પ્રેમા.
 પૂનમ દિન ભોજન નહિં કીજે; સત સુમરણ હૃદય પર લીજે.
 ચાર પ્રહર ખીતે સખી આઈ; પંચવા પહર ચંદ્રકા આઈ.
 તખહી કરોં અજ ઓ પાની; વ્રત મોર સંપૂર્ણ જાની.
 એસે બે વ્રત ના તજિહોં; સાહિય નામ હૃદયમેં ધરિહોં.
 એસે કહત સાંઝ હો ગયેજી; નારી વ્રત સંપૂર્ણ ભયેજી.
 રૈન મિલે પુનિ કરે રસોઈ; ધૃત પક્વાન બને પુનિ સોઈ.
 સતગુરુ દયા પ્રગટ જળ કીન્હા; દુઃખ દરીદ્ર સકલ હર લીના.
 તાહી સમય સંત દો આયે; નારી દેખ બહુત હરવાયે.
 બાલક છોડ સંત પહૂં આઈ; બે બાવસોં આદર લાઈ.
 ચારી લે ચરણોદક લીન્હા; મધ્ય ઝિખર ઓસન તિન દીન્હા.
 આજ વ્રત સંપૂર્ણ ભયેજી; જખે સંત પુનિ દયા કિયેઉ.
 ભૈ પક્વાન ઝિંજન સખ સોઈ; બડી પ્રીતિ સોં પારસ હોઈ.
 સંત દોઈ જળ ખેઠે જાઈ; તાલ મૃદંગ ઓ શંખ બજાઈ.
 પાત્ર લાય ધરે પુનિ આગે, ભોગ લગાવન સમરથ લાગે.
 ભોગ લગાય સંત તખ પાયે; મહા પ્રસાદ નારી તખ પાયે.
 દરી ભોજન જળ ખેઠે દોઈ; પુરુષ ધ્યાનકી આશા હોઈ.
 પુરુષ દયા સંત જે આયે; દરથ પુરુષ કર તુરતહિ પાયે.
 તાત વાસ લોકમેં દીન્હાઃ અમૃત ભોજન તુરતહિ કીન્હા,
 સોના રૂપન આસન પાઈ; અજ ધનકી કષ્ટુ કમી ન રહાઈ.

नारी सुभाव भक्ति रचि सोध; जैसे ज्व होध विरले होध,
ताते सकल कर्म भिट जगध; सतगुरु यरखुमे आंन सभाध.
साथी:—भक्तिभाव बाढों नदी, सजे यही उतराय;

सरिता सोहि सराहिये, जेठ मास ढहराय. १

क्षमा जेत बल जेतिया, सुरमणु थीज जुवाय.

अंड अढांड सूका पडे, भक्ति थीज नहि जय, २

थोपाध.

यह विधि भरत करे होय प्राणी; ज्व उभारत पार न आनी.
जैसे ज्व भिजे जे मोडी; आवागवन रहित धर होध.
धर्मदास जस पूछे मोडी; प्रत प्रभाव कहां मै तोडी.
धर्मदास पूछे कर जेरी, सअथ सुनिये जिनती मेरी.

धर्मदास वचन

तुमहो ह्यावन्त प्रभु स्वामी, तुम सय्य घटके अन्तर्यामी.

ज्येक पार पूछनकी आशा, ताके स्वामी कहे प्रकाशा.

और प्रत सय्यही नर करध, पूनम प्रत जित ज्येक न धरध.

सो कारखु कवन है स्वामी, तुमिहि कहे प्रभु अन्तर्यामी,

और प्रत ज्येकाहसी करध, पूनम प्रत जित ज्येक न धरध.

सो प्रभाव कहे गुरे पूरे, सदा रहों मै यरखु हजुरे.

सतगुरु वचन

कहै कभीर सुने धर्मदासा, सकल बेद मै करौ प्रकाशा.

और प्रत सुगम है जाध, सत्य प्रतके नाहिं तुलाध.

पूनम प्रत सदा सुअदाध, राजे प्रत परमपद पाध.

और प्रत सय्य करे करावे, पूनम प्रतके बेद न पावे.

जेकादशी मत यित सां करछ, इल जेवीस साखमे परछ.
 जेवीसोंका मत है न्यारा, रामे मत जन्मे संसारा
 जे जसें जैसा इल ग्याही, सोछ मत करत मन भांही.
 सुनो धर्मदास यह अगम संदेशा, पूनम मत सतगुरु पद बोषा.
 और सुनो संसार सुभाजि, दोनों हीनके भाव पताजि.
 मुसलमान जे रोग करहीं, जे जैसा इल जका धरहीं.
 यह तो कर्मकांड व्यवहारा, पूनम भेद है धनते न्यारा.
 सत्य मत पुरुष अनुसार, धर्मनी तुमसें कहां विचारा
 पूनम मत भूल ले राभा, और मत सकल है शाभा.
 न दिन उत्पत्ति पुरुष अनुसार, तां दिन पूनम के विस्तारा.
 सोरह अंश प्रगट जग्य कीन्हा, मत उपासन पूनम दीन्हा.

साधुः—पूनम माहात्म्य प्रतीतकर, जे निज जने कोछ;
 लकित करे लरमे नहीं, ताहि मुक्ति इल होय.
 मुक्ति भेद तुमसें कहे, द्रढ करि राष शरीर;
 निर्जय हो निःशंक जग्य, केवल नाम कथीर.

पूनम मत करे यित लार्छ, ताकर सकल कर्म भिट जग्य
 जहोरि न हंसा लवजल आछि, सुष सागरमे जग्य समाछ.
 अठे भूंसों रहे निनारा, कहे कथीर सो हंस हमार
 साया वयन बोझे मृद पानी, सो छव पहुंचे लोक समानी
 मेरा पंथ पाउंकी धारा, जे गहे सो उतरे पारा.
 सुभरथु यौका जेत निवासा, तजही दीपक आन प्रकाशा.
 सत्य लोकमे कीन्हा वासा, जगमग जेति रोम उजियासा.
 अजर वस्तुका जने भेदा, कहे कथीर सो हंस अन्धेदा.
 उत्तम सदन पहुंचकी माला, वंदन वार रये धर्मशाखा.
 प्रती होय श्री ना परसे, ताकि कल कथी ना दरसे.

पूनमके दिन नेम आचारा, अहुन भांतिसो रहे निनारा.
 पूनम प्रत करे सौ लाछ, ताके सतगुरु होय सहाछ,
 भूरथु भासी सदा निवासी, अमर लोकसें आछ दासी.
 येही प्रतके साधो लाछ, येही प्रत मोहि पुरुष लप्पाछ.
 यह प्रत है सखो सुभदाछ, येही प्रतसें लोक सिधाछ.
 यही उपासन संतन सेवा, यही उपासन आपन वश देवा.
 पूनम प्रत पुरुष कर होछ, अमर पुरीसे आये सोछ.
 पुरुष जे मनसें कीन्ह विचारा, पूनम प्रत मुक्ति विस्तारा.
 पूनम भडिमा सुने सुनावे, यौराशीमें अहुरि न आवे.
 पूनम पाठ नित नेम जे करछ. सो प्राणी भवसागर तरछ.
 नित्य नेम जे नहि अनि आवे, पूनम निश्चय पाठ करावे.
 नित्य नेम जे सुने यित लाछ, ताके कल दगा मिट जछ.
 पुरुषसु उनिही रक्षा करहीं, जमके इंद कभी ना परहीं.
 सजे देवता करे अजाछ, धन्य वे हंसा परम पद पाछ.
 धन्य प्रताप पूनम का सायां, जके अत्र जव जमसें जांया.
 अहा विष्णु भडेश्वर गाछ, धन्य वे हंसा लोक सिधाछ.
 पूनम भाहात्म्य कहालग कडिये, श्रवण सुनत परम पद लडिये.
 कहै कभीर सुनो धर्मदासा, परम ही पदकी राधो आशा.
 जस तुम जुओ अजम सदृशा, सो हम तोहि कडा उपदेशा.
 धर्मदास यह वस्तु अपारा, पूनम प्रत है शुभ विचारा.
 मन वचन कर्म हृदय जे धरछ, सकल मनोरथ सतगुरु पुरछ.
 श्री नारी होय अंजारा, पूनम प्रत करे अनुसारा.
 ताके उदर बालक जे आछ, धन्य भडिमा है सतगुरु सांछ.
 जत संशय अजगेयी होछ, जे यह प्रत करे पुनि सोछ.
 राधे प्रत कर्म मिट जछ, शुभ हृदय सें प्रत कराछ.

ધર્મદાસજી વચન.

ધર્મદાસ ચરનન ઉક પરિયા, શીશ્વ નવાય ચરણ ચિત્ત ધરિયા.
 ધન્ય સતગુરુ વ્રત વૃન્હારા, વૃન્હરી દયાસોં જીવ ઉચારા.
 હે સ્વામી એક જુઓ તોહી, વ્રત પ્રભાવ કહો ગુરુ મોહી.
 પૂનમ વ્રત જખે ચલિ આવે. દો જુગ બંદ સોં વ્રત કરાવે.
 કે પ્રભુ એક વ્રત પૂરણ કીજે, એક વ્રત દોનોં ફલ લીજે.
 સો નિર્ણય મોહિ કહો જુઝાઈ, નારી પુરુષકા મતા સુનાઈ.

સતગુરુ વચન

ધર્મદાસ જુઓ યહ ભાજી, નારી પુરુષ ઇતિહાસ સુનાઈ.
 જગકારણુ નારી પુનિ હોઈ, સો વામાંગી બોલે સોઈ.
 તાકર બેદ અખ કહોં જુઝાઈ, ધર્મદાસ સુનિયો ચિત્ત લાઈ.
 નારી પુરુષ એક અંગ જના, શ્રુતિ પુરાણુ લે કર બખાના.
 પુરુષ અંગ આધા જે હોઈ, નારી અંગમેં બેધા સોઈ.
 નારી અંગ આધા જે કહિયે, સોઈ અંગ પુરુષમેં ધરિયે.
 સો અર્ધાંગી પુરુષકી હોઈ; ઇતનો મતા એક પુનિ સોઈ.
 પુરુષ વ્રત જે રાખે ભાઈ, સોઈ ફલ નારી જે પાઈ.
 નારી વ્રત કરે અનુસારા, સોઈ પુણ્ય પુરુષમેં ધારા.
 દોનોં વ્રત રહેં દોય પ્રાણી, સત્ય વચન બોલે મૃદુ બાની.
 સો અર્ધાંગી નામ સોહારા, પુરુષ વચન હિરદમેં ધારા,
 સો પતિવ્રતા બોલે સોઈ, પિયા વચન ટારે નહિં કોઈ.
 ધર્મદાસ યહ બેદ બતાવા, નારી પુરુષકા મતા સુનાવા.
 નિશ્ચ દિન રહે નામ લૌ લીના, જૂખા પ્યાસા આતમ ચીન્હા.
 જે દારે પર આવે કોઈ, બડે દીનસોં આદર હોઈ.

सत्य बकित येही परवाना; ह्या हीन धट भांडि समाना.
 जैसे पीर अपन अंग जना, तैसे सकल ज्वमे माना.
 धर्मदास यह गेही बाजि, संत साधुका आदर बाजि.
 धर्मदास यह जूजे पानी, सत्यलोककी कहौ निसानी.
 मन वच कर्म प्रत जे करध, ताकर महिमा कडलंग कडाध.
 सो प्राणी यह बागी होध, सातो पुरभा तारे सोध.
 ज गृह बकत लेय अवतारा, अगसे पिछले सभे उषारा.
 धन्य बाग ज्वनका होध, ज धर बकत प्रगट पुनि होध.

साथी:—प्रथम मंदिर जरके, चोका दिया पुताय;
 महा प्रसाद पनायके, साहित्यको भोग लगाय. १
 प्रत रहे चित लायके, संतन लेय प्रसाद;
 कहै कथीर धर्मदाससे, तरे सकल औलाद. २

प्रत महिमा

सर्वथा—पूनम महातमके इल कोष जनि शके,
 ताहिके तो युद्धि कलिकाल मे अगाधि है;
 योग यज्ञ करे पृथिवी अटन करे,
 सेतु अके पूनमके प्रत जिन साधि है.
 काशी गंगा प्रयाग जंगनाथ अद्री द्वारिकामे,
 शंभ यज्ञ छाप लेके आयो रामनाथि है;
 पूनम महातमके इल कित पार पावे.
 औरउ अनेक सभे सकल उपाधी है.

साथी—धन सपनको त्यागिके, करे पूनमको वर्त;
 मास मास प्राणी करे, (मिले) मोक्ष धर्म अइ अर्थ. १

साधु संत पोषणु करे,	जे संपत्ति गेह होय;	
लज्जन अण्ड करता रहे,	संत सत्यमत जेय.	२
कामा भाया मोह सण,	ःत्यागे पूनम शैल;	
सत्तनाम सुभिरणु करे,	उत्तरे शिरका जेण.	३
गुरु संत निरभत रहे,	चितवन चिंता नाहि;	
सत्त कृष्ण रटवो करे,	गुरु पकडेगे पाहि.	४

पूरुभासी मंगल.

पूरुभासी	आण,	सो मंगल गाधये;	
सतगुरु के पग परस,	परम पद पाधये.		१
प्रथम मंदिर अराय,	तो यंदन विपाधये;		
नौतम अस्तर आन,	यदेवा तनाधये.		२
तण्डी गुरुके हेत,	आसन पिछाधये;		
गुरुके यरन पपारी,	यरणाभृत पाधये.		३
गण मोतियनका चौक,	त हां पुरा धये;		
पांय जेतके दीपक,	त हां धरा धये.		४
इल जल शिला संवार,	तो जेत अरा धये;		
अहु विधि आरती साण,	तो मंगल गाधये.		५
के रा और क पूर,	अहु विधि लाधये;		
अष्ट सुगंध सोपारी,	तो पान यदाधये.		६
सकल हंस मिल आय,	तो आरती उतारिये;		
कहै कृष्ण र विचार,	परम पद पाधये.		७

साथी—अंडित यंदा देणके, सण कोर्ष करे सखाम;

पूरी पूनम ना नमे अैसी कुती हराम. १

પુરણીમા વ્રતને ગરબો.

પૂર્ણ પ્રીતથી પૂરણીમા વ્રત કીજ્યે ને.

માસ માસે અધિક સુખ લીજ્યે ને, (પૂર્ણ ૦ ટક.)

ચતુર્દશી વીધાવૃષ કીજ્યે ને

ધડી ખતીસ ચુમાલીચ લીજ્યે ને (પૂર્ણ ૧)

સુર્પ ઉદય પહેલાં સ્નાન ખ્યાન કીજ્યે ને

વ્રત પુરણીમા તણો નિયમ લીજ્યે ને (પૂર્ણ ૨)

વ્રત ધારી વૃથા નવ ભોલીયે ને

ચુર સંતનાં ચર્ણોદક લીજ્યે ને (પૂર્ણ ૩)

સંજ્ઞા સ્નાન ખ્યાન ચુર પુળ કીજ્યે ને

જોડ કપુર લઘ આરતી કીજ્યે ને (પૂર્ણ ૪)

ઉત્તમ અક્ષત ક્ષીર ખાંડ પાક કીજ્યે ને

ચુર સંતને જમાડી ભોજન લીજ્યે ને (પૂર્ણ ૫)

પુરણી માશી નીશા જમણુ કીજ્યે ને

કથા કીર્તન કખીર નામ લીજ્યે ને (પૂર્ણ ૬)

અહ ઉપાસ નીશા ભોજન કીજ્યે ને

ધરી યાળ મારી તાલ માલુમ કીજ્યે ને (પૂર્ણ ૭)

ભોક્ષ દાઘ પુરણીમા પૂર્ણ રશી ને

થેલા રામ હૃદય પુર્ણીમા રહી વસી ને (પૂર્ણ ૮)

ઇતિ શ્રી પુનમ માહાત્મ્ય સંપૂર્ણ.

अहारनी टापटीपथी कांछ परमात्मा भजता नथी.

राम नाम तुं बनले पीयारे, काहेकु मगइपी करता हय,
 कची भटीका अंगला तेरा, पाव पलकमे ढगता हय ?—राम०
 अहमन होकर पुरान आये, स्नान तरपत करता हय,
 सअकाल सुचील रहत हय, खुं क्या साहेअ मिलता हय ?—राम०
 जोगी होकर जटा अढावे, हास भस्तमें रहेता हय,
 दोनो हास सीरपर धरके, खुं क्या साहेअ मिलता हय ?—राम०
 मानभाव होकर काले कपडे, दाढी मुछ मुंजता हय,
 छिलटी लकडी हाथमे पकडी, खुं क्या साहेअ मिलता हय ?—राम०
 सुह्लां होकर आंग पुकारे, वो क्या साहेअ अहेरा हय,
 मुंगीके पावमें धुंधर आजे, वोहअपी अह्लाह सुनता हय ?—राम०
 जंगम होकर लींग आधि, धर धर इरा शीरता हय,
 अंअ अजकर बिश्वा भागे, खुं क्या साहेअ मिलता हय ?—राम०
 कहत कपीरा सुन बाध साधु, मनकी मासा जपता हय,
 जे भाव बननसे ध्यान धरत हय, उनकु साहेअ मिलता हय.—राम०

દેહ ક્ષણભંગુર છે.

ઇસ તન ધનકી કૌન બડાઇ, દેખત નૈનોમેં મિટ્ટી મિલાઇ-ઇસ.
 અપને ખાતર મહલ બનાયા, આપહિ બકર જંગલ સોયા-ઇસ.
 હાડ જલે જૈસે લકડી કી મોલી, પાલ જલે જૈસે ધાસકી પોલી-ઇસ.
 કહત કપીરા સુન મેરે ગુનિયા, આપ સુવે પિછે કુખ ગઇ દુનિયા-ઇસ.

જાંહગી પાણીના રેલા માફક ચાલી જાય છે,
 રામ નામ ક્યારે લેશો ?

કય સુમરોગે રામ, અય તુમ કય સુમરોગે રામ,
 ગરબ કુલીમે જપતપ કીનો, નીકલ કુવા બેઇમાન—અય૦
 બલપનો હંસ ખેલ ગુમાયા, તરૂનપનામે કામ,
 હાથ પાવ જબ કંપન લાગે, નીકલ ગયો અવસાન—અય૦
 જુઠી કાયા, જુઠી માયા, આખેર મોત નિદાન,
 કહીત કપીરા સુનો ભાઇ સાધુ, ત્રહી થોડેકી લગામ—અય૦

ખરૂં સુખ ઇશ્વર ભજન મેં છે.

મન લાગે મેરે વાર કૃપી મેં,

જો સુખ પાવે નામ ભજન મેં,

સો સુખ નાહિ અમીરી મેં.—મન૦

ભલા ધુરા સખ કે મુનિ લીલે,

કર ગુજરાન ગરીબીમેં.—મન૦

પ્રેમ નગરમેં રહનિ હમારી,

ભલિ બની આષ્ટ સખૂરી મેં.—મન૦

હાથ મેં કૂંડી બગલ મેં સોઢા,

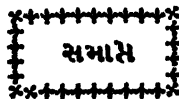
ચારો દિસી જાગીરી મેં.—મન૦

આખીર યહ તન ખાક મિલૈયા,

કહા શીરત મગરૂખી મેં.—મન૦

કહે કપીર મુનો બાઈ સાધુ,

સાહિય મિલૈ સુખૂરી મેં.—મન૦

[ભાગ]

[તારિક]

જ્યોતિષ શાસ્ત્ર શિક્ષક.

ભાગ ૧—૨ લેખ

લેખક:— પડિત ચંદુલાલ રણછોડલાલ જ્યોતિષવિદ્.

હાલમાં દરેક માણસો પોતાનું અને પોતાના સંબંધિઓનું ભવિષ્ય કેવું છે તે જાણવાની ઘણી મરજી હોય છે, પણ જ્યોતિષને લગતાં પુસ્તકો સંસ્કૃત ભાષામાં હોવાથી ધણા સમજી શકતા નથી તેથી ઘણા સંસ્કૃત ગ્રંથોને આધારે સાદી અને સરળ મુળ-રાતી ભાષામાં ધણા ઉદાહરણ અને દાખલાઓ સાથે જ્યોતિષ શાસ્ત્ર શિક્ષક તરફ ચાર કરાવેલ છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્ર શિક્ષકની મદદથી દરેક માણસ પોતાના અને બીજાના જન્મ-માસરો તથા વર્ષકળો ખનાવી શકે છે અને તે જ્ઞાન દ્વારા પણ ઘણી સહેલાઈ અને ખાતરીથી કરી શકે છે.

આ પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવાથી એક સાધારણ માણસ પણ પણ સારો જ્યોતિષ થઈ શકે છે તથા કુરસદના વખતમાં જ્યોતિષનું કામ કરી સારી આવાજ કરી શકે છે.

જ્યોતિષ શિક્ષકને વિદ્વાન જ્યોતિષિઓએ તેમજ જન્મોએ શોખને ખાતર જ્યોતિષનો સારો અભ્યાસ કરેલો છે એમણે ઘણા સારા અભિપ્રાયો આપેલા છે. કાલિન સોળ પંજી ગણા એન્ડ્રીક કાગળમાં પુસ્તક છાપેલ છે. પાના ૫૦૦ પાકુપુંડું અને એ રંગનું મુંદર જેકેટ હોવા છતાં કિંમત રૂ. ૪-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૮-૦

ચંદુલાલ સાકરલાલ બુકસેલર.

(ખાલાહુમાન, અમદાવાદ.)

